

PAMÁTKY, PŘÍRODA, ŽIVOT

51/2019

OBLASTNÍ MUZEUM
V CHOMUTOVĚ

PAMÁTKY, PŘÍRODA, ŽIVOT

Ročník: 51

Rok vydání: 2019

Časopis Oblastního muzea v Chomutově

MK ČR E 22661

ISSN 0231-5076

ISBN – 978-80-87898-21-5

Vydává:

Oblastní muzeum v Chomutově,
příspěvková organizace
Palackého 86, 430 01 Chomutov

Vedoucí a výkonná redaktorka:

Mgr. Milena Bílková, Th.D.

Redakční rada:

Mgr. Renáta Klucová

Mgr. Jiří Kopica

Romana Lichtenberková

Ing. Čestmír Ondráček

PhDr. Lenka Ondráčková

Mgr. Markéta Prontekerová

Jazykový redaktor:

Michal Bečvář

Autoři ručí za věcnou správnost
a původnost publikovaných článků
i za vypořádání autorských práv
na použití obrazového materiálu.

Uzávěrka 51. ročníku:

31. 5. 2019

© Oblastní muzeum v Chomutově, 2019

© Texty a přílohy: Čestmír Ondráček,
Jiří Roth, Vít Tejrovský, Lenka Ondráčková,
Helena Svobodová, Marek Cajthaml,
Pavel Simet, Jan Hirsch, Jaroslav
Pachner, Jiří Crkal, Michal Bečvář

Doporučení k citování z časopisu:

Památky, příroda, život 51, 2019.

Mezinárodně uznávaná zkratka

pro přírodovědné obory:

Památ. – Přír. – Život.

Periodicita: 1× ročně (od roku 2018)

Náklad: 200 ks

Grafický design a sazba textu:

MgA. Ondřej Bouška

Tisk:

Paper Jam, Michelská 350/67,
141 00 Praha 4

Překlad resumé do německého jazyka:

Jürgen Ostmeyer

Fotografie na obálce:

Fotografie vlka obecného z fotopasti,
oblast Hory Sv. Šebestiána;
poskytl Vít Tejrovský

Autoři článků v 51. ročníku:

Ing. Čestmír Ondráček, Oblastní muzeum
v Chomutově (ondracek@muzeumchomutov.cz),
PaedDr. Jiří Roth (soukromý badatel),
Bc. Vít Tejrovský, Agentura ochrany přírody a krajiny ČR
(vit.tejrovsky@nature.cz),
PhDr. Lenka Ondráčková, Oblastní muzeum
v Chomutově (ondrackova@muzeumchomutov.cz),
PhDr. Helena Svobodová, Ph.D., Národní muzeum
(helena_svobodova@nm.cz),
Marek Cajthaml (numismatik),
Mgr. Pavel Simet, Oblastní muzeum v Chomutově
(simet@muzeumchomutov.cz),
Mgr. Jan Hirsch, Oblastní muzeum v Chomutově
(hirsch@muzeumchomutov.cz),
Ing. arch. Jaroslav Pachner, Statutární město
Chomutov (j.pachner@chomutov-mesto.cz),
Jiří Crkal, Ústav archeologické památkové péče
severozápadních Čech (office@uappmost.cz),
Michal Bečvář, Oblastní muzeum v Chomutově
(becvar@muzeumchomutov.cz)

Obsah

- 5** Halofilní rostliny na Chomutovsku
Současný stav populací a lokalit slanomilných rostlin,
vzácné a významné složky chomutovské květeny
Čestmír Ondráček
- 37** Neobvyklé nálezy hub ve městě
Jiří Roth
- 47** Další výskyt hříbu medotrpkého na Chomutovsku
Jiří Roth
- 51** Vlci v Krušných horách
Vít Tejrovský
- 57** Antický askos ve sbírkách muzea?
Lenka Ondráčková – Helena Svobodová
- 63** Medaile a bolety Kryštofa Karlovice z Červeného Hrádku
Marek Cajthaml
- 71** Římská pamětní mince ze sbírky Oblastního muzea
v Chomutově
Pavel Simet
- 75** Hrací karty typu Stukeley ve sbírce Oblastního muzea
v Chomutově
Jan Hirsch
- 81** Stopy středověkého krovu kostela svaté Kateřiny v Chomutově
Jaroslav Pachner
- 97** Zakládací listina kostela Nanebevzetí Panny Marie
v Nové Vsi u Hory Sv. Šebestiána z roku 1313 a počátky vsi
Jiří Crkal
- 107** Osudy dvou jirkovských soukromých zemědělců
v letech 1945–1989
Michal Bečvář – Jan Hirsch

Halofilní rostliny na Chomutovsku

Současný stav populací a lokalit slanomilných rostlin, vzácné a významné složky chomutovské květeny

Čestmír Ondráček

¹ Opakem jsou rostliny halofobní čili slanostřežné, rostliny, které nesnášejí vysoké zasolení půdního roztoku.

² Hořké minerální vody. Podle dnešních názorů to jsou mělké podzemní vody. Atmosférické srážky se vsakují do vysychajících, nepatrně propustných svrchnokřídových jíílů, slínů a slínovců březenských vrstev (coniak) nebo (u Bylan) miocéních jílovitých sedimentů a přinášejí s sebou kyslík. Při velmi pomalé cirkulaci vody dochází k oxidaci pyritu obsaženého v hornině. Uvolňuje se kyselina sírová, která reaguje za vzniku vápenato-hořečnatých síranů. Trojmocné železo z pyritu se sráží jako limonit. Při vyšším obsahu síranů začíná krystalovat sádrovec. Hořečnaté ionty se hromadí, protože nejsou díky minimální propustnosti horniny odplavovány. Pro vznik hořkých vod je nutná nejen vhodná hornina, ale i mírný svah, až rovina, a především suché klima, při kterém převažuje výpar nad vsakem.

Halofilní (slanomilné) rostliny¹ (zkráceně halofyty) jsou rostliny rostoucí na slaných půdách, snášející vysoké zasolení půdy. Dělí se na tzv. obligátní halofyty a fakultativní halofyty. Při stoupajících koncentracích rozpuštěných solí v půdním roztoku se voda stává pro rostliny stále méně přístupnou. S tímto stresem se dokážou nejlépe vyrovnat rostliny označované jako obligátně halofilní. Obligátní halofyty se vyznačují tím, že snášejí poměrně vysoké koncentrace solí v půdním roztoku a že jinde než na slaných půdách nerostou. Fakultativní halofyty mohou růst na slaných půdách, ale stejně dobře jim vyhovují podmáčené slíny s vysokým obsahem CaCO₃, bez solí Na nebo chloridů. Mají tedy širší ekologickou amplitudu, a tím i větší arelu.

Pro svoji vzácnost byly slanomilné rostliny vždy v popředí zájmu botaniků a ochránců přírody, a proto jsou první informace o jejich výskytu v regionu již více než 150 let staré.

Původní přirozená stanoviště halofytů v severozápadních Čechách jsou (nebo spíše z větší části byla) vázána na území plochá nebo jen mírně zvlněná, suchá, v teplých a úrodných polohách. Všechny původní lokality obligátních halofytů v Ústeckém kraji byly podmíněny vývěry hořkých minerálních vod. Existence slanisek na Chomutovsku je závislá na specifických poměrech geologických, pedologických, hydrologických a klimatických. Pro existenci obligátních halofytů v této oblasti však nezdědka stačí i velmi málo vydatné (a proto hospodářsky bezvýznamné) průsaky hořkých minerálních vod² projevující se podmáčením slinitých svahů při úpatí neovulkanických vrchů, v zářezech cest apod. Podmínkou však je, že půda zůstává po většinu vegetační doby vlhká, až bahnitá. Otevřená vodní hladina se déle udržuje zpravidla jen v podobě menších louží v nepatrných prohlubních mikroreliéfu půdního povrchu v místech rozšlapaných, v kolejích po vozidlech apod. V nejsušších týdnech nebo měsících vegetační sezóny mohou tyto mokřiny, nebo alespoň jejich okraje zcela vyschnout a poté jsou na povrchu půdy zřetelné bílé nebo šedavé výkvěty solí. Vznik solných výkvětů je umožněn relativně vysokými teplotami a nízkými srážkami v letních měsících.

Původní přirozená slaniska, která bylo možné snadno rekultivovat, byla zničena již v první polovině 19. století, další zanikla na přelomu

19. a 20. století. Většinou byla následně využita k intenzivní, nebo alespoň k extenzivní zemědělské výrobě. Ve druhé polovině 20. století byly zbytky slanisek např. v okolí Chomutova, Černovic, Spořic zastavěny různými průmyslovými nebo obytnými areály, některé další (např. u Zaječic, Čachovic) skončily pod hladinou vodních nádrží a jiné podlehly rozšiřujícím se povrchovým dolům.

Sekundárně nalezla celá řada halofytů útočiště v obcích (na návších, v okolí návěsních rybníčků, na cestách, průhonech a pastvištích drůbeže, na veřejném prostranství i soukromých dvorech), někdy i na březích nově zakládaných retenčních nádrží. Pro tyto lokality byl zlomový rok 1989, po kterém postupně zanikaly chovy drůbeže v obcích, většina ladem ležících ploch v obcích začala být pravidelně sekána, anebo je oplocena, na řadě míst jsou používány selektivní herbicidy na likvidaci nežádoucí zeleně, původní travnaté plácky byly vydlážděny, břehy návěsních rybníčků zpevněny atp. To má katastrofální dopad na populace halofilních rostlin.

V posledních letech nacházejí některé slanomilné rostliny nová stanoviště podél intenzivně solených komunikací. Původ těchto rostlin je však nejasný, pravděpodobně k nám byly zavlečeny z jiných částí Evropy a s našimi původními halofyty mají jen velmi málo společného. Naopak, jejich křížení s původními domácími halofilními rostlinami může nevratně poškodit genofond rostlin místní provenience.

Typy stanovišť halofilních rostlin na Chomutovsku

Na území Chomutovska lze rozlišit následující základní typy stanovišť, na kterých rostou (rostly) halofilní rostliny:

- trvale mokré louky s otevřenou vodní hladinou ve šlencích mezi trsy trav a ostříc v průběhu téměř celého roku. Jsou to např. zaniklé Jezerní (Komořanské) louky na hranicích Chomutovska a Mostecka. Tyto louky byly již před více než 150 lety odvodněny, celá oblast je od 2. pol. 20. století těžena povrchovým dolem Československé armády a lokalita zcela a nevratně zanikla. V těchto místech byly též udávány nejvzácnější druhy jako např. *Samolus valerandii* a *Triglochin maritimum* nebo *Scorzonera parviflora*;
- mírně se svažující břehy vodních nádrží až do maximální hloubky vody asi 20 cm. Na takových místech rostou zpravidla jen fakultativní halofyty, např. *Schoenoplectus tabernaemontani*, *Bolboschoenus maritimus*, *Carex otrubae* atd.;
- okolí málo vydatných pramenů hořkých vod na druhohorních slínech a slínovcích a na miocénních jílovcích. Během vlhčích období vegetační sezóny rozbředlé, jindy téměř úplně suché. V současnosti již většinou jen maloplošné zbytky, někdy jen jako několik desítek m² velké mokřiny v depresích zemědělsky obhospodařovaných pozemků. K největším zachovalým plochám tohoto typu patří PP Škrle, k zaniklým patří prameniště v údolí Vysočanského potoka u Vysočan;
- návěsní rybníčky, příkopy a lada podél ulic v obcích. Ještě v 80. letech významné lokality halofytů (především *Spergularia salina*,

Trifolium fragiferum, velmi vzácně i *Glaux maritima*). Po úpravách obcí (vyasfaltování návsí, zatrubnění příkopů atd.) tyto lokality z velké části zanikly, ochrana zbývajících je problematická.

Obligátní halofyty Chomutovska

Mezi obligátními halofyty jsou druhy dlouho vyhynulé, nezávěsné, vzácné, až ohrožené vyhynutím. Mezi pravděpodobně nedoložené a více než 150 let neověřené patří *Glaux maritima*, *Samolus valerandii* a *Scorzonera parviflora*, k nezávěsným taxonům patří *Carex secalina*, *Juncus gerardii*, *Lotus tenuis* a *Spergularia salina*. Některé další druhy jsou dosud relativně časté (popř. se i šíří), jsou to však výhradně druhy nepůvodní nebo na uměle zasolených stanovištích (např. *Puccinellia distans* a *Spergularia salina*, které rostou na krajnicích solených silnic).

Bupleurum tenuissimum, *Carex secalina*, *Glaux maritima*, *Juncus gerardii*, *Melilotus dentatus*, *Plantago maritima* subsp. *ciliata*, *Puccinellia distans*, *Samolus valerandii*, *Scorzonera parviflora*, *Spergularia maritima*, *Spergularia salina*.

Fakultativní halofyty Chomutovska

Mezi fakultativní halofyty patří druhy nezávěsné, roztroušeně se vyskytující, až dosti vzácné. Centrum jejich rozšíření se často překrývá s oblastí výskytu halofytů obligátních a často je daleko přesahuje. Protože mohou růst i mimo vlastní slaniska, nelze jejich lokality využít k mapování rozšíření slanistých biotopů.

Blysmus compressus, *Bolboschoenus maritimus*, *Carex distans*, *Carex otrubae*, *Centaurium pulchellum*, *Eleocharis uniglumis*, *Juncus ranarius*, *Lotus tenuis*, *Schoenoplectus tabernaemontani*, *Tetragonolobus maritimus*, *Trifolium fragiferum*.

V následujícím seznamu jsou uvedeny abecedně obce, na jejichž katastru (nebo v jejichž blízkosti) rostl nebo dosud roste alespoň jeden z obligátních halofytů. Několik obcí uvedených v seznamu již neexistuje, ustoupily povrchové těžbě nebo výsypkám.

Ahníkov (býv.), Bílenice, Brany (býv.), Březno, Čermníky (býv.), Černovice, Červený Hrádek, Droužkovice, Holetice, Hořenec, Hrušovany, Chomutov, Jirkov, Kralupy u Chomutova (býv.), Lažany, Málkov, Michanice (býv.), Naší (býv.), Nechranice, Nezabylice, Okořín, Pesvice, Prahy (býv.), Přečáply, Račice (býv.), Spořice, Stranná, Strupčice, Škrle, Údlice, Vičice, Voděřady, Všestudy, Vysočany u Chomutova, Zaječice.

Metodika

Nomenklatura

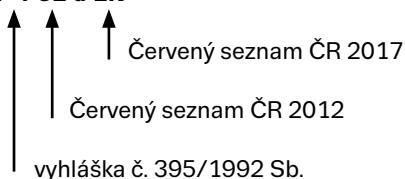
Latinské a české názvy rostlin jsou sjednoceny podle práce Danihelka et al. (2012).

Ochrana a stupeň ohrožení

Ve speciální části je pod názvem taxonu uveden stupeň ohrožení. Za zkratkou „ČR“ je uvedena informace o legislativní ochraně v České republice (podle vyhlášky MŽP ČR č. 395/1992 Sb.) a za lomítkem následuje zařazení taxonu do posledních dvou červených seznamů cévnatých rostlin ČR (Grulich 2012, Grulich & Chobot 2017). Na dalším řádku je zařazení taxonu do Červeného seznamu Ústeckého kraje (Ondráček 2019).

Blysmus compressus (L.) Link – skřípinka smáčknutá

ČR: -/C2 t/EN

Ústecký kraj: C1

↑ zařazení v Červeném seznamu Ústeckého kraje

Vyhláška MŽP ČR č. 395/1992 Sb. (druhy zvláště chráněné)

kriticky ohrožené	§1
silně ohrožené	§2
ohrožené	§3
taxony ve vyhlášce neuvedené	–

Ohrožení podle Červeného seznamu cévnatých rostlin ČR z roku 2012 (Grulich 2012)

kriticky ohrožené, rapidně ustupující	C1 t
silně ohrožené, rapidně ustupující	C2 t
silně ohrožené vzácné a ustupující	C2 b
ohrožené	C3

Ohrožení podle Červeného seznamu cévnatých rostlin ČR z roku 2017 (Grulich & Chobot 2017)

kriticky ohrožené	CR
ohrožené	EN
zranitelné	VU
téměř ohrožené	NT

Ohrožení podle Červeného seznamu květeny Ústeckého kraje (Ondráček ed. 2019)

A1 – Regionálně vyhynulé

Taxony, které nebyly na území kraje ověřeny již více než 50 let, popř. taxony, jež se vyskytovaly na lokalitách, které dnes již prokazatelně neexistují.

C1 – Kriticky ohrožené

Velmi vzácné taxony, které se v regionu vyskytují jen na několika málo lokalitách (1–5), na ohrožených typech stanovišť, často jen v nepočtených populacích. Patří mezi ně také taxony v minulosti hojnější, v početných populacích, u nichž výrazně poklesl počet lokalit, a populace byly proto oslabeny, a u kterých lze tento trend očekávat i v budoucnosti.

C2 – Silně ohrožené

Taxony, které mají v regionu zpravidla 5–25 lokalit, nebo taxony s trvalým a prokazatelným úbytkem lokalit a snížením početnosti jednotlivých populací. Také k nim patří taxony striktně vázané pouze na určitý typ ohroženého biotopu, popř. taxony s větším počtem lokalit, ale s velmi malým počtem jedinců na lokalitě.

C3 – Ohrožené, či zranitelné

Taxony s mírnou tendencí ke snižování počtu jedinců v populacích a počtu lokalit. Patří k nim i taxony v některých částech regionu dosud relativně hojné, ale v jiných částech rychle ustupující nebo vyhynulé. Tyto taxony jsou často vázány na ohrožené typy biotopů nebo vyžadují specifický způsob obhospodařování.

D1 – Taxony, jejichž rozšíření je v kraji nedostatečně známé

Taxony, o nichž se právem domníváme, že jsou v kraji nějakým způsobem ohrožené (spadají do některé kategorie C1–C4a), ale v současné době nemáme dostatek věrohodných údajů o jejich výskytu. Často jsou to druhy taxonomicky těžko odlišitelné, nenápadné, přehlížené, nebo kterým nebyla v minulosti věnována patřičná pozornost.

Zkratky a latinské termíny

Herbářové sbírky

BRNU – Ústav botaniky a zoologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně

CHOM – Oblastní muzeum v Chomutově

LIT – Oblastní muzeum v Litoměřicích

PRC – Katedra botaniky Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze

PR – Národní muzeum v Praze

Zkratky světových stran

jjv., jz., jjv., jjz. – jihovýchodně, jihozápadně, jihojihovýchodně, jihojihozápadně

sv., sz., ssv., ssz. – severovýchodně, severozápadně, severoseverovýchodně, severoseverozápadně

vjv., vsv. – východojihovýchodně, východoseverovýchodně

zjz., zsz. – západojihozápadně, západoseverozápadně

Ostatní zkratky

býv. – bývalá, zaniklá

ČBS – Česká botanická společnost

et al. – a kolektiv

CHÚ – chráněné území

in – v

k. – kóta

PP – přírodní památka

s. d. (*sine dato*) – nedatováno

subsp. (*subspecies*) – poddruh

VN – vodní nádrž

Speciální část

***Blysmus compressus* (L.) Link – skřípinka smáčknutá**

Fakultativní halofyt

ČR: –/C2 t/EN

Ústecký kraj: C1

Skřípinka smáčknutá roste na slatinných loukách, vlhkých pastvinách, sešlapávaných travnatých cestách a pěšinách, někdy i na zaso- lených místech.

V České republice v minulosti roztroušeně rozšířená v nížinách a pahorkatinách, silně ustoupila. V minulosti uváděna z Ústeckého kraje vzácně z Doupovské pahorkatiny, Podkrušnohorské pánve a Krušnohorského podhůří, středního Poohří a Českého středohoří, téměř na všech lokalitách vyhynula.

Historický výskyt na Chomutovsku

Chomutov: Šibeniční vrch (Galgenberg bei Kommotau) (Knaf in Reuss 1867).

Chomutov: podmáčená pastvina na pravém břehu Podkrušnohorského přivaděče, 0,75 km jižně od Černého vrchu (k. 407) (1997 Ondráček CHOM).

Chomutov: vysychající rybníček (zatopená deprese) na pravém břehu Podkrušnohorského přivaděče, 0,7 km jižně od Černého vrchu (k. 407); 0,75–0,8 km sv.–svs. od žel. st. Černovice (2002 Ondráček CHOM).

Vysočany u Žatce (Thiel in Reuss 1867).

Současný výskyt na Chomutovsku

Druh nebyl během průzkumu v roce 2018 nalezen na žádné lokalitě. Naposledy byl zaznamenán u Chomutova v roce 2002 (viz přehled historických lokalit).

***Bupleurum tenuissimum* L. – prorostlík nejtenčí**

Obligátní halofyt

ČR: §1/C1 t/CR

Ústecký kraj: C1

Prorostlík nejtenčí je obligátní halofyt slanisek, slaných luk a pastvin, často též na vývěrech hořkých minerálních vod. Konkurenčně velmi slabý druh, rostoucí na místech s nezapojeným nebo narušeným bylinným pokryvem.

V České republice se vyskytuje velice vzácně v severozápadních Čechách a na jižní Moravě.

V Ústeckém kraji velmi vzácný taxon, který se v minulosti dosti vzácně vyskytoval v Žateckém Poohří. Téměř všechny lokality zanikly.

Historický výskyt na Chomutovsku

Čermníky: na pěšině jv. od obce. Lokalita zanikla po napuštění VN Nechranice (Skořepa in Anonymus 1961, 1963 Lorber LIT, 1967 Jehlík et al. CHOM, Skořepa 1976, Toman 1976).

Hořenev (u Nezabylic): jednou na vlhké písčtině u židovského hřbitova u obce (Thiel 1862; Reuss 1863; Thiel in Reuss 1867; 1859 Thiel in Čelakovský 1868–1883; Kubát et Sládek 1984); vzácně (Thiel 1898).

Škrle: dolní část mírného jjz. svahu 0,45–0,50 km zsz. od kostela, ve velkém porostu *Plantago maritima* (1996, 1997 Sládek CHOM 2005 Ondráček CHOM), hojně ve vyjetých kolejích (1999 Ondráček CHOM); na cestě pod roklí, 0,35 km zsz. od kostela v obci, velmi vzácně (2005 Ondráček).

Škrle: na polní cestě vedoucí k osadě Voděřady hned za západní hranici CHÚ, 0,65 km zsz. od kostela v obci (2014 Ondráček CHOM).

Současný výskyt na Chomutovsku

Škrle: PP Slanisko u Škrle, ve vyjetých kolejích a v jejich okolí na mírně se svažující pastvině 430–480 m zsz. od kostela sv. Jakuba v obci (N 50°25.061'/E 13°31.661', na ploše 40 × 3 m roztroušeně).

Škrle: ve vyjetých kolejích na polní cestě vedoucí k osadě Voděřady na západní hranici CHÚ, 670 m zsz. od kostela sv. Jakuba v obci (N 50°25.108'/E 13°31.506', na ploše 7 × 7 m hojně).

Škrle: ve vyjetých kolejích v postagrárních ladech, v ochranném pásmu PP Slanisko u Škrle; 0,53 km zsz. od kostela sv. Jakuba v obci (N 50°25.108'/E 13°31.628', dosti hojně na ploše 8 × 1 m).

***Carex distans* L. – ostřice oddálená**

Fakultativní halofyt

ČR: –/C3/NT

Ústecký kraj: C2

Ostřice oddálená se vyskytuje zejména na mírně zasolených humózních půdách na slaniscích, loukách a pastvinách, při vodních příkopcích a na člověkem narušených místech. Často se vyskytuje v okolí drobných prameništ na úpatí kopců. Je tolerantní vůči kolísání hladiny podzemní vody.

V České republice v teplých oblastech roztroušený druh. Větší množství lokalit je na jižní a jv. Moravě, roztroušeně se vyskytuje ve středních a sz. Čechách a v Polabí, výjimečně jinde. V Ústeckém kraji byla po roce 2000 zaznamenána přibližně na 23 lokalitách.

Historický výskyt na Chomutovsku

Ahníkov: na vlhkých loukách u obce (Klement 1930).

Červený Hrádek: park u Červeného Hrádku (Roth in Čelakovský 1868–1883).

Červený Hrádek: u obce (Thiel 1898).

Chomutov: mokřad a podmáčená louka na pravém břehu Podkrušnohorského přivaděče, 0,75 km jižně od Černého vrchu (k. 407) (1997 Ondráček CHOM).

Mádkov: pod vrchem „Burberg“, zřídka (Žára in Čelakovský 1890).

Michanice: na vlhkých loukách u obce (Klement 1930).

Stranná: na vlhkých loukách u obce (Klement 1930).

Stranná: na polní cestě do stráně na levém břehu Ohře 1,2 km vjv. od obce (1984 Lorber CHOM).

Stranná: palouk u polní cesty na levém břehu Ohře 0,8 km vjv. od obce (1984 Lorber CHOM).

Údlice: na vlhkých loukách u obce (Thiel 1898; Klement 1930).

Vysočany (Thiel in Reuss 1867, Thiel in Čelakovský 1868–1883).

Současný výskyt na Chomutovsku

Na Chomutovsku se v současné době nevyskytuje žádná lokalita s ostřicí oddálenou. Naposledy byla zaznamenána u Chomutova v roce 1997 (viz přehled historických lokalit).

***Carex melanostachya* M. Bieb. ex Willd. – ostřice černoklasá**

Obligátní halofyt

ČR: §2/C2 t/EN

Ústecký kraj: C1

Ostřice černoklasá roste na zaplavovaných a subhalofilních mokřících loukách, proniká i na sušší meze, náspy a silniční příkopy (tam je většinou jen sterilní).

V České republice v současné době velmi vzácně snad pouze v sz. Čechách, na Moravě dosud roztroušeně v Dyjsko-svrateckém a Dolnomoravském úvalu. V Ústeckém kraji se vyskytovala především v dolním Poohří, v širším okolí Chomutova, v povodí Srpiny a u Litoštěnic (např. Kubát 1986). V současné době se tam již vyskytuje jen velmi vzácně.

Historický výskyt na Chomutovsku

Černovice: „Eichbusch“ (1847 Knaf PR, pavděpodobně první nález v Čechách, 1850 Knaf BRNU).

Černovice: v mokřících jílových příkopech u obce (1850 Knaf in Reuss 1867, Knaf in Čelakovský 1868–1883, Domin 1907) (Kubát 1984, 1986), u Černovic (Thiel 1898) roztroušeně na loukách u obce (Schubert in Klement 1930).

Černovice: v širokém příkopu u silnice 1,5 km jv. od středu obce (1999, 2002, 2003 Ondráček CHOM), lokalita zanikla postupem povrchových dolů.

Černovice: mokřad na sz. úpatí valů před povrchovým dolem, ca 0,25 km jv. od okraje obce, u staré silnice. Náhradní lokalita, kam byl proveden transfer rostlin (2003 Ondráček 2003; 2011 Ondráček CHOM).

U Chomutova (1854 Knaf in Roth 1857).

Škrle (Klement 1930). Nejistý údaj (Kubát 1986). V příkopu po obou stranách cesty při hranici CHÚ, 0,5 km západně od kostela v obci (2003 Ondráček CHOM, Ondráček 2003); pouze jižně od cesty (2005-2018 Ondráček).

Údlice: doubí (1840 Knaf PR, Klement 1930, Kubát 1986).

Vysočany: močálové místo v údolí, několik rostlin (1860 Thiel PR, Thiel 1862, Thiel in Reuss 1867, Thiel in Čelakovský 1868–1883, Kubát 1984, 1986).

Současný výskyt na Chomutovsku

Černovice: malý mokřad na západním úpatí valů před povrchovým dolem 260 m jiv. od okraje obce, severně od staré silnice do Spořic.

Škrle: PP Slanisko u Škrle, po levé straně cesty při hranici CHÚ 350 m západně, až zsz. od kostela sv. Jakuba v obci (N 50°25.016'/ E 13°31.743', hojně na ploše 8×8 m).

***Carex secalina* Willd. ex Wahlenb. – ostřice žitná**

Obligátní halofyt

ČR: §2/C2 t/EN

Ústecký kraj: C3

Ostřice žitná roste na vlhkých těžších slaných půdách, na podmáčených zasolených okrajích polí a cest, obnažených březích vodních nádrží a na zasolených poloruderálních stanovištích.

V České republice se vyskytuje roztroušeně v sz. Čechách a v Polabí a na jižní Moravě. V Ústeckém kraji je známa z několika desítek lokalit, zejména v nejteplejších oblastech Žatecka, v Poohří a Polabí, odkud vzácně zasahuje do sousedních území.

Historický výskyt na Chomutovsku

Hrušovany: okolí cesty v zamokřené louce v nivě Hutné 0,5 km západně od Hořetic (1987 Ondráček CHOM, Ondráček 1990, Sládek 1996).

Současný výskyt na Chomutovsku

Na Chomutovsku se v současné době nevyskytuje žádná lokalita s ostřicí žitnou. Nejbližší recentní lokalita se nachází těsně za hranicemi Chomutovska u Tušimic (*Tušimice: těleso odkaliště elektrárny Tušimice ca 0,25–1,50 km ssv.–ssz. od Běšického chocholu, k. 350 m; náhorní plošina; 2015 Ondráček CHOM*).

***Centaurium pulchellum* (Schwartz) Druce – zeměžluč spanilá**

Fakultativní halofyt

ČR: –/C3/VU

Ústecký kraj: C3

Zeměžluč spanilá roste na vlhkých, obnažených a většinou zasolených půdách, na slatinných loukách, v lemech vlhčích cest a na obnažených březích vodních nádrží, obvykle v pásmu nížin, až pahorkatin.

V České republice se objevuje roztroušeně, až vzácně v teplejších oblastech. V Ústeckém kraji je největší koncentrace lokalit v dolním Poohří a při jz. okraji Českého středohoří přibližně mezi Louny, Roudnicí a Litoměřicemi, vzácně roste ve středním Poohří a v údolí Chomutovky až po Chomutov, celkem je známo několik desítek lokalit (ca 70).

Historický výskyt na Chomutovsku

Chomutov: navrhované CHÚ Pražské pole, břeh vodní nádrže na východním okraji (druhá od jv. okraje) (2002 Ondráček CHOM).
Vysočany (Thiel in Reuss 1867).

Chomutov: Tschernowitzzer Purberg mit *Plantago maritima* (Čelakovský in Reuss 1867).

Škrle: v dolní části mírného jz. svahu, nad levobřežní nivou Chomutovky, pod elektrickým vedením; 0,6 km zsz. od obce (kostela) (1996 Sládek 1997, 1999).

Škrle (okr. Chomutov): mokřavá místa na cestě ca 0,25 km zsz. od západního okraje obce (pod dřevinami zarostlou erozní roklí) (1997 Ondráček CHOM).

Škrle (okr. Chomutov): mokřavé vyjeté koleje na cestě pod elektrickým vedením a okolní mírně podmáčená lada; 0,6 km zsz. od západního okraje obce, dosti vzácně (1997 Ondráček CHOM).

Vysočany: jižně od zatáčky silnice Vysočany–Hořetice, jz. od obce, zejména po straně provizorní silnice, velmi hojně (Toman 1975).

Vysočany: na břehu rybníčku před čelní hrází výsypky (Toman 1975).

Současný výskyt na Chomutovsku

Na Chomutovsku v současné době neroste zeměžluč spanilá na žádné lokalitě. Naposledy byla zaznamenána u Chomutova, na břehu zatopených důlních propadlin (2002 Ondráček) a v PP Slanisko u Škrle (1997 Ondráček), tam je při vhodném managementu výskyt možný i v současné době.

***Eleocharis uniglumis* (Link) Schult. – bahnička jednoplevá**

Fakultativní halofyt

ČR: –/C2 b/VU

Ústecký kraj: C2

Bahnička jednoplevá roste na slatinných a slaných loukách a mokřadech.

V České republice roste jen v Polabí, dolním Poohří, v dolním Podolí a Bílých Karpatech, vzácně i jinde. V Ústeckém kraji je největší koncentrace při západním a jižním okraji Českého středohoří, v dolním a středním Poohří, odkud zasahuje až na Chomutovsko. Snadno přehlédnutelný druh.

Historický výskyt na Chomutovsku

Červený Hrádek: např. u zámeckého rybníka (Roth 1844 PR, 1851 PR; Roth in Reuss 1867).

Černovice (Čelakovský in Reuss 1867); Černovické doubí (Domin 1907).

Současný výskyt na Chomutovsku

Na Chomutovsku neroste v současné době bahnička jednoplevá na žádné lokalitě.

***Glaux maritima* L. – sivěnka přímořská**

Obligátní halofyt

ČR: §1/C1 t/CR

Ústecký kraj: C1

Roste na mokrých a výslunných slaniskách a slaných loukách, prameništích. Často se vyskytuje i na druhotných stanovištích, na návsích, hrázích rybníků a podél cest v obcích.

V České republice velmi vzácně v sz. a středních Čechách a na jižní Moravě.

V Ústeckém kraji se původně vyskytovala roztroušeně, zaznamenána byla v Podkrušnohoří (pouze Komořany), ve středním Poohří (roztroušeně, např. Vysočany, Bylany, Velebudice, Zaječice, Vitčice aj.), dolním Poohří (roztroušeně, např. Chožov, Vojničky, údolí Dobročka aj.) a při jz. okraji Českého středohoří (vzácně, Vtelno, Sedlec u Mostu, úpatí Oblíku). Po roce 2000 byla na území kraje zaznamenána již jen na 3 lokalitách.

Historický výskyt na Chomutovsku

Vysočany: na bažinatém místě „In der Hut“ u Vysočan, jižní část Vysočanského údolí (Thiel 1862, Thiel 1870, Thiel in Reuss 1867, Thiel in Čelakovský 1868–1883).

Současný výskyt na Chomutovsku

Na Chomutovsku neroste v současné době na žádné lokalitě. Naposledy byla zaznamenána ca před 150 lety ve Vysočanském údolí u Vysočan.

***Juncus gerardii* Loisel. – sítina Gerardova**

Obligátní halofyt

ČR: §2/C1 t/CR

Ústecký kraj: C2

Sítina Gerardova roste na vlhkých slaných loukách a pastvinách, v úvozech cest, vzácně i v okolí vývěřů minerálních pramenů.

V České republice vzácně ve středních, západních a sz. Čechách a na jižní Moravě, na mnoha místech vyhynula.

V Ústeckém kraji se vyskytovala v Podkrušnohorské pánvi, Žateckém Poohří, Libochovické tabuli a na jz. okraji Českého středohoří. Na mnoha místech vyhynula, po roce 2000 byla zaznamenána pouze na 12 lokalitách. Obtížně odlišitelný druh, často zřejmě i přehlížena.

Historický výskyt na Chomutovsku

Černovice: na mokré louce nad obcí, velmi vzácně (Schubert in Kliment 1930).

Chomutov: mokřad na pravém břehu Podkrušnohorského přivaděče, 0,75 km jz. od Černého vrchu (k. 407) (1997 Ondráček CHOM, Hadinec, Lustik et Procházka 2003).

Michanice (s. d. Knaf PR).

Škrle: halofilní pastvina s *Plantago maritima*, 0,25 km zsz. od západního okraje obce (1998 Ondráček CHOM, Hadinec, Lustik et Procházka 2003).

Škrle: slanisko 0,45 km sz. od obce (2001 Ondráček CHOM).

Škrle: v dolní části mírného jjz. svahu, nad levobřežní nivou Chomutovky, pod elektrickým vedením; 0,6 km zsz. od obce (kostela) (1996 Sládek 1997, 1999).

Údlice: světlina (Roth in Reuss 1863).

Údlice: Lichtenhof bei Eidlitz (zaniklý dvůr sv.–ssv. od obce, dnes Na Stráni) (1852 Roth 1857, Roth in Reuss 1867).

Údlice: Údlické doubí, vzácně (Thiel 1898).

Současný výskyt na Chomutovsku

Vzhledem k nepříznivým klimatickým podmínkám (extrémní sucho a teplo) nebyl druh v roce 2018 na Chomutovsku zaznamenán na žádné lokalitě. Je však pravděpodobné, že v PP Slanisko u Škrle roste dosud.

***Lotus maritimus* L. – ledenec přímořský**

Fakultativní halofyt

(Syn.: *Tetragonolobus maritimus* /L./ Roth)

ČR: –/C3/NT

Ústecký kraj: C3

Ledenec přímořský roste na vlhkých, vysychavých i suchých, někdy i zasolených loukách, pastvinách a na okrajích cest, v pásmu od nížin do pahorkatin, vzácně i v podhůří.

V České republice roste roztroušeně v teplých oblastech. V Ústeckém kraji se vyskytuje na desítkách lokalit zejména v Poohří, Polabí, častý je též na úpatí kopců v Českém středohoří.

Historický výskyt na Chomutovsku

Chomutov: na jednom místě na sutinách u nádraží ČD, velmi vzácně (Wawra in Klement 1930).

Okořín: jen na jednom polním okraji u obce, velmi vzácně (Klement 1930).

Všestudy: u obce, velmi vzácně (Schellberger in Klement 1930).

Vysočany (u Hrušovan): (Thiel in Reuss 1867, Thiel in Čelakovský 1868–1883); stráně jz. od vodní nádrže vysočanské výsypky (Kubát et al. 1981); hráz odkaliště popílku, lící strana (2010 Ondráček CHOM); sv. okraj odkaliště popílku, ca 0,4 km jv. od kostela, lem podél cesty, na více místech (2000, 2010 Ondráček CHOM).

Současný výskyt na Chomutovsku

Vysočany (u Hrušovan): hráz odkaliště popílku, lícni strana ve vjv. části (N 50°22.755'/E 13° 31.975'; vzácně na ploše 2 × 1 m).

Vysočany (u Hrušovan): sv. okraj odkaliště popílku, ca 0,4 km jv. od kostela (N 50°23.265'/E 13°31.834'; v lemu podél cesty na více místech, ale jen malé populace).

***Lotus tenuis* Waldst. et Kit. ex Willd. – štírovník úzkolistý**

Obligátní halofyt

ČR: –/C3/NT

Ústecký kraj: D1

Štírovník úzkolistý se vyskytuje na okraji slanisek, na zasolených loukách a pastvinách, v lemech cest a na březích vodních nádrží.

V České republice je udáván ze severozápadních Čech, dolního Povltaví, z Poorličí, na Moravě např. z Podyjí. V Ústeckém kraji se vyskytuje zejména na Mostecku a Lounsku. Protože je to obtížně odlišitelný taxon, vyžadují udávané lokality ověření.

Historický výskyt na Chomutovsku

Škrle: v dolní části mírného jz. svahu, nad levobřežní nivou Chomutovky, pod el. vedením; 0,6 km zsz. od obce (kostela) (1996 Sládek 1997, 1999).

Současný výskyt na Chomutovsku

Na udávané lokalitě u obce Škrle nebyl výskyt štírovníku úzkolistého ověřen, je možné, že byl zaměněn za jiný druh štírovníku (štírovník růžkatý). Na Chomutovsku v současné době neroste na žádné lokalitě.

***Melilotus dentatus* (Waldst. et Kit.) Pers. – komonice zubatá**

Obligátní halofyt

ČR: –/C2 t/EN

Ústecký kraj: C3

Komonice zubatá roste na vlhkých nebo střídavě vlhkých halofilních nebo subhalofilních loukách, podél cest, na návších, v rákosinách na březích vodních návesních rybníčků a v příkopech. Přechodně může růst i na suchých ruderalizovaných místech, krajích cest apod. Jako poměrně vysoká vytrvalá rostlina snadněji odolává konkurenci jiných bylin, proto patří k nejhojnějším halofytům severních Čech.

V České republice se dříve vyskytovala roztroušeně, dnes již jen vzácně, zejména ve středních a severozápadních Čechách a na jižní Moravě. V Ústeckém kraji se vyskytuje hlavně v Žateckém Poohří, na Kadaňsku a Podbořansku, vzácně při okrajích Českého středohoří.

Historický výskyt na Chomutovsku

Okořín: mokrá louka nad vodní nádrží 0,5 km východně od obce (1985 Ondráček CHOM).

Okořín: na dvoře statku severně od návsi (1993 Ondráček CHOM).

Strupčice: mezi fotbalovým hřištěm v Malém Březně a bažinkou ve směru na Stroupeč (správně Strupčice!), velmi hojně (Toman 1976); nenalezeno, výsypka (1985–1995 Sládek 1999).

Strupčice: mokrá louka pod vodní nádrží 0,9 km zsz. od obce (1986 Ondráček CHOM).

Strupčice: podél Srpiny a v okolí vodní nádrže mezi obcemi Strupčice a Okořín (Ondráček 1990).

Strupčice: západní okraj obce jižně od Srpiny (1994 Ondráček CHOM).

Škrle: podmáčená lada u cesty pod elektrickým vedením; 0,6 km sz. od západního okraje obce (1997 Ondráček CHOM).

Škrle: úhor nad slaniskem (ochranné pásmo CHÚ PP Slanisko u Škrle), ca 0,5 km zsz. od kostela v obci (2014 Ondráček CHOM).

Škrle: v dolní části mírného jz. svahu, nad levoběžní nivou Chomutovky, pod el. vedením; 0,6 km zsz. od obce (kostela) (1994 Sládek CHOM, LIT; 1996 Sládek CHOM, LIT; Sládek 1997, 1999).

Všestudy (1981 Toman 1988).

Současný výskyt na Chomutovsku

Škrle: ve vyjetých kolejkách na polní cestě vedoucí k osadě Voděrady na západní hranici CHÚ, 670 m zsz. od kostela sv. Jakuba v obci (N 50°25.108'/E 13°31.506', dosti vzácně).

Všestudy: na západním břehu rybníčku v obci (N 50°27.421'/E 13°30.553', 10 jedinců).

***Plantago maritima* subsp. *ciliata* Printz – jitrocel přímořský brvitý Obligátní halofyt**

ČR: §1/C1 t/CR

Ústecký kraj: C1

Jitrocel přímořský roste na slaniscích a slaných, až poloslaných loukách, na hlinitých, na jaře mokrých a zaplavovaných, v létě vysychavých půdách zásadité reakce. Snáší velmi dobře sešlap, na postupně ničených lokalitách vytrvává velmi dlouho.

V České republice pouze v teplých oblastech sz. Čech (Podkrušnohorská pánev, Žatecké Poohří, dolní Poohří aj.) a na jižní Moravě.

V Ústeckém kraji byl zaznamenán především v Žateckém Poohří, Podkrušnohorské pánvi, Lounském středohoří a v dolním Poohří, vzácněji i v Doupovské pahorkatině a na Džbánů. V druhé polovině minulého století nastal rychlý úbytek lokalit a z řady míst druh zcela vymizel. V současné době se na území kraje nachází posledních 13 lokalit, populace jsou často velice slabé.

Historický výskyt na Chomutovsku

Březno: zaniklá obec Čachovice, rokle a bývalé hliniště v jílové stráni s červenými mokravými tufity, 0,3 km západně od Čachovického vrchu, 1,6 km zjz. od (zaniklé) obce Čachovice, 280 m n. m., hojně (Kunz 1923; 1958 Červený s. d.; Toman 1976; 1978, Kubát 1987; 1986 Lorber CHOM; 1963, 1984 Lorber; 1985 Ondráček

CHOM; Lorber et Ondráček 1986; 1997 Sládek CHOM; 2005 Gruberová CHOM).

Březno: zaniklá obec Čachovice: travnatý úhor pod strání 1 km ssz. od osady Běšice, souvislý porost na ploše 3 a, v okolí roztroušeně, 260 m n. m. (Lorber et Váňa 1961). Lokalita zanikla v r. 1967 napuštěním VN Nechranice.

Černovice: černovická lada, pastviny (Tschernowitzter Haide u Chomutova): původně poměrně rozlehlé území mezi silnicí Chomutov–Karlovy Vary, potokem Hačka a serpentinou žel. tratě na Vejprty, pruh 1 km široký, jehož střed byl ca 1,2 km sv. od Černovic. Železniční trať rozdělovala toto území na dvě části, střídají se tam jíly a písky, štěrkopísky. Celé území bylo původně využíváno jako pastviny. V 60. letech minulého století byla část odvodněna, část zastavěna (Nové Spořice, koryto přiváděče) a později přibýly další průmyslové objekty, výrobní haly, asfaltové plochy, skladiště, velkoobchody a nakonec pilíře nové silnice Chomutov–Hora Sv. Šebestiána. Jitrocel přímořský tam původně rostl velmi hojně. Mnohokrát uváděná a citovaná lokalita (1842 Knaf PR, CHOM; 1847 s. coll. PR; Knaf in Roth 1857; Reuss 1863, 1867; Čelakovský 1868–1883; Thiel 1898; Domin 1907; 1927 s. coll. CHOM; Klement 1930; 1948 Červený CHOM; Skořepa 1976; 1981, 1985 Ondráček CHOM; Lorber et Ondráček 1986; 1994 Lorber CHOM).

Jirkov: Vodní nádrž Kyjice, cesta na severním břehu (2003 Ondráček CHOM). Lokalita zanikla v roce 2014 výstavbou nové vyvýšené komunikace.

Škrle: roztroušeně, až hojně na jílovitých stráních a polních cestách v okolí osady (Thiel 1862; Thiel in Reuss 1863, 1867; Thiel in Čelakovský 1868–1883; Lorber et Ondráček 1986).

Škrle-východ: na cestě a v jejím okolí ve střední a horní části jižního svahu, ca 0,5 km vjv. od středu obce (Toman 1976; 1980 Ondráček CHOM; Kubát et al. 1981; 1984 Lorber CHOM; 1994 Sládek CHOM; Sládek 1997).

Škrle-severozápad: opuštěná polní cesta a dolní část jz. svahu s mírným sklonem, ca 0,5 km zsz. od kostela v obci (Klement 1930; 1973 Lorber LIT; 1984 Lorber CHOM; 1985 Ondráček CHOM; 1996 Sládek CHOM; Sládek 1997, 1999); u hřbitova na ssz. okraji osady (1984 Lorber CHOM).

Voděradý: sz. od obce (Klement 1930).

Současný výskyt na Chomutovsku

Březno: zaniklá obec Čachovice, PR Běšický chochol: spodní část rokle zarostlé dřevinami v erodovaných nesoudržných jílových usazeninách (N 50°22,036'/ E 13°21,884', ca 50 kvetoucích a sterilních exemplářů) a horní část rokle (N 50°22,057'/ E 13°21,933', 4 sterilní exempláře).

Černovice: na polní cestě na sv. okraji bývalých černovických lad, západně od železniční tratě a jižně od potoka Hačka, 0,7 km zjz. od Černého vrchu, k. 407 (N 50°27.675'/E 13°22.148';

Plantago maritima* subsp. *ciliata, PP Slanisko u Škrle
foto R. Fišer

na ploše 7 × 1 m zaznamenáno 27 slabých, většinou sterilních jedinců).

Černovice: na jv. břehu rybníčku (zatopené hlinišťě), sv. od obilního síla, ca 1,3 km jz. od Černého vrchu, k. 407 (N 50°27.404' / E 13°21.771', na ploše 6 × 1 m 21 jedinců).

Černovice: lada na východním břehu rybníčku Dřevák (zatopené hlinišťě), jz. od obilního síla, 1,6 km jz. od Černého vrchu, k. 407 (střed lokality N 50°27.285' / E 13°21.627', jednotlivě až k teplovodnímu potrubí, na ploše 11 × 15 m celkem 117 jedinců, většinou slabých a sterilních).

Škrle-severozápad: PP Slanisko u Škrle, jižní stráž a její úpatí ve východní části chráněného území (N 50°25,027' / E 13°31,812', na ploše 25 × 50 m, dosti hojně).

Škrle-severozápad: PP Slanisko u Škrle, palouk na konci úvozové cesty u rokle ve východní části CHÚ (N 50°25,047' / E 13°31,778', na ploše 16 × 16 m, roztroušeně).

Škrle-severozápad: PP Slanisko u Škrle, řídký borový les (původně pastvina) nad polní cestou ca 0,31 km zsz. od kostela sv. Jakuba v obci (N 50°25,035' / E 13°31,774', na ploše 6 × 8 m, roztroušeně).

Škrle-severozápad: PP Slanisko u Škrle, ve vyjetých kolejích a v jejich okolí na mírně se svažující pastvině 430–480 m zsz. od kostela sv. Jakuba v obci (N 50°25.066' / E 13°31.666', na ploše 40 × 25 m dosti hojně).

Škrle-severozápad: postagrární lada v ochranném pásmu PP Slanisko u Škrle; 0,44 km zsz. od kostela sv. Jakuba v obci (N 50°25.082' / E 13°31.678', vzácně roztroušen na ploše 25 × 11 m).

Škrle-severozápad: postagrární lada při západní hranici ochranného pásma PP Slanisko u Škrle; 0,64 km zsz. od kostela sv. Jakuba v obci (N 50°25.126' / E 13°31.531', vzácně na ploše 8 × 8 m).

Škrle-severozápad: lada při polní cestě na západní hranici PP Slanisko u Škrle; 0,66 km zsz. od kostela sv. Jakuba v obci (N 50°25.105' / E 13°31.501', desítky převážně sterilních jedinců na ploše 13 × 4 m).

Škrle-východ: na cestě při okraji lesa, v horní části svahu, 0,32 km východně od kostela sv. Jakuba v obci (N 50°24.935' / E 13°32.284', roztroušeně).

***Salsola tragus* L. subsp. *tragus* – slanobýl obecný pravý**

Fakultativní halofyt

(Syn.: *Salsola kali* subsp. *rosacea* Čelak.)

ČR: –/C2 t/EN

Ústecký kraj: C2

Slanobýl obecný pravý roste na písčitých substrátech, v pískovných, podél železnic, na navážkách a výsypkách, zejména v teplých nížinných oblastech. Většina lokalit byla původně soustředěna na břehy Labe a dolní Ohře. Archeofyt.

V České republice roste v teplých a mírně teplých oblastech, zejména ve východních, středních a sz. Čechách a na jižní Moravě.

V Ústeckém kraji se v současnosti vyskytuje roztroušeně, na 20 lokalitách, zejména v lemech uhelných lomů, na výsypkách, odkalištích a jiných sekundárních stanovištích.

Historický výskyt na Chomutovsku

Březno (u Chomutova): lada v areálu závodu mezi nádražím ČD a výsypkou lomu Březno (1994 Ondráček CHOM; 1994 Žíla CHOM).

Březno (u Chomutova): v příkopu u silničky na výsypce lomu Březno, ca 2 km jz.–jz. od obce, roztroušeně (1994 Ondráček CHOM, 1994 Pyšek A. CHOM, 1994 Sládek CHOM).

Současný výskyt na Chomutovsku

Na Chomutovsku neroste v současné době na žádné lokalitě. Nejbližší recentní lokalita se nachází těsně za hranicemi Chomutovska u Tušimic (*Tušimice: těleso odkaliště elektrárny Tušimice ca 0,25–1,50 km ssv.–ssz. od Běšického chocholu, k. 350 m; na více místech; 2015 Ondráček CHOM*).

***Schoenoplectus tabernaemontani* (C. C. Gmel.) Palla – skřípinec
Tabernaemontanův
Fakultativní halofyt**

ČR: –/C2 b/VU

Ústecký kraj: C3

Skřípinec Tabernaemontanův roste na slabě zasolených močálech a březích vod, na mokřích slaniskách a v příkopech. Snáší dočasné vyschnutí. Jeho výskyt zpravidla indikuje vyšší obsah solí v půdě či ve vodě.

V České republice roste roztroušeně v nejteplejších oblastech, jinde velmi vzácně.

V Ústeckém kraji je největší koncentrace lokalit mezi Českým středohořím a Žateckým Poohřím a v Podkrušnohorské pánvi, odkud je známo více než 30 lokalit. Další lokality se nacházejí v dolním Poohří, na Kadaňsku aj.

Historický výskyt na Chomutovsku

Březno u Chomutova: malá vodní nádrž v mělké erozní roklí 1,7 km sz. od obce (1997 Ondráček CHOM).

Hrušovany: sv. litorál vyschlého rybníčku 0,3 km západně od obce, 1 m² (1993 Sládek LIT, CHOM, Sládek 1994).

Chomutov: zatopené důlní propadliny mezi městem a obcí Droužkovice („Pražské pole“), břeh malého rybníku nad pomocnou silnicí, vzácně (2000 Ondráček CHOM, Ondráček 2017).

Pesvice: mokřad u mostku na okraji remízku 1,2 km severně od obce (1986 Ondráček CHOM).

Vysočany: na bažinatém místě „In der Hut“ u Vysočan, jižní část Vysočanského údolí (Thiel 1862, Čelakovský 1868–1883), s *Glauca maritima* (Thiel in Reuss 1867).

Současný výskyt na Chomutovsku

Na Chomutovsku v současné době neroste na žádné lokalitě. Nejbližší lokality se nacházejí na trvale zamokřených místech na výsypkách v okolí Mostu.

Na Chomutovsku by mohl být opětovně nalezen na nepřístupných místech zaplavených důlních propadlin „Pražské pole“ mezi Chomutovem a Droužkovicemi.

***Scorzonera parviflora* Jacq. – hadí mord maloúborný**

Obligátní halofyt

ČR: §1/C1 t/CR

Ústecký kraj: A1

Hadí mord maloúborný roste na poloslaných a slanistých loukách, ve slanistých bažinách a na slaných mokřích pastvinách, zpravidla na jílovitých půdách.

V České republice se dříve vyskytoval například na Poděbradsku, Litoměřicku a v Podkrušnohorské pánvi.

V Ústeckém kraji se vyskytoval v Podkrušnohorské pánvi a v dolním Poohří, při úpatí Českého středohoří. V Podkrušnohorské pánvi vyhynul již před více než 150 lety. Asi poslední údaj o výskytu druhu v kraji je z roku 1959 z údolí Dobročka u Trtěna (Martinovský et Skalický 1969).

Historický výskyt na Chomutovsku

Zaznamenán byl na hranicích Chomutovska a Mostecka na slaných loukách u Komořanské kyselky (Winkler in Čelakovský 1868–1883).

Současný výskyt na Chomutovsku

Na Chomutovsku se pravděpodobně nevyskytoval a historická lokalita u Komořanské kyselky se nacházela pravděpodobně již na Mostecku; zanikla již před více než 150 lety.

***Scutellaria hastifolia* L. – šišák hrálovitý**

Fakultativní halofyt

ČR: §2/C2 b/VU

Ústecký kraj: C2

Šišák hrálovitý roste na zaplavovaných loukách, při okrajích příkopů, často i na ruderalizovaných místech; zpravidla na těžkých málo propustných půdách, někdy i zasolených.

V České republice roztrošeně, až vzácně zejména v teplých oblastech v úvalech větších řek. Těžiště výskytu je na Moravě v Dolnomoravském a Dyjsko-svrateckém úvalu, v Čechách se vyskytuje např.

ve středním Polabí, v Podkrušnohorské pánvi, v Poohří, na ostatních místech zpravidla jen velmi vzácně.

V současnosti zaznamenán v Ústeckém kraji na 18 lokalitách.

Historický výskyt na Chomutovsku

Hrušovany: mokřina na levém břehu Hutné, ca 0,5 km jv. od obce (Thiel in Reuss 1867, Hořetice, u potoka; 1988 Ondráček 1990).

Škrle: podmáčená lada mezi polní cestou a Chomutovkou 0,4 km zsz. od západního okraje obce, vzácně (1998 Ondráček CHOM), v pozdějších letech již nenalezena (2018 Ondráček).

Všestudy (u Jirkova): v příkopu u obce (Roth in Reuss 1867).

Současný výskyt na Chomutovsku

Na Chomutovsku v současné době neroste na žádné lokalitě. Opětovné nalezení v PP Slanisko u Škrle je dosud možné.

***Spergularia marina* (L.) Besser – kuřinka solná**

Obligátní halofyt

(Syn.: *Spergularia salina* J. et C. Presl)

ČR: §1/C1 t/CR

Ústecký kraj: C1

Kuřinka solná roste na mokřích nezastíněných slaniskách a slaných loukách, v okolí minerálních pramenů, na okrajích rybníků, výhradně na slaných půdách (obligátní halofyt), odkud se rozšířila na návsi, drůbeží pastviny, lemy polních a vesnických cest. V posledních letech se druh objevuje spolu s velmi hojnou *Puccinellia distans* na solených okrajích silnic.

V České republice v minulosti rostla roztroušeně, místy až dosti hojně v sz. a středních Čechách a na jižní Moravě. Na většině původních lokalit vyhynula.

V Ústeckém kraji zaznamenána na ca 40 lokalitách především v Žateckém Poohří, vzácněji i v Podkrušnohorské pánvi (Komořany, Třebušice), Lounském středohoří (Rudolice, Vtelno, Sedlec) a v dolním Poohří. Na těchto stanovištích téměř vyhynula a v současné době roste v počtu několika jedinců již jen v PP Slanisko u Škrle (2015 Ondráček) a v lemu jedné cesty v obci Oploty (2015 Ondráček).

Historický výskyt na Chomutovsku

Bílence: na hluboce rozbrázděném místě na návsi několik skupin (Toman 1976).

Brany u Chomutova: kolem bahnitého místa na návsi před domem č. 4 u rybníka na ploše ca 50 m² na rozrušené půdě, hojně (Toman 1976). V roce 1981 už byla lokalita zasypaná, obec byla zrušena v roce 1977 postupem uhelného lomu (Toman 1988, Sládek et Ondráček 1989).

Holetice u Chomutova: mezi transformátorem a cestou v proláklince asi na 10 m², roztroušeně (Toman 1976). Později nezjištěna (1981 Toman 1988). Na rozježděném místě mezi rybníčkem

- a transformátorem 5 trsů (1987 Ondráček in Sládek et Ondráček 1989).
- Hořenec (u Nezabylic): vzácně (Thiel 1862, 1898, Thiel in Čelakovský 1868–1883; Thiel in Reuss 1863, 1867; Thiel 1898). Nenalezena (Sládek et Ondráček 1989).
- Lažany (u Vysočan): okraj rybníčku (v sz. rohu) na návsi v obci (1973 Toman CHOM, Toman 1975), ca 20 trsů (Toman 1976), výskyt nezjištěn (Sládek et Ondráček 1989).
- Přečápy: na cestě na dvoře kravína na jižním okraji obce, 12 × 1 m hojně (1987 Ondráček CHOM, Ondráček et Sládek 1989).
- Přečápy: plácek před domem čp. 11, na levém břehu Chomutovky, velmi vzácně (1993 Ondráček CHOM).
- Račice u Chomutova: na návsi na malém svahu mezi rybníkem a silnicí na rozrušené půdě na 4 m² roztroušeně (Toman 1976). Obec zanikla v roce 1975 postupem těžby uhlí (Toman 1988, Sládek et Ondráček 1989).
- Škrle: mokravé vyjeté koleje na cestě pod elektrickým vedením 0,65 km zsz. od kostela sv. Jakuba v obci (1996 Sládek 1999; 1997 Ondráček CHOM; 2015 Ondráček, velmi vzácně).
- Škrle: u cesty na západním okraji obce, hojně. Po terénních úpravách v roce 1987 se tam kuřinka solná vyskytovala na ploše 120 × 7 m místy až hojně (1984 Ondráček, 1985 Ondráček CHOM, 1987 Ondráček CHOM, 1985 Sládek LIT, MOST).
- Škrle: v mokré vyjeté koleji málo používané cesty 0,35 km zsz. od obce (kostela), ca 200 ks (1985 Ondráček CHOM; 1996 Sládek CHOM; Bureš in Sládek 1997; 2014 Ondráček, velmi vzácně).
- Voděradý: jen na zasolené půdě u obce (Schellberger in Klement 1930).
- Všestudy: na cestě západně od rybníka, 25 × 1 m, dosti hojně (1987 Ondráček CHOM).
- Všestudy: na plošně rozsáhlém a pozvolna stoupajícím západním břehu rybníka pod návsi, masově (Toman 1976). Lokalita téměř zničena rozšířením rybníka, zůstal jen 1 m² (1981 Toman 1988).
- Všestudy: u studně pod kostelem západně od potoka, ca 6 m² (1981 Toman 1988).

Současný výskyt na Chomutovsku

Vzhledem k nepříznivým klimatickým podmínkám (extrémní sucho a teplo) nebyla kuřinka solná zaznamenána po roce 2015 na Chomutovsku již na žádné přirozené lokalitě. Je možné, že v PP Slanisko u Škrle se za příhodných podmínek může druh opět objevit.

Kuřinka solná se dnes celkem hojně vyskytuje podél intenzivně solených komunikací, na Chomutovsku např. v Krásné Lípě, u Křimova, Hory sv. Šebestiána aj. Jsou to však rostliny cizí proveniencie a jejich zavlečení na přirozená slaniska je krajně nežádoucí a škodlivé.

***Trifolium fragiferum* L. – jetel jahodnatý**

Fakultativní halofyt

ČR: –/C3/VU

Ústecký kraj: C3

Čerstvě vlhké pastviny, okraje cest, násvi s nezapojeným porostem, často na alkalických nebo zasolených půdách. Diagnostický druh sv. *Scirpion maritimi*, podsvazu *Loto-Trifolenion* a přesahuje i do dalších subhalofilních, až halofilních společenstev. Velmi dobře snáší sešlapávání i spásání, proto roste často na travnatých cestách nebo jejich okrajích, na násvích a podobných místech.

V České republice vyrůstá převážně v teplých územích na severozápadě Čech, v Polabí, dolním Povltaví a na střední, jižní a jihovýchodní Moravě. V sz. Čechách nepatří k ohroženým taxonům, i když se počet lokalit v posledních letech jistě zmenšil. V Čechách byla zjištěna jen nominální subspecie.

Historický výskyt na Chomutovsku

Čachovice: na loukách (1907 sine col. PRC). Lokalita zanikla napuštěním VN Nechranice.

Čermníky (Kunz 1922–1923). Lokalita zanikla napuštěním VN Nechranice.

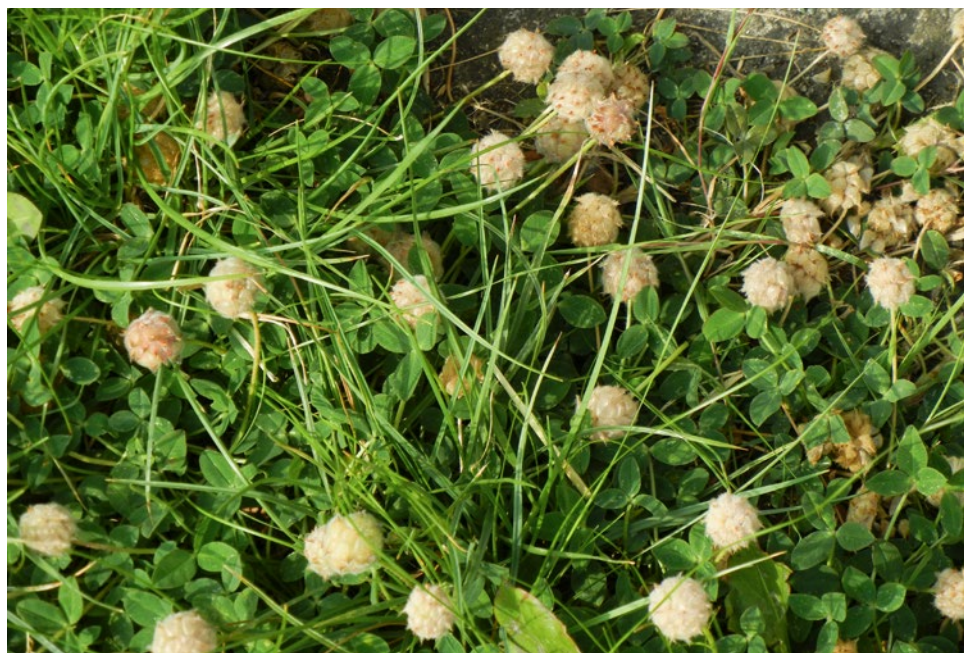
Černovice: na břehu rybníčku 0,8 km severně od obce, západně od sila (1985 Ondráček CHOM); na pastvině severně od železniční tratě Chomutov – Vejprty (hned za mostem, JZ od sila) 0,5 km severně od obce (1986 Ondráček CHOM; 1991 Lorber CHOM; 1996 Sládek CHOM).

Droužkovice: okraj cesty u domku v bažantnici na západním okraji obce, 4 m² (1995 Ondráček CHOM); rozbahněný břeh rybníčku v sz. části obce, 1 m² (1993 Lorber CHOM; 1995 Ondráček CHOM); rybníček na ssz. okraji obce u koupaliště, 10 m² (1993 Lorber CHOM; 1995 Ondráček CHOM; 2000 Ondráček CHOM); náves u konečné stanice místní autobusové dopravy, v trávníku (1991 Lorber CHOM).

Holetice (u Chomutova): v komplexu rybníčků při potoce kolem transformátoru, roztroušeně (Toman 1976, 1988; 1991 Lorber CHOM); ve vyjetých kolejích na loučce u transformátoru (1987 Ondráček CHOM; 2001 Sládek CHOM).

Hrušovany: malá pastvina u domku na jz. okraji obce (1991 Ondráček CHOM); na břehu rybníka v západní části obce (1987 Ondráček CHOM; 1988 Ondráček CHOM).

Chomutov: (Reuss 1867); okraje polí u města, vzácně (Thiel 1898); „am Hüttenweg“ (u sklárny?), roztroušeně (Klement 1930; „Weinberg“ (Chomutov-Vinohrady) (Klement 1930); u důlních propadlin na jiv. okraji města (západně od „Pražské silnice“) (1993 Lorber CHOM, Ondráček 2017); podmáčená pastvina na pravém břehu Podkrušnohorského přivaděče, na jižním okraji areálu velkoobchodu Hopi; ca 0,75 km jižně od Černého vrchu (k. 407) na ploše 1,5 × 13 m a další menší (1999 Ondráček CHOM).

Kralupy u Chomutova: hojně (Žára in Čelakovský 1890).
Michanice (Knaf in Čelakovský 1868–1883); roh houštiny u obce, roztroušeně (Klement 1930).
Naší: světlé lesíky a houštiny, roztroušeně (Klement 1930).
Nechranice: (1961 Jehlík et al. CHOM).
Okořín: světlé lesíky a houštiny, roztroušeně (Schellberger in Klement 1930).
Pesvice: na břehu rybníčku na západním okraji obce (1986 Ondráček CHOM).
Račice: ve zrušené obci (1981 Toman 1988).
Spořice: (1943 Dörr CHOM); břeh rybníčku s kostelíčkem na ostrůvku (1986 Ondráček CHOM); travnatá pěšina ssv. od obce; 0,5 km jz. od železniční stanice Chomutov (1991 Lorber CHOM); travnatý palouk na východním okraji obce (severně od silnice do Chomutova) (1993 Lorber CHOM).
Stranná: na polní cestě do stráně na levém břehu Ohře; 1,2 km vjv. od obce (1984 Lorber CHOM).
Strupčice: silně podmáčený travnatý plácek na západním okraji obce, jižně od Spiny (1994 Ondráček CHOM).
Údlice (1867 Reuss; Čelakovský 1868–1883); na vozové cestě u obce (1909 Stelzhammer PRC); okraj silnice severně od návsi (1987 Ondráček CHOM).
Všestudy: Lichtenhof (zaniklý dvůr 1,6 km zjz. od obce, dnes Na Stráni); u obce (s. d. Roth CHOM; 1852 Roth 1857); (Klement 1930); u cesty západně od rybníka (1987 Ondráček CHOM).

Trifolium fragiferum,
Všestudy
foto: Č. Ondráček

Vysočany: (Reuss 1867; Thiel in Čelakovský 1868-1883); hráz rybníku v dolní části Vysočanské rokle, u výpusti (1972 Hostička CHOM; 1985 Sládek 1992); jižně od zatáčky silnice jz. od Vysočan, zejména po straně provizorní silnice (1973 Toman CHOM, Toman 1975); prostranství u silnice v místech bývalé obce Vysočany (1982 Ondráček CHOM).

Současný výskyt na Chomutovsku

Droužkovice: rozbahněný severní břeh rybníčku na ssz. okraji obce u koupaliště 0,6 km ssz.–sz. od kostela sv. Mikuláše v obci (N 50°26.016'/E 13°25.410' vzácně na ploše 2 × 1 m).

Otvice: v obci podél Jirkovské ulice na třech drobných lokalitách: při východním okraji silnice, před domem čp. 94 (N 50°28.906'/E 13°27.036'; dosti hojně na ploše 3 × 4 m), při západním okraji silnice, mezi domy (N 50°28.912'/E 13°27.025', velmi vzácně na ploše 0,2 × 0,1 m) a před domem čp. 208, ve spárách dlažby (N 50°28.891'/E 13°27.028'; roztroušeně na ploše 7 × 2 m).

Pesvice: podél vedlejší silnice v západní části obce před domy čp. 27, 46 a 47 (střed lokality N 50°27.806'/E 13°28.980'; velmi hojně, až souvisle na ploše 3 × 5 m).

Pesvice: prostranství u vodní pumpy mezi hlavní a vedlejší silnicí v západní části obce (N 50°27.802'/E 13°28.974'; v pruhu 28 × 1 m, podél jižního okraje silnice).

Pesvice: podél vedlejší silnice ve střední části obce, před domem čp. 4 (N 50°27.789'/E 13°29.003', 1 m²).

Spořice: na břehu vodního příkopu kolem kostela sv. Bartoloměje v obci, jižně od kostela (střed lokality ca N 50°26.398'/E 13°23.536'; v pruhu ca 25 × 2 m, dosti hojně).

Všestudy: prostranství na pravém břehu drobné vodoteče, západně od cesty a rybníka v obci (N 50°27.402'/E 13°30.518'; velmi vzácně).

Všestudy: lada ssz. od domu čp. 65, západně od rybníka v obci (N 50°27.395'/E 13°30.508'; dosti hojně na ploše 8 × 3 m).

Ostatní halofyty na Chomutovsku

***Triglochin maritima* L. – bařička přímořská** **Obligátní halofyt**

V sz. Čechách byla údajně nalezena před více než 200 lety u Komořan a Zaječic (Haenke 1791). K tomuto údaji neexistuje žádný herbářový doklad a lokalitu se v pozdějších letech již nikdy nepodařilo ověřit.

Nejistý, nepravděpodobný údaj situovaný na hranicích Chomutovska.

***Festuca pseudovina* Wiesb. – kostřava nepravá** **Fakultativní halofyt**

Vyskytuje se na suchých písčitých půdách, ale i na mokřích těžkých půdách, na jaře přelapovaných. Často na okrajích cest a na pastvinách v teplých oblastech.

Obtížně určitelný taxon, pravděpodobně dosud neohrožený, místy až pospolitě rostoucí. Chybějí historické údaje o jeho rozšíření.

***Lepidium perfoliatum* L. – řeřicha prorostlá** **Fakultativní halofyt**

V České republice nepůvodní druh. Na Chomutovsku byl zaznamenán pouze v obci Nechranice, lem cesty na severním okraji obce, roztroušeně (1996 Ondráček CHOM).

***Puccinellia distans* (Jacq.) Parl. – zblochanec oddálený** **Obligátní halofyt**

Slanomilný druh přirozeně se vyskytující na vnitrozemských slaniskách a na slaných loukách na mořském pobřeží. Vyhledává vlhčí slané půdy, jílovité i písčité, s dostatkem živin. Díky zimnímu solení komunikací je dnes široce rozšířen na druhotných stanovištích podél cest, kde tvoří typické, až několik desítek centimetrů široké pásy sivě zelené barvy. Častý je též při okrajích intenzivně hnojených polí, při polních hnojištích, v blízkosti hospodářských budov aj.

Když se začal zblochanec oddálený šířit podél solených komunikací, vynořily se úvahy, že rostliny na přirozených stanovištích jsou odlišné; začalo se pro ně užívat jméno *Puccinellia limosa*. Odlišnosti se ovšem nepotvrdily, i když je nanejvýš pravděpodobné, že šířící se rostliny neunikly z velmi omezených populací na našem území, ale že k přechodu na člověkem vytvořená stanoviště došlo v jiné části areálu.

Druh je Červeným seznamem květeny ČR (Grulich 2012) hodnocen jako kriticky ohrožený (C1t). Toto hodnocení se ovšem nevztahuje k rostlinám na druhotných stanovištích, ale jen k původnímu výskytu na slaniskách. Odlišit původní rozšíření od druhotného je dnes prakticky nemožné.

***Rumex stenophyllus* Ledeb. – šťovík úzkolistý**

Obligátní halofyt

Roste na zaplavovaných březích rybníků, na mokřích loukách, většinou na subhalofilních, až halofilních stanovištích, i ruderalizovaných. U nás roste vzácně na slaniskách na jižní Moravě. V Čechách je pouze zavlčen na sekundárních stanovištích.

Na Chomutovsku byl zaznamenán např. v Břežně, na břehu malé vodní nádrže v mělké erozní roklí 1,7 km sz. od obce (1997 Ondráček CHOM); u Jirkova, obnažené břehy v jižní části VN Kyjice (2008 Ondráček CHOM) a na obnažených březích VN Nechanice (1996, 2005 Ondráček CHOM, Ondráček 2015).

Možnosti podpory existence vzácnějších halofilních druhů (management)

Následkem již velmi dlouho probíhajících úprav zemědělských pozemků je míst vhodných pro existenci halofytů jen velmi málo. Nezbytnou podmínkou pro jejich budoucí existenci je zajištění jejich územní ochrany a rychlé zavedení vhodného managementu lokalit.

Pro podporu jejich další existence je také žádoucí pečovat o stávající lokality halofytů.

Na stávajících lokalitách je nutné dbát o zachování příhodného (současného) vodního režimu tak, aby výsledkem byly alespoň po část roku podmáčené rozbředávající svrchní vrstvy zvětralin slínovců nebo jílovitých půd na mírně nerovném povrchu (mikrorelief s „převýšením“ 5–20 cm). Zároveň je vhodné místy občas narušit zapojující se drny vytrvalých trav a ostřic. Toho je možné dosáhnout např. rozježděním mokrého povrchu (po dešti) traktorem. Nutné je také odstraňovat nálety dřevin. Lokality je vhodné především spásat, a teprve až když není možné zajistit na konkrétní lokalitě pastvu, přistoupit ke kosení a umělému narušování souvislého drnu.

S managementem slanisek jsou v severních Čechách jen minimální zkušenosti, obvykle je aplikováno pouze „klasické“ kosení.

Závěr

Halofilní flóra patří k typickým fenoménům Podkrušnohorské pánve, středního a dolního Poohří a některých sousedních území, jinde v Čechách je velmi vzácná. Pro její existenci je nutné zachovat (nebo znovu vytvořit) lokality se specifickým vodním režimem. Vodní režim (a další podmínky nutné pro existenci halofytů) je dosud možné studovat na slanisku u obce Škrle a na dalších recentních lokalitách obligátních halofytů.

V roce 2018 byla provedena revize výskytu halofilních rostlin na Chomutovsku. Nejprve bylo nutné sepsat na základě historických pramenů a herbářových položek všechny původní taxony halofytů a jejich lokality. K bližšímu zkoumání bylo vybráno 24 nejvýznamnějších druhů halofytních rostlin. Z uvedeného počtu bylo vyčleněno 5 druhů, u kterých není zřejmé, zda v regionu rostly, jejichž původní lokality

nelze oddělit od druhotných a které se na Chomutovsku vyskytují jen druhotně.

Ve vegetačním období byly zrevidovány všechny historické lokality zbývajících 19 druhů halofytů na Chomutovsku. Výsledky průzkumu jsou uvedeny v následující tabulce.

název taxonu latinsky	název taxonu česky	počet historických lokalit (do roku 2017)	lokality ověřené v roce 2018
<i>Blysmus compressus</i>	skřípinka smáčknutá	4	0
<i>Bupleurum tenuissimum</i>	prorostlík nejtenčí	4	3
<i>Carex distans</i>	ostřice oddálená	11	0
<i>Carex melanostachya</i>	ostřice černoklasá	9	2
<i>Carex secalina</i>	ostřice žitná	1	0
<i>Centaurium pulchellum</i>	zeměžluč spanilá	8	0
<i>Eleocharis uniglumis</i>	bahnička jednoplevá	2	0
<i>Glaux maritima</i>	sivěnka přímořská	1	0
<i>Juncus gerardii</i>	sítina Gerardova	10	0
<i>Lotus maritimus</i>	ledenec přímořský	4	2
<i>Lotus tenuis</i>	štírovník úzkolistý	?	0
<i>Melilotus dentatus</i>	komonice zubatá	10	2
<i>Plantago maritima</i> subsp. <i>ciliata</i>	jitrocel přímořský brvitý	7	4
<i>Salsola tragus</i> subsp. <i>tragus</i>	slanobýl obecný pravý	2	0
<i>Schoenoplectus tabernaemontani</i>	skřípinec Tabernaemontanův	5	0
<i>Scorzonera parviflora</i>	hadí mord maloubořný	1 (?)	0
<i>Scutellaria hastifolia</i>	šišák hrálovitý	3	0
<i>Spergularia marina</i>	kuřinka solná	15	0
<i>Trifolium fragiferum</i>	jetel jahodnatý	20	5
Celkem		117	18

Z výsledků průzkumu je zřejmé, že na Chomutovsku zaniklo 99 lokalit halofilních rostlin (tj. 85 % z celkového počtu lokalit) a nepodařilo se ověřit výskyt 13 druhů halofytů (tj. více než 68 %).

Dosud se na Chomutovsku vyskytují:

- jetel jahodnatý – 5 obcí (Otvice, Spořice, Droužkovice, Pesvice, Všestudy)
- jitrocel přímořský brvitý (PP Slanisko u Škrle – 7 dílčích mikrolokalit; Škrle východ – 1 lokalita; Černovice – 3 dílčí mikrolokality; Březno – 1 lokalita)
- komonice zubatá (2 lokality)
- ledenec přímořský (2 lokality)
- ostřice černoklasá (2 lokality)
- prorostlík nejtenčí (3 lokality, všechny v PP Slanisko u Škrle).

Některé další druhy mohou být za příhodných podmínek snad ještě nalezeny (kuřinka solná, šišák hrálovitý, skřípinec Tabernaemontanův, sítina Gerardova, zeměžluč spanilá).

Nejvíce druhů a největší populace slanomilných rostlin jsou soustředěny v PP Slanisko u Škrle. Bylo by vhodné vybudovat v tomto území naučnou stezku věnovanou problematice slanomilných rostlin v Podkrušnohoří a Poohří.

Ostatní, dosud perspektivní lokality, je třeba chránit např. formou registrace význačného krajinného prvku (Černovice, Chomutov, Spořice, Pesvice, Všestudy aj.) nebo formou vyhlášeného chráněného území (Škrle-východ).

Literatura

- Anonymus (1961): Zpráva o botanickém methodickém kurzu, konaném v Nechranicích. – Zpr. Severočes. Bot., Ústí nad Labem, 1961/3: 1–2.
- Čelakovský L. (1868–1883): Prodnomus květeny české 1–4. – Praha.
- Čelakovský L. (1890): Resultate der botanischen Durchforschung Böhmens im Jahre 1889. – Sitzungsber. Königl. Böhm. Ges. Wiss. Prag, math.–naturwiss. cl., 1888: 428–502.
- Danihelka J., Chrtěk J. jr. & Kaplan Z. (2012): Checklist of vascular plants of the Czech Republic: 3rd edition. – Preslia 84: 647–811.
- Domin K. (1907): Rudohoří a pruh podrudohorský. – Praha.
- Gruulich V. (2012): Red List of vascular plants of the Czech Republic: 3rd edition. – Preslia, Praha, 84: 631–645.
- Gruulich V. & Chobot K. [eds] (2017): Červený seznam ohrožených druhů České republiky. Cévnaté rostliny. – Příroda, Praha, 35: 1–178.
- Hejný S. & Slavík B. [eds] 1988: Květena ČSR 1. – Academia, Praha.
- Hejný S. & Slavík B. [eds] 1990: Květena ČR 2. – Academia, Praha.
- Hejný S. & Slavík B. [eds] 1992: Květena ČR 3. – Academia, Praha.
- Holub J., Procházka F. & Čeřovský J. (1979): Seznam vyhynulých, endemických a ohrožených taxonů vyšších rostlin květeny ČSR (1. verze). – Preslia, Praha, 51: 2013–237.
- Holub J. et al. (1995): Červený seznam ohrožené květeny ČR (2. verze). – Ms. (depon. in: AOPK ČR Praha et ČBS Praha).
- Holub J. & Procházka F. (2000): Red List of vascular plants of the Czech Republic – 2000. – Preslia, Praha, 72: 187–230.
- Klement O. (1930): Die Pflanzendecke unserer Heimat. – In: Heimatkunde des Bezirkes Komotau, 1/5, Komotau.
- Klement C. & Feiler A. (1930): Die Ufervegetation des Hatschkabaches. – In: Natur und Heimat 1: 73–83.
- Kubát K. [ed.] (1978): Floristické materiály ke květeně Kadaňska. – Severočes. přír. 8–9 (1,2): 1–179.
- Kubát K. (1984): Floristický výzkum. *Carex melanostachya* Willd. – Severočes. Přír. 15: 39–40.
- Kubát K. (1986): Červená kniha vyšších rostlin Severočeského kraje. – 141 p., Praha.
- Kubát K. & Sládek J. (1984): Floristický výzkum. *Bupleurum tenuissimum* L. – Severočes. Přír. 15: 37–39.

- Kubát K., Lorber J. & Sládek J. (1981): Floristické kursy Severočeské pobočky ČSBS v Mašově a Žatci. – Severočes. Přír. 12: 47–80.
- Kubát K., Hrouda L., Chrtek J. jun., Kaplan Z., Kirschner J. & Štěpánek J. [eds] (2002): Klíč ke květeně České republiky. – Academia, Praha.
- Kunz J. (1923): Die Flora des Bezirkes Kaaden. – Ms. (Depon in Oblastní muzeum v Chomutově).
- Lorber J. & Ondráček Č. (1986): *Plantago maritima* L. na okrese Chomutov. – Severočes. Přír., 19: 19–24.
- Machová I. & Kubát K. (2004): Zvláště chráněné a ohrožené druhy rostlin Ústecka. – Academia, Praha.
- Novák J. (2000): Které podmínky prostředí významně ovlivňují česká slaniska? – Severočes. Přír. 32: 37–43.
- Ondráček Č. (1990): Příspěvek ke květeně severozápadních Čech I. – Severočes. Přír., 24: 85–90.
- Ondráček Č. (1999): Chráněná území okresu Chomutov. – Chomutov.
- Ondráček Č. (2003): K výskytu a záchraně *Cnidium dubium* (Schkuhr) Thell. a *Carex melanostachya* Bieb. ex. Willd. na Chomutovsku. – Severočes. Přír., 35: 31–39.
- Ondráček Č. (2015): Floristický průzkum břehů vodního díla Nechranice se zaměřením na populaci blešníku obecného (*Pulicaria vulgaris* Gaertn.). – Severočes. Přír., 47: 7–23.
- Ondráček Č. (2017): Botanický průzkum lokality „Pražské pole“ u Chomutova. – Severočes. Přír., 49: 31–36.
- Ondráček Č. [ed.] (2019): Ohrožené rostliny Ústecka. Červený seznam květeny Ústeckého kraje a komentář k vybraným taxonům. – Ústí nad Labem.
- Procházka F. [ed.] (2001): Černý a červený seznam cévnatých rostlin České republiky (stav v roce 2000). – Příroda, Praha, 18: 1–166.
- Reuss A. jun. (1863): Die Flora der Salzstellen, insbesondere Böhmens. – Lotos, Prag, 13: 11–14, 26–28.
- Reuss A. jun. (1867): Botanische Skizze der Gegend zwischen Kommtau, Saaz, Raudnitz und Tetschen. – In: Löschners Beiträge zur Balneologia, p. 1–104.
- Roth A. (1857): Verzeichnis derjenigen Pflanzen, die bisher in dem böhmischen Erzgebirge von Rothenhaus und Umgebung aufgefunden worden sind. – Oest. bot. Wbl., 7: 39–41, 47, 48 289, 290.
- Skočepa J. (1976): Příspěvek k floristice západní části Severočeského kraje. – Severočes. Přír., 7: 81–83.
- Sládek J. (1994): *Schoenoplectus tabernaemontani* (Gmel.) Palla v středním Poohří a blízkém okolí. – Severočes. Přír., 28: 37–44.
- Sládek J. (1996): *Carex secalina* Wahlenb. v Čechách. – Severočes. Přír., 29: 27–34.
- Sládek J. (1997): Nejvýznamnější nynější lokality halofytů ve středním Poohří. – Severočes. Přír., 30: 11–14.
- Sládek J. (1999): *Melilotus dentata* (W. et K.) Pers. v Čechách. – Severočes. Přír., 31: 15–25.
- Sládek J. et Ondráček Č. (1989): *Spergularia marina* (L.) Griseb. v Čechách. – Severočes. Přír., 23: 1–18.
- Slavík B. [ed.] (1995): Květena ČR 4. – Academia, Praha.
- Slavík B. [ed.] (1997): Květena ČR 5. – Academia, Praha.
- Slavík B. [ed.] (2000): Květena ČR 6. – Academia, Praha.
- Slavík B. & Štěpánková J. [eds] (2004): Květena ČR 7. – Academia, Praha.
- Šourková M. (1976): Rod *Bupleurum* v Československu. – Zpr. Čs. Bot. Společ., 11: 1–16.
- Štěpánková J. [ed.] (2010): Květena ČR 8. – Academia, Praha.

- Thiel D. (1862): Verzeichnis der charakteristischen Pflanzen der Umgebung von Vysočan im Saazer Kreise Böhmen. – Lotos, Prag, 12: 254.
- Thiel D. (1898): Verzeichnis der im Komotauer Bezirke wildwachsenden Phanerogamen und Gefässkryptogamen. – In: Heimatskunde des politischen Bezirkes Komotau, p. 90–123. – Komotau.
- Toman M. (1975): Fytcenologická charakteristika Vysočanské rokle u Vysočan (okres Chomutov). – Severočes. Přír., Chomutov, 6: 75–111.
- Toman M. (1976): Halofilní květena severozápadních Čech. – Preslia, 48: 60–75.
- Toman M. (1988): Beiträge zum xerothermen Vegetationskomplex Böhmens. 2. Die Salzflora Böhmens und ihre Stellung zur Xerothermvegetation. – Feddes Repert, Berlin, 99: 205–235.

Realizováno za finanční podpory statutárního města Chomutova,
dotační program Ochrana přírody, ev. č. d201800167.

Halophile Pflanzen in der Gegend um Chomutov

Halophile (salzliebende) Pflanzen sind Gewächse, die auf salzhaltigen Böden vorkommen und eine starke Bodenversalzung vertragen. In Nordwestböhmen haben sich unter dem Einfluss der Klima-, Boden- und Gesteinsverhältnisse Bedingungen für die Entstehung natürlicher Halophytenstandorte herausgebildet. Diese Salzböden wurden in der Vergangenheit größtenteils entwässert und in Ackerland verwandelt. Bis auf den heutigen Tag ist nur noch ein Bruchteil ihrer ursprünglichen Ausdehnung zurückgeblieben. Nach dem Jahr 1989 sind auch sekundäre Standorte in Ortschaften untergegangen.

In der Umgebung von Chomutov wurden in der Vergangenheit 19 Halophytenarten verzeichnet. Gegenwärtig wachsen hier nur noch die letzten 6 Arten. Die bedeutendste Lokalität ist das Naturdenkmal „Slanisko“ bei Škrle. Dort kommen gegenwärtig noch *Bupleurum tenuissimum*, *Carex melanostachya*, *Melilotus dentatus* und *Plantago maritima* subsp. *ciliata* vor. Bislang ist hier auch noch das Vorkommen weiterer Arten (*Centaurium pulchellum*, *Juncus gerardii*, *Scutellaria hastifolia* und *Spergula marina*) möglich, die hier in der Vergangenheit vorkamen, deren Vorkommen vor Ort jedoch in den letzten Jahren nicht bestätigt wurde.

Neobvyklé nálezy hub ve městě

Jiří Roth

Většina houbařů chodí na houby do lesa nebo na louky v jeho blízkosti. Ale mnohého překvapí, když najde houby v ulicích města. Při dlouhodobém pozorování mohu konstatovat, že tento jev není sice častý, ale není na něm ani nic neobvyklého.

V jarních měsících letošního roku jsem neustále procházel uličkou kolem mateřské školky v Jiráskově ulici. Při rekonstrukci chodníku a vozovky sem navezli zahradníci mulčovací kůru a já jsem očekával výskyt smržů. A dočkal jsem se.

Objevil se smrž kuželovitý (*Morchela conica*). Tato houba patří mezi vřeckovýtusné houby rostoucí v jarním období od března do května. Nejčastěji se vyskytuje jednotlivě na okrajích lesů jak listnatých, tak i jehličnatých, na vlhčích místech v zahradách, sadech, ale i na rumišťích a spálenišťích. Její výskyt však není hojný ani častý.

Klobouk je dolním okrajem přirostlý ke třeni a uvnitř je dutý. Je hnědavé, až černé barvy, skoro pravidelně tupě kuželovitý, s hranatými a protaženě okrouhlými prohlubeninami se zaoblenými hranami, 4 až 10 cm vysoký a 3 až 5 cm široký. Třeň je válcovitý, bělavý, až nakrovelý, může být až 8 cm dlouhý a široký do 3 cm. Je rovněž dutý, což činí houbu poměrně křehkou.

Chuť a vůně jsou nenápadné, slabě houbové. Přesto je to velmi chutná houba, která v jarním období může přinést kulinářské požitky.

Smrž kuželovitý

Všechny fotografie k tomuto článku pocházejí z archivu autora.

Polnička raná

Pečárka opásaná

Dutý klobouk houby umožňuje naplnění nádivkou a zapečení, ale i jako smaženice se zeleninovým salátem poskytne dobrou a zdravou večeří.

Výskyt smrže kuželovitého na mulčovací kůře je známý jev, jenž dokazuje rozšiřování výtrusů houby prostřednictvím kůry a dřevní štěpky z lesních porostů. Při rekonstrukci atria bývalého jezuitského gymnázia byla také navezena kůra k ochraně vysazených dřevin před vysycháním zemin a následně po dva roky zde rostly smrže kuželovité.

Kromě smržů se na mulči mohou vyskytovat i jiné druhy. Při dokončování prací na kruhovém objezdu na křižovatce ulic Palackého a Zborovské byl na zeminu navezen mulč a za několik dnů se tam objevilo velké množství hub. Byl jsem k tomuto „zázraku“ přivolán, abych tyto houby determinoval. Byla to polnička raná, jedlá houba.

Polnička raná (*Agaricus praecox*) se běžně vyskytuje v sadech, na okrajích lesů, v zahradách, parcích a také na plochách pokrytých kůrou a dřevní štěpkou od května do července. Klobouk je až 8 cm široký, polokulovitý, hnědavé až žlutookrové barvy. Lupeny na spodu klobouku jsou zpočátku zakryty bělavým velem, jsou bělavé a stářím hnědnou až do tmavé hnědé. Barvu lupenů způsobují dozrávající výtrusy.

Třeň houby je štíhlý, asi 10 cm dlouhý a silný do 1 cm. Je dutý a v horní části pod kloboukem nese blanitý prsten, který stářím postupně mizí. Dužnina houby je bílá, až smetanová, příjemné moučné chuti i vůně. Je vhodná do houbových směsí, polévek, větší klobouky lze nakládat do octa.

Do houbařské poradny přicházejí lidé se svými houbařskými nálezy, aby se pochlubili pro ně neznámou houbou nebo se o ní poučili. Tak se jednou v poradně objevila houba, o níž nálezce tvrdil, že je to žampion. Byla nalezena v travnatém okraji chodníku kolem autobusového nádraží. Jednalo se o pečárku opásanou, jedlou houbu. Tady je na místě vysvětlit pojmy žampion a pečárka. V minulosti se názvem žampion označovaly všechny druhy podobné žampionu polnímu, který roste na lukách a pastvinách. V současnosti se pěstované houby tohoto typu označují jako žampiony a všechny ostatní, rostoucí v přírodě, nazýváme vědeckým názvem pečárka, *Agaricus*.

Hnojník třpytivý

Hnojník obecný

Pečárka opásaná (*Agaricus bitorquis*) je poměrně robustnější houba s polokulovitým kloboukem s podvinutým okrajem, bělavé, až špinavě žluté barvy s okrovými skvrnkami. Třeň je tvrdý, bílý a krátký se dvěma výrazně oddělenými prstny. Lupeny jsou z počátku světle růžové. Z masově červené barvy stářím přecházejí do čokoládové hnědi, na ostří jsou mírně bíle vločkaté. Pečárka opásaná se objevuje od května do podzimu, vždy mimo les v zahradách, parcích, ale také na hlinitých cestách, podél cest v příkopech. Patří mezi jedlé pečárky, ale sbírat ji v příkopech a podél cest pro „večeři“ nedoporučuji.

V zahradách se mohou vyskytovat druhy hub, které odborníka nepřekvapí, ale vlastník je přinese do poradny jako objev. Celkem čistým jevem je výskyt hnojníků.

Brzy po deštích se v okolí pařezů mohou vyskytovat trsy hnojníku třpytivého (*Coprinellus micaceus*). Klobouk je asi 3 cm vysoký a 4 cm široký, hnědavý, zvoncovitý, rýhovaný a v mládí je pokrytý třpytivě okrovými zrnky, která ve stáří kromě středu mizí. Lupeny jsou z počátku bílé, později šedofialové, až černé, s bílým ostřím. Třeň je slabý, do 10 cm dlouhý, bílý. Z hlediska kulinářského tento hnojník nemá význam, ale podílí se na rozkladu dřeva, na němž roste.

Pochutnat si však můžeme na hnojníku obecném (*Coprinus comatus*), který roste na loukách nebo v zahradách. Kdysi jsem jej sbíral na travnaté ploše před školou v Údlicích.

Houba se objevuje od června do října jednotlivě i v trsech často v hojném množství. Klobouk je před rozevřením až 20 cm dlouhý a do 7 cm široký, eliptický, skoro válcovitý. Velmi brzy se klobouky bělavé barvy s okrovými šupinami rozvírají, štěpí a otáčejí. Barva klobouků postupně od okrajů přechází v šedou, příp. přes masově červenou až v černou. Tuto barevnou změnu způsobují jak dozrávající výtrusy, tak rychlý rozklad – autolyzace – plodnic. S barevnou změnou dochází i k opadávání či smývání šupin vela. Houba je jedlá a podle gurmánů je vynikající chuti. Musí se zpracovat do čtyř hodin od sběru. Upravuje se různými způsoby, ale po jídle se nesmí pít alkohol.

Příbuznou houbou je hnojník inkoustový (*Coprinopsis atramentaria*), který roste v bohatých trsech v listnatých i smíšených lesích,

Hnojník inkoustový

v parcích i zahradách na kompostech. Je také jedlý, ale den před požitím a čtyři dny po jídle se nesmí pít alkohol.

V proluce mezi vilkami zbyl pařež po mohutném jírovci, který svými kořeny ohrožoval základy domu. Jednou, po vydatných deštích, se objevila plodnice choroše.

Choroš šupinatý (*Polyporus squamosus*) roste v době od května do října na živých i mrtvých stromech. Na živých stromech způsobuje intenzivní hnilobu a je řazen mezi škodlivé dřevokazné houby. Klobouk choroše je polokulovitý, až vějířovitý, 5 až 50 cm v průměru, okrové barvy, pokrytý hnědavými šupinkami. Dužnina je v mládí šťavnatá, měkká a pružná, voní okurkově moučně a její chuť je příjemná. Houba je jedlá, ale jen mladé plodnice, starší jsou tuhé a už nedobré. Upravují se podobně jako sírovec – nejdříve se mírně povaří a potom se mohou obalovat jako řízky.

Na travnatém pásu při chodníku v Husově ulici jsem jednou spatřil spoustu hub. Jednalo se o třepenitku svazčitou (*Hypholoma fasciculare*).

Tato houba roste od jara do zimy, většinou v trsech kolem pařezů v lesích. Parazituje na kořenech dřevin a někdy zdánlivě vyrůstá ze země. Třepenitka tvoří sírově žlutavé plodnice s dlouho podvinutým kloboukem, vyklenutým až plochým, asi 7 cm širokým. Uprostřed je však klobouk žluté barvy tmavší, skoro oranžově hnědý. Lupeny jsou u mladých plodnic sírově žluté, brzy se zbarvují do olivově zelené a u starých plodnic jsou hnědozelené. Mnohé klobouky plodnic bývají posypaný čokoládově hnědým výtrusným prachem. Dužnina je rovněž žlutá, má nevýrazný pach a chutná svíravě hořce.

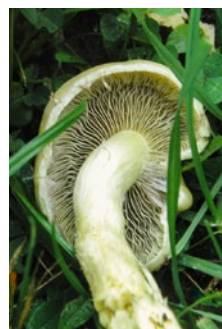
Příbuzným druhem je třepenitka cihlová. Ve žluté plodnici se objevuje hnědavé zbarvení a roste na stejných místech jako předcházející druh. Je nejedlá pro svou svíravě hořkou chuť. Dalším velmi podobným pařežovým druhem je třepenitka maková. Je jedlá, v barvě plodnice se neobjevuje sírová žlutá a lupeny jsou makově zbarveny. Odlišit ji můžeme chutí, není hořká a v podzimní době je vhodná do houbových směsí.

Choroš šupinatý

Třepenitka svazčítá

Třepenitka svazčítá (detail)

Kukmák okázalý v předsíni domu

Kukmák okázalý

Se zajímavým sdělením přišel do poradny zákazník a přinesl jak fotografie, tak plodnice hub, které mu vyrostly v předsíni rodinného domku. Určil jsem je jako kukmák okázalý (*Volvariella gloiocephala*).

Tato jedlá houba roste hojně na humózní půdě na okrajích lesů, v zahradách a na polích, ale přinesené plodnice vyrostly ve spáře podlahy a stěny (viz obrázek). Pravděpodobně se do spáry dostala voda s nečistotou a výtrusy při úklidu vchodového prostoru.

Plodnice kukmáku se vyvíjí z vejčitého útvaru, který se zvětšuje do 12 cm širokého bělavého klobouku s tupým vrcholem, za sucha lesklým. Třeň je až 15 cm vysoký, až 2 cm silný a vyrůstá z bělavě krémové laločnaté pochvy. Lupeny jsou zprvu bílé, pak masově růžové. Kukmák je houba vhodná ke sběru, přestože má nevýraznou chuť a voní slabě po ředkvičkách.

Doposud jsem se zmiňoval o houbách rostoucích na povrchu země, ale byl jsem svědkem růstu hub v podzemí. V minulosti jsem byl v důlních prostorách dolu v Měděnci, kde jsem našel dřevokaznou houbu na dřevěné výztuži v šachtě, ale nález jsem nepovažoval za zvláště významný, protože tento jev je v tomto prostředí pocho-pitelný – dřevěný substrát, vlhko a teplo, ideální podmínky pro růst podhoubí v dodané výdřevě.

Druhá návštěva podzemí se uskutečnila v podzemních prostorech sklepení jirkovského pivovaru. Pozvali mne a novináře průvodci podzemím, kteří našli ze stropu rostoucí houby. Byl to jakýsi senzační nález v místních poměrech, zvláště proto, že z podhoubí přichyceného na stropní stěně visely plodnice podobné hříbkům. Znaky houby byly nezřetelné, ale usoudil jsem, že by plodnice mohla být podobná hříbu žlutomasému, na povrchu bychom řekli hřib babka. Vzhledem k pískovcovému stropu a humózní vrstvě zeminy nad sklepením je možný průnik výtrusů z povrchu do podzemí a vytvoření rozsáhlého podhoubí. A k životu a rozvoji houby tu byly vhodné podmínky.

Vhodné podmínky k životu můžeme připravit skoro všem houbám rostoucím v přírodě také v domácím prostředí (ve sklepě, na zahradě apod.). Je třeba poznat, co která houba potřebuje, a vhodné podmínky udržovat po celou dobu jejího růstu.

Závojenka podtrnka

Hlíva ústříčná (mladé plodnice)

Takto jsem si připravil okolí pařezu poražené švestky a dva další roky jsem sbíral závojenku podtrnku (*Entoloma clypeatum*).

Závojenka podtrnka je jarní houba, jež roste jen pod růžovitými dřevinami – pod slivoní, meruňkou, třešní i hlohem. Je to jedlá houba, a pokud se sbírá v zahradách a pod vyjmenovanými dřevinami, není se třeba bát záměny s podobnými jedovatými druhy závojenek.

Mladá podtrnka má kuželovitý klobouk s podvinutým okrajem, později je klobouk sklenutý, až plochý, zvlněný, s tupým hrbolem ve středu, zbarven je bělavě, šedě nebo šedohnědě. Lupeny jsou prořídle, vysoké, zpočátku bílé, brzo masově růžové. Nikdy neobsahují žlutou barvu! Dužnina je bělavá, na řezu neměnná. Chuť a vůně je výrazně okurkově moučná. Využití v kuchyni je všestranné ve směsích i samostatně ve všech houbových pokrmech.

V domácím prostředí si můžeme vypěstovat i některé druhy hub, které se prodávají v obchodech, například hlívu ústříčnou (*Pleurotus ostreatus*).

Hlíva ústříčná, plicní nebo máčková jsou jedlé a léčivé houby s významným účinkem na podporu imunity a vitality, proti infekci, proti nádorovým onemocněním aj. Jsou to houby dřevožijné, ligniformní, dřevokazné, což znamená, že je najdeme jen na stromech, především na listnáčích, výjimečně na jehličnanech. Hlíva ústříčná roste v trsech střežovitě nad sebou na kmeni stromu. Její klobouky jsou barevně různé, od bělavé šedi přes modrou, olivovou až k fialově hnědé, s bělavými sbíhavými lupeny.

Pro domácí pěstování hlívy nebo podobných hub je možné sehnat násadu, což jsou obilná zrna očkovaná výtrusy hub. Násada se vloží do vhodného dřevěného polena, poté ji zaléváme a čekáme. Moji sousedé se podobným způsobem pokusili hlívu pěstovat a naočkovali pařez pokácené břízy. Úspěch se dostavil a na obrázku lze vidět mladé plodnice, které se během několika dnů rozrostly v obrovské plodnice.

Houby hrají v koloběhu látek a energií v přírodě nezastupitelnou roli, bez nich by se život prakticky zastavil. Kdyby nebyly houby, příroda by byla zahlcena odpadem listů, větví a dalších částí rostlin, ale také mrtvých těl živočichů. Houby rozkládají organické složky a tím

se vyživují. Samozřejmě je to závislé na vlhkosti vnějšího prostředí, a proto se nedivme, že se houby mohou objevit i v ulicích města na místech, kde bychom je nehledali. Mnohé vyjmenované druhy jsou jedlé, ale před snahou připravit je k večeři bych varoval. Veřejná prostranství, kde se venčí psi a v okolí je provoz aut, nejsou zárukou kvality hub. Přesto je jejich výskyt dokladem rozmanitosti naší přírody.

Literatura

Holec J., Bielich A. & Beran M. (2012): Přehled hub střední Evropy. – Academia, Praha

Ungewöhnliche Pilzfunde in der Stadt

Der Autor verfolgt persönlich, aber auch unter Mithilfe weiterer Mitbürger schon über längere Zeit das Pilzvorkommen in öffentlichen Räumen der Stadt und macht die Leser mit den gefundenen Arten bekannt. Er beschreibt das Vorkommen von auf Mulch gewachsenen Spitzmorcheln (*Morchella conica*) und Frühen Erdschüpplingen (*Agrocybe praecox*) oder an Gehwegen in Rasenstreifen entdeckten Pflasterchampignons (*Agaricus bitorquis*). In Grasstreifen längs Fahrbahnen wurde der Grünblättrige oder Bittere Schwefelkopf (*Hypholoma fasciculare*) entdeckt, auf den Stümpfen gefällter Kastanienbäume wuchs der Schuppige Porling (*Polyporus squamosus*). Er erwähnt auch Pilze, die in den Gärten von Mitbürgern entdeckt wurden, z. B. den Schopftintling oder Spargelpilz (*Coprinus comatus*), den Glimmertintling (*Coprinellus micaceus*) oder den Schildröhrling (*Entoloma clypeatum*). Ein interessanter Fund ist der Große Scheidling (*Volvariella gloiocephala*), der in einer Ecke am Eingang eines Familienhauses wuchs. Abschließend betonte der Autor die Bedeutung der Pilze für die Erhaltung des natürlichen Gleichgewichts, aber auch von etwaigen Verdauungsbeschwerden nach dem Verzehr von Pilzfunden.

Další výskyt hříbu medotrpkého na Chomutovsku

Jiří Roth

Hřib medotrpký (*Boletus radicans*) je nepříliš hojná houba. Vyskytuje se ve světlých listnatých lesích, v parcích nebo na hrázích rybníků v nížinách až pahorkatinách. Pilát (1951) a Holec (2009) jej řadí mezi druhy xerothermních dubohabrových hájů na vápencích. Pro výrazně hořkou chuť je nepoživatelný, někdy je uváděn i jako slabě jedovatý.

Klobouk je v mládí bílý, špinavě bílý, až šedavý, plstnatý. Starší plodnice mají klobouk béžový, krémový, na temeni nahnědle skvrnitý a olysaly. Rourky jsou v mládí světle žluté, později citronově žluté. Ve stáří získávají žlutoolivový nebo žlutookrový odstín. Na řezu nebo otlaku modrají, později hnědnou.

Třeň je masitý, vejčitý, později až kyjovitý, na povrchu citronově žlutý a stářím vybledá. V horní části se může vyskytnout i načervenalý prstencový pásek. Dužnina je světle žlutá, po rozkrojení nebo poškození modrá (modrozelený inkoustový odstín). Chuť dužniny je v prvním okamžiku ochutnání nasládlá, ale po chvíli zhořkne. Vůně je za čerstva nevýrazná, spíše houbová, ve stáří nebo při zasychání však plodnice pačnou po močovině.

Hřib medotrpký

Všechny fotografie k tomuto článku pocházejí z archivu autora.

**Hřib medotrpký
(detail)**

Hřib medotrpký často tvoří srostlice více plodnic, což je pro něj typické. Podhoubí může na stejném místě vydržet řadu let a plodnice se objevují od července do září. Hřib medotrpký patří mezi teplomilné a suchomilné barevné hříby. Není zákonem chráněn a není uveden ani na červeném seznamu hub, ale vzhledem k omezenému výskytu by tato houba měla být chráněna. Potěšitelné však je, že vlivem globálního oteplení neustále přibývá lokalit s jejím výskytem.

Do výčtu lokalit můžeme zařadit i Chomutovsko, kde se hřib medotrpký vyskytuje v okolí i na březích Kamencového jezera (350 m n. m.), především pod duby, kde byl sbírán autorem v roce 2011 a 2013. Další lokalitou je lesík pod Kamenným vrchem (400 m n. m.), kde byl nalezen v roce 2014 při parkové úpravě areálu (J. Brzobohatý).

V září 2014 mi do poradny přinesla paní Vyhnisová houbu, kterou našla na břehu rybníka Panského ve Spořicích. Bezpečně jsem poznal hřib medotrpký a na lokalitu jsem se jel podívat. Na malé travnaté ploše o rozloze asi 1 m² na hrázi rybníka (340 m n. m.) rostlo v bohaté navážce betonové drtě pod korunami dubů několik srostlic hřibů. Celkem jsem napočítal 15 hřibů v různém stádiu vývoje. Několik plodnic bylo vyrýpnuto a poškozeno. Asi 5 metrů od výskytu vede železniční kolej. Prošel jsem po hrázi dalších 100 metrů, ale nové plodnice jsem už neobjevil.

Bude zajímavé sledovat tento hřib i v dalších letech a na jiných lokalitách Chomutovska.

Literatura

Pilát A. (1951): Klíč k určování našich hub (hřibovitých a bedlovitých). – Brázda.

Antonín V., Hagara J. & Baier J. (1999): Houby. – Aventinum.

Holec J., Bielič A. & Beran M. (2012): Přehled hub střední Evropy. – Academia, Praha.

Štara J., Mišík M. & Janda V. (2009): Hřibovité houby. – Academia, Praha.

Lokalita výskytu (rybník Panský, Spořice)

Lokalita výskytu (rybník Panský, Spořice), zákres do satelitního snímku
zdroj: mapy.cz

Hřib medotrpký v betonové drti

Weiteres Bitterschwamm-Vorkommen in der Gegend um Chomutov

Bei Chomutov kommt der Bitterschwamm oder Wurzelnde Bitterröhrling (*Caloboletus radicans*) an mehreren Lokalitäten vor, an denen er seit 2011 gelegentlich gesammelt wurde (am Alaunsee und auf der Anhöhe Kamenný vrch im Eichenbestand).

Im September 2014 wurde eine neue Lokalität am Ufer des Teiches Panský in Spořice ausgemacht. Auf einer Grasfläche des Teichdamms (etwa 1 m²) unter Eichen wuchsen auf einer Betonschutt-Aufschüttung 15 Pilze in verschiedenen Entwicklungsstadien.

Der Wurzelnde Bitterling oder Bitterschwamm ist ein Wärme und Trockenheit liebender Pilz. Zwar steht er nicht unter gesetzlichem Naturschutz, doch angesichts seines beschränkten Vorkommens ist er schutzwürdig. Unter dem Einfluss der globalen Erwärmung nehmen jedoch die Lokalitäten mit seinem Vorkommen zu und es dürfte interessant sein, sein weiteres Vorkommen zu verfolgen.

Vlci v Krušných horách

Vít Tejrovský

Návrat vlků do Krušných hor se dal vzhledem k jejich současnému šíření očekávat, přesto leckoho překvapil a zaskočil. S návratem této šelmy do naší přírody se také opět v plné míře objevil i tzv. „syndrom Červené Karkulky“. Mnoho lidí si stále vlka představuje jako krvelačnou šelmu, která za každým smrčkem číhá na nebohého houbaře, turistu nebo hrající si dítko. O přehnaných obavách svědčí i mnohé reakce lidí, kteří se v Krušných horách pohybují nebo tam bydlí. Vrcholem obav jsou pak odříkávané pobyty hostů v horských střediscích Krušných hor z důvodu strachu před napadením dětí.

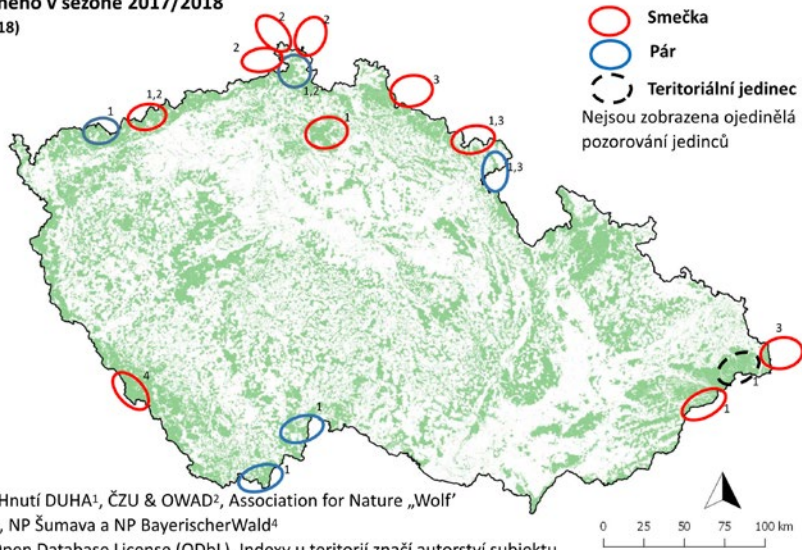
Zatímco lesníci mají z návratu této šelmy většinou radost, nebot by mohla snížit stávající neúnosně vysoké stavy spárkaté zvěře, a klesly by tak i náklady na umělou obnovu lesních porostů, někteří lovci mají naopak strach, že jim vlci ujedí z jejich talíře plného zvěřiny. A tak se lze v tisku dočíst, že Krušné hory vlastně ještě nejsou na návrat vlků připraveny, že obdobných predátorů v nich už máme dost a podobná zcela zavádějící tvrzení. Každý zkušený hospodář však ví, že přítomnost velkých šelem zlepšuje kvalitu myslivecky obhospodávané zvěře odlovem přestárých a méně vitálních jedinců v populaci kořisti. Současně může být přítomnost vlka v regionu alespoň částečným řešením nejen přílišného tlaku vysoké na obnovu lesa, ale také škod v zemědělství způsobených černou zvěří.

Vlk obecný (*Canis lupus*) původně obýval celý evropský kontinent. Nyní je jeho areál v důsledku pronásledování lidmi podstatně zmenšen. Ve Velké Británii a Irsku vyhynul v průběhu 15. až 18. století. V západní Evropě žije jen velmi ostrůvkovitě. Obývá především rozsáhlé lesní oblasti Ruska, Polska a Ukrajiny. Vyskytuje se ve Skandinávii, na Balkáně, v Karpatech, na Apeninském a Pyrenejském poloostrově. Odhaduje se, že populace vlka obecného v Evropě čítá asi 60 000 jedinců. Z toho 45 000 vlků obývá různé oblasti Ruska a Běloruska, 5 500 karpatskou oblast, 5 200 dinárskou a balkánskou oblast, 2 300 Pyrenejský poloostrov, 2 000 Pobaltí a severovýchodní Polsko, 500 Apeninský poloostrov a 200 Skandinávii.

Ze všech velkých šelem byl vlk nejvíce pronásledován a za všech časů a okolností stavěn „mimo zákon“. Dokonce zemské sněmy, které bránily „lidu obecnému“ v lovu zvěře, činily u vlků výjimky. Příkladem mohou být usnesení sněmů moravských (1516, 1518, 1524), pražského sněmu (1575) nebo českého sněmu (1627). Lidé mu především zazlívali ohrožování majetku. Zvláště tam, kde se chovaly ovce, byli vlci pro pastevce vždy největšími nepřáteli (a jsou jimi dodnes). Vlci nebyli u nás nijak hojní již od začátku středověku. V době třicetileté

Výskyt vlka obecného v sezóně 2017/2018

(1. 5. 2017 - 30. 4. 2018)

Zdroje dat © 2018 Hnutí DUHA¹, ČZU & OWAD², Association for Nature „Wolf“ (Poland)³, AOPK ČR, NP Šumava a NP BayerischerWald⁴

Mapový podklad: Open Database License (ODbL). Indexy u teritorií značí autorství subjektu

války však jejich počet vzrostl, a tak např. na panství Český Krumlov bylo v letech 1621–1650 uloveno 400 vlků. V 18. století jejich početnost klesala a tehdy byly evidovány poslední zástřely v Brdech (1750) a na Křivoklátsku (1795). Definitivně poslední vlk v Čechách byl uloven v roce 1891 na Šumavě. Na Moravě, zvláště v Beskydech, se vlk v 19. století vyskytoval mnohem častěji a v letech 1815–1851 tam bylo uloveno 38 vlků. Poslední historický zástřel vlka se uskutečnil roku 1914 a stalo se tak na Černém Gruni. Teprve v roce 1947 byl zaznamenán výskyt vlka v oblasti Králického Sněžníku, roku 1963 na Opavsku a v roce 1965 opět u Králického Sněžníku. První poválečný výskyt vlků v Beskydech je datován do roku 1963. Od roku 1995 se vlci víceméně pravidelně objevují v Moravskoslezských Beskydech, Javorníkách i ve Vsetínských vrších. Eratický výskyt doložený zástřely je zaznamenáván také v dalších částech ČR (Jeseníky, Šumava, Bílé Karpaty aj.).

Nepravidelné a neověřené informace o výskytu vlků v oblasti Krušných hor se datují již od roku 2002, kdy se objevuje první zpráva o migrujícím jedinci. V letech 2014 až 2015 se již objevila náhodná pozorování jednotlivých exemplářů, nálezy stop a kořisti. Avšak nikdy se nepodařilo ověřit, zda to skutečně byli vlci, anebo pouze smečka toulavých psů.

V roce 2016 se zprávy o výskytu vlků začaly množit. Během července a srpna 2016 byly v oblasti Abertam doloženy čtyři útoky na ovčí stádo, při nichž vlci strhli třicet ovcí. Podle období, počtu a způsobu stržených zvířat lze předpokládat, že je způsobila vlčí smečka s mláďaty, která se učila lovit. Nutno zde také zmínit, že ovčí stádo nebylo ani po opakovaných útocích nijak zabezpečeno a hlídáno.

**Fotografie vlka obecného
z fotopasti, oblast Hory
Sv. Šebestiána**

V podzimním období 2016 byli v západní části Krušných hor vlci několikrát opakovaně pozorováni nebo byly nalezeny jejich stopy. V září 2016 byl v oblasti Zlatého kopce na třech místech sebrán trus, který byl poslán na analýzu DNA. 7. října 2016 byl v oblasti Ryžovny vlk zachycen na fotografii z fotopasti a 16. listopadu tohoto roku byly nalezeny vlčí stopy na Liščí hoře poblíž Horní Blatné. Mimořádným zážitkem se stalo vlčí vytí, které bylo možné za jasných klidných nocí poslouchat v oblasti Ryžovny a Božídarského rašeliniště.

Koncem roku 2016 se smečka zřejmě přemístila východněji do oblasti kolem Kryštofových Hamrů a zejména Hory Svatého Šebestiána. 25. listopadu byli pozorováni tři mladí vlci v oblasti národní přírodní rezervace Novodomské rašeliniště, 2. prosince byl nalezen stržený kolouch na Polském rašeliništi, 15. a 19. prosince byly nalezeny stopy v oblasti poblíž Pohraniční a nad Bezručovým údolím. Nejvíce zjištěných stop pochází z oblasti Novoveského rašeliniště, kde byla nalezena stržená laň. V roce 2017, kdy již byl prováděn celoroční monitoring zejména v oblasti Božího Daru, Výsluní a Hory Svatého Šebestiána, byl potvrzen celoroční výskyt. V roce 2018 bylo v oblasti Výsluní zjištěno u trvale se tam vyskytující smečky narození čtyř vličat. Tato smečka se na místě zdržuje i v současné době, o čemž svědčí jak snímky z fotopastí, tak nalezená stržená kořist.

Na základě těchto zjištění lze konstatovat, že vlci se do Krušných hor skutečně vrátili a že to zřejmě nejsou jen náhodně migrující jedinci, ale celá smečka.

Díky zvýšené zákonné ochraně, kterou vlkům poskytují mnohé evropské státy, se oblast rozšíření poměrně rychle zvětšuje. V České republice jsou vlci v současné době, kromě již v minulosti známého

výskytu v Beskydech, zjišťování v oblasti Jeseníků, Broumovska, Kokořínska, Frýdlantska a Šluknovského výběžku. Vlci vyskytující se v současné době v Krušných horách pocházejí z vlčích smeček z oblasti německo-polského pomezí, z oblasti Lužice jen několik desítek kilometrů od českých hranic. Početnost tamější vlčí populace je odhadována na zhruba 100 exemplářů. Nutno zdůraznit, že je to přirozeně se šířící populace, nikoliv důsledek záměrného vysazování vlků v české krajině. Vlci v České republice nikdy uměle vysazování nebyli, což je velmi často myslivci šířená nepravdivá informace.

Kolik je v současné době v Krušných horách vlků skutečně přítomno, se velmi těžko odhaduje. Vlci jsou velmi pohyblivá zvířata a uběhnout 60 až 80 km za noc pro ně není žádný problém. Na základě všech získaných údajů lze předpokládat, že se v Krušných horách vyskytuje smečka o čtyřech až šesti jedincích a pohybují se tam další migrující exempláře.

Dlouhý lesnatý hřeben Krušných hor s rozsáhlými a obtížně přístupnými rašeliništi se určitě řadí k místům, která jsou předurčena k trvalému návratu vlků. Věřím, že se vlci v Krušných horách opět natrvalo usadí. Je to v zájmu všech, kteří si přejí, aby naše příroda byla zdravá a vyvážená.

V současné době se ve spolupráci s Hnutím DUHA Olomouc, občanským sdružením, které se již dlouhou dobu problematikou

**Fotografie vlka obecného
z fotopasti, oblast Hory
Sv. Šebestiana**

velkých šelem zabývá, podařilo oslovit skupinu dobrovolníků, kteří mají zájem se na mapování výskytu a ochraně vlků v Krušných horách aktivně podílet. Od těchto aktivit si jednak slibujeme získávání většího množství informací a dat z terénu a nemalou měrou tyto „vlčí hlídky“ také zamezují případnému pytláctví.

Zároveň byl v Krušných horách spuštěn česko-saský projekt OWAD – „Objektivní akceptace vlka v člověkem pozměněné přeshraniční krajině“ –, jehož hlavními cíli jsou návrat, udržitelná existence a etablování vlka jako vrcholového predátora v člověkem pozměněné přeshraniční krajině.

Chceme vlky v české krajině? Ano, určitě chceme. A důvody? Vlci jsou pro přírodu velmi důležití. Jsou výborní lovci a pomáhají v přírodě regulovat divoce žijící kopytníky v případě jejich přemnožení. V současnosti, kdy přemnožená prasata divoká, jeleni, siky a mufloni brání přirozené obnově lesa, je přítomnost vlků o to potřebnější. Vlci také významně zlepšují zdravotní stav populace kořisti, když selektivně odstraňují staré a nemocné kusy. Vlk udržuje populace kořisti zdravé a kvalitní a napomáhá tak zlepšování její věkové struktury.

Přesto, že podíl hospodářských zvířat tvoří v kořisti vlka pouhá 4 %, nelze v dnešní urbanizované krajině útokům, nejčastěji na ovčí stáda, plně zamezit. Nejvíce ohrožené jsou ovce volně se pasoucí na odlehlých loukách obklopených lesem, který navazuje na rozlehlé lesní partie. Nebezpečí se ještě zvyšuje, jsou-li ovce na těchto pastvinách volně i v noci.

Vhodnými opatřeními, mezi něž patří zabezpečení stád pomocí košárů, síťových elektrických ohradníků a zejména vhodných pasteveckých psů, lze však tyto útoky poměrně úspěšně minimalizovat.

Wölfe im Erzgebirge

Während der Wolf (*Canis lupus*) historisch den gesamten europäischen Kontinent bewohnte, kommt er heute nur noch stellenweise vor. Auf dem Gebiet Böhmens wurde der letzte Wolf 1891 im Böhmerwald erlegt. Die Rückkehr der Wölfe ins Erzgebirge war angesichts ihrer derzeitigen Verbreitung in Mitteleuropa zu erwarten. Die im Erzgebirge vorkommenden Wölfe stammen aus den Wolfsrudeln im deutsch-polnischen Grenzgebiet (Lausitz), deren Gesamtstärke auf etwa 100 Stücke geschätzt wird. Unregelmäßige Meldungen über Wolfsvorkommen im Erzgebirge datieren aus den Jahren 2014 bis 2015. Ab 2016 kann man ein ständiges Vorkommen annehmen, im Jahr 2018 wurde im Gebiet von Výsluní (Sonnenberg) bei dem dort ständig vorkommenden Wolfsrudel die Geburt von vier Welpen registriert. Die Anwesenheit des Wolfs als eines Spitzenprädators ist im Erzgebirge begrüßenswert, hauptsächlich wegen der Regulierung der überhandnehmenden Wildschwein-, Rothirsch-, Sikahirsch- und Mufflonbestände, die eine natürliche Waldregeneration verhindern. Der Anteil von Wirtschaftstieren macht im Rahmen der Wolfsbeute nur 4 % aus.

Antický askos ve sbírkách muzea?

Lenka Ondráčková – Helena Svobodová

Ve sbírce Oblastního muzea v Chomutově a Národního muzea v Praze se nacházejí dvě prakticky identické nádoby tvaru antických řeckých askoi. Chomutovské muzeum uchovává bronzový askos, Národní muzeum keramický askos.

Askos (v řečtině kůže, kožený měch)¹ je nádoba svým tvarem připomínající kachní tělo, často s asymetricky umístěným ústím a jedním příčným uchem. Askoi byly vyráběny především z hlíny, ale i ze skla a bronzu. Bronzové exempláře mívají často bohatě ornamentálně zdobená ucha, oválné ústí šikmo nahoru zvednuté, hrdlo vychýlené z osy a podlouhlé břicho s konvexními stěnami. Charakteristická jsou dvě dlouhá reliéfní žebra, která začínají na zadní straně ústí a vedou dolů na břicho, kde se stáčíjí dopředu. Tato žebra připomínající záhyby koženého měchu, celkový tvar nádoby a časté motivy spojené s dionýsovským světem vedly mnoho badatelů k názoru, že se jedná o nádobu na víno. Otázkou ovšem zůstává, zda měly motivy, které nacházíme na bronzových nádobách u Římanů, nějaký hlubší význam (*Tassinari /ed./ 2009, 148*). Na základě vyobrazení (*caldari-um*² Menandrova domu v Pompejích) mohly být podle Tassinari používány i k osobní hygieně.

Bronzový askos z Oblastního muzea v Chomutově př. č. 1060/70

Plasticky zdobená nádoba, ucho převýšené, upevněné na okraji na dvou lalocích a na těle stylizovaným rostlinným motivem, zdobené dvěma vybíhajícími rostlinnými motivy v horní části a vstřícnými rýhami; dolní konec ucha rozvětvený na tři části: Stylizované listy obklopují Eróta stojícího na jedné noze s pravou nohou pokrčenou a zakročenou (obr. s. 59 dole), pod nohama je stylizovaná palmeta. Od laloků na okraji vybíhají souběžně podél ucha dvě esovitě prohnutá žebra; na okraji zdobeném vejcovcem a žebrem leží vedle ucha z každé strany kozel. Dno je výrazně odsazené, oválné. Nádoba byla odlita jako celek.

Výška nádoby s uchem 18 cm, výška bez ucha 13 cm, šířka okraje 8,3 cm, průměr nálevného otvoru $\pm 4,5$ cm, průměr dna $4,5 \times 4,7$ cm, váha 1 410 g.

Nálezové okolnosti neznámé.

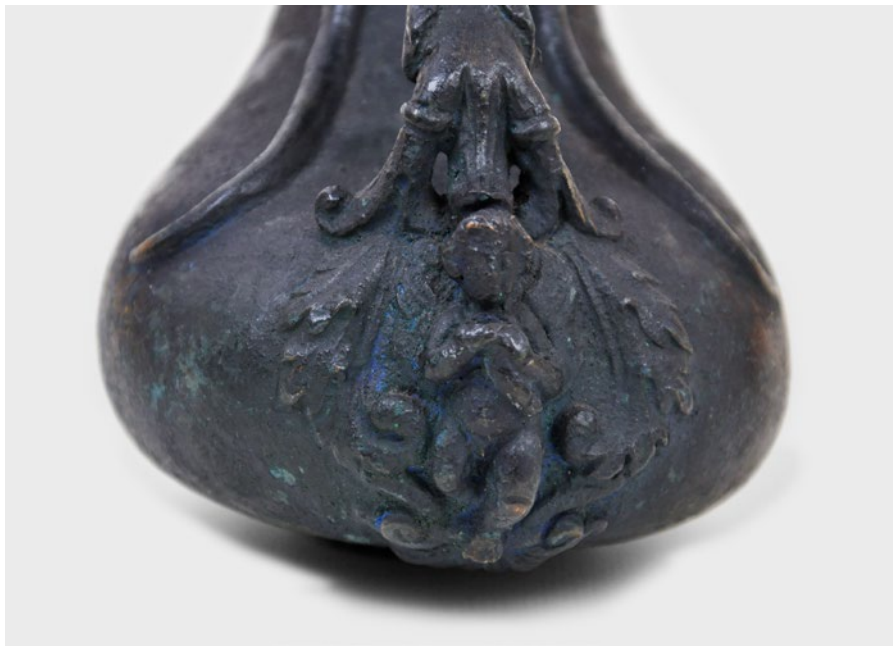
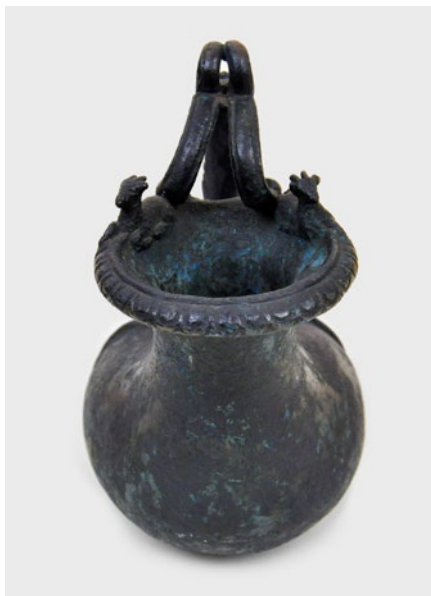
¹ Askos, mn. číslo askoi (z řečtiny).

² *Caldari-um*: horká lázeň v římských lázních.

Bronzový askos, Oblastní muzeum v Chomutově

foto: Hugo Sedláček

Bronzový askos, Oblastní muzeum v Chomutově

foto: Hugo Sedláček

Keramický askos z Národního muzea

inv. č. staré sbírky 719

Nižší podlouhlejší tělo a delší hrdlo. Ucho vytažené nad okraj, rostlinný ornament na uchu částečně odlomený. Dolní konec ucha rozvětvený na tři části: Stylizované listy obklopují Eróta uprostřed ve stejné pozici nohou jako u předchozí nádoby, pod nohama je stylizovaná palma. Na okraji nádoby z každé strany ucha leží kozel, jeden má obě nohy odlomeny, druhému zůstala jedna noha.

Běžová hlína s černým povrchem, zbytky zelené barvy imitující patinu bronzových nádob pod těly kozlů, kolem figury Eróta a kolem reliéfních esovitě prohnutých žeber na těle nádoby (v místech méně vystavených oděru).

Výška nádoby s uchem 20,7 cm, výška bez ucha 15,3 cm, max. šířka 15 cm, průměr dna 9×8 cm. Neznámý přírůstek.

Obě nádoby – bronzová i keramická – jsou věrnými kopiemi zhotovenými podle exempláře z Herculaneum, který je uložen ve sbírkách Národního archeologického muzea v Neapoli (inv. č. 69167) a byl publikován v katalogu výstavy „Verschüttet vom Vesuv. Die letzten Stunden von Herculaneum“ (Mühlenbrock-Richter /eds./ 2006, 8.59). Nádoba odpovídá přibližně i rozměry. Askos má protáhlé baňaté tělo, široké hrdlo s oválným ústím, jehož okraj je zdoben vejcovcem

**Keramický askos,
Národní muzeum**

foto: Helena Svobodová

a jemným perlovcem. Ucho převyšující ústí zdobí akantový list rozdělený příčným žebrem na dvě části. Pod žebrem jsou dva podlouhlé listy se sbíhajícími se špičkami, z kterých vybíhá delší list dotýkající se hlavy okřídleného Eróta tvořícího ataši. Do stran vyrůstají dva další listy, z nichž vybíhá dlouhý list lemovaný palmetou a ukončený volutou. Mezi listy stojí reliéfně podaný Erós držící mezi rukama malý měch. Jednu nohu má zahnutou a zakročenou, pod nohama je malá palmeta. V horní části ucha se list rozděluje na dva se špičkami obrácenými k sobě a vytvářejícími opěrku pro palec. Na okraji ústí sedí dva kozli.

Druhý askos, velmi podobný tvarem těla i výzdobou ucha, pochází z Pompejí (*Tassinari /ed./ 2009, n. 9*). Ucho je opět bohatě zdobené akantovým listem, i v tomto případě je doprostřed mezi listy situována figura Eróta ve stejné pozici a držícího na hrudi vinný hrozen. Okraj nádoby v tomto případě zdobí hlavy ibisů s dlouhými zobáky. Motiv Eróta se objevuje ještě na jednom exempláři z Pompejí a je na něm Erós zobrazen sedící na delfínu (*Tassinari /ed./ 2009, n. 4*). Zobrazení okřídleného chlapce držícího v jednom případě hrozen a ve druhém měch je spojeno s dionýsovským světem. Spojení Eróta s kozlem se často objevuje na sarkofázích, luxusnějších výrobcích, ale i na předmětech běžné potřeby.

Kopie askoi většinou datované do 19. století se dodnes prodávají v hojném počtu v zahraničních aukcích pod názvem „Grand Tour askos“ nebo „viktoriánský askos“. Byly zhotovovány podle jedné předlohy, takže se musely v 19. století vyrábět v celé sérii jako přesné kopie i volnější repliky, vždy se sedícími kozly na okraji a postavou okřídleného Eróta tvořícího pouto ucha. Tyto „novodobé“ kopie se zhotovovaly nejen z bronzu, ale dokonce i ze stříbra.

Bronzový askos z Oblastního muzea v Chomutově i keramický askos z Národního muzea jsou jednoznačně kopiemi (nepřiměřená váha bronzového kusu, dno bez stop opracování na soustruhu) zhotovenými podle nálezu umístěného dnes v Národním archeologickém muzeu v Neapoli.

Literatura

- Bol, P. C. 1985: Antike Bronzetechnik. Kunst und Handwerk antiker Erzbildner. München.*
- Boesterd, M. 1956: The Bronze Vessels. Description of the collections in the Rijksmuseum. G. M. Kam at Nijmegen. Nijmegen.*
- Hayes, J. W. 1984: Greek, Roman, and Related Metalware in the Royal Ontario Museum. Toronto.*
- Mühlenbrock, J. – Richter, D. /eds./ 2006: Verschüttet vom Vesuv. Die letzten Stunden von Herculaneum. Mainz am Rhein.*
- Tassinari, S. /ed./ 2009: Vasi in bronzo. Brocche, askoi, vasi a paniere. Napoli.*

Ein antiker Askos in den Sammlungen des Museums in Chomutov?

Der Artikel präsentiert zwei nahezu identische Gefäße vom Typ eines antiken Askos mit sitzenden Ziegenböcken am Rand und einer Eros-gestalt. Der Bronze-Askos ist ein Stück aus den Sammlungen des Regionalmuseums Chomutov, der Keramik-Askos wird in Nationalmuseum in Prag aufbewahrt. Beide Gefäße sind Kopien eines Askos aus Herculaneum, der sich heute in den Sammlungen des Nationalmuseums in Neapel befindet. Diese Kopien wurden während des 19. Jahrhunderts in großer Zahl hergestellt; man kann ihnen noch heute auf Auktionen im Ausland begegnen.

Medaile a bolety Kryštofa Karlovice z Červeného Hrádku

Marek Cajthaml

Na přelomu let 2018–2019 uspořádalo Oblastní muzeum v Chomutově výstavu věnovanou osobnosti Kryštofa Karlovice (1507–1578). Nutno připomenout, že tento renesanční šlechtic zanechal také výraznou stopu v oblasti české numismatiky.

Karlovic, původem z lužickosrbského (saského) rodu (inkolát obdržel roku 1558), byl významný aristokrat své doby, humanista, přítel a stoupenec Erasma Rotterdamského a diplomat v službách císařů Karla V., Ferdinanda I. a Maxmiliána II. i saských kurfiřtů Mořice a Augusta. Exkluzivní kontakty s Ferdinandem I. napomohly k jeho jmenování horním hejtmanem v Jáchymově. Úřad zastával v letech 1558–1562. Připomíná jej do současnosti dobře zachovalý náhrobek ve farním kostele v Jirkově, posmrtná portrétní medaile a tři kovové známky.

Medaile

(v opisech jsou připomenuty nejdůležitější Karlovicovy tituly).

Av.: poprsí mírně doleva a opis **CHR**istophorus• **A**• **CAR**OLWIZ• **IN**• **ROT**enhaus• **ET**• **HER**msdorf **Sacri**• **R**omani• **IMP**erii **HÆ**reditarius **EQV**es **QVATVORVIR**•

Rv.: rodový erb pánů z Hermsdorfu a opis **IMP**• **CAR**oli **Et** **Maximili**ani• **REG**is• **ET**• **ELE**ctoris• **SAX** **MAV**ritii **ET** **A** **CONS**illii **OBHT**• **A**• **1578** **ÆT**atis• **70** +

Medaile je litá ze stříbra, uvedená hmotnost $\frac{3}{4}$ Loth odpovídá 13,1 gramu.¹

Lit.: *Miltner 1852, 22, Taf. III, 25; Habich 1934, 479, č. 3297, Taf. CCCXI, 1*

Medaili uveřejnil poprvé J. O. Miltner v soupise českých soukromých ražeb (*Miltner 1852, 22, č. 25, Tab. III, Nr. 25*). V roce 1858 byla medaile dražena ve Vídni pod číslem 4878 rozprodávané sbírky českých mincí a medailí Wilhelma Killiana. V aukčním katalogu byl odkaz na Miltnerův soupis a poznámka, že medaile chybí ve sbírce Českého (Národního) muzea. Přesto ji České muzeum patrně nezakoupilo, protože mělo omezené finanční prostředky. Faktem je, že Karlovicova medaile není zastoupena ve sbírce Národního muzea v Praze, a to ani pozdějším odlištěm.

Medaile je připisovaná Severinu Brachmannovi (před 1535 – asi 1590), který s Antoniem Abondiem (1538–1591) patřil k nejvýznamnějším medailérům rudolfínské doby působícím v Praze.

¹ Vídeňský lot (Loth) byla stará hmotnostní jednotka, před zavedením metrického systému byla ekvivalentem 17,5 g. Exemplář z Killianovy sbírky má uvedenou hmotnost pouze $\frac{3}{4}$ Lothu, čemuž odpovídá 6,563 g.

Medaili uvádí mezi Brachmannovými pracemi monumentální monografie Georga Habicha zaměřená na německé medaile 16. století (1933). Habich přináší pouze vyobrazení pozdějšího odlitku a uvádí jeho průměr 29 mm. V této souvislosti je zajímavostí údaj v *Sächsische Biografie*², kde je patrně nedopatřením uveden jako autor medaile Tobias Wolff (1561–1606), medailér drážďanského dvora kurfiřta Augusta (1526–1586). Oba uvedení medailéři zhotovovali lité medaile a své výrobky značili pouze zřídka, což může být příčinou záměny autorství.

Kryštof Karlovic byl rovněž důlním podnikatelem a v letech 1554–1564 rozvíjel na svých panstvích těžbu kamence. Kromě panství Červený Hrádek držel obce Horu sv. Kateřiny, Drmaly a Háj v Krušných horách. Důlní podnikání panstva v Čechách šestnáctého století dokládá jen několik ražeb. Jedny z nejstarších jsou tři nedatované bolety³ Kryštofa Karlovice, který je na nich uveden pouze svým rodovým znakem – třemi spojenými jetelovými lístky.

² Dostupné online: http://saebi.isgv.de/biografie/Christoph_von_Carlowitz_%281507-1578%29

³ Bolety jsou stvrzenky na zaplacení předepsaného poplatku užívané od raného novověku hornickými společenstvími a v pivovarnictví (*Petráň – Radoměřský* 2001, 37).

Popis kovových známek:

Důlní známka s hodnotou I

Av.: v točeném provazcovém kruhu a hladkém čtverci na koso s arabeskami uprostřed stran čtyřřádkový nápis I / WG / BERGWE / BOLETEN, pod tím oválný štítek se třemi spojenými jetelovými lístky

Rv.: hladký

Měď; 3,341 g; Ø 22,4 mm

Neumann 1872, 507, č. 33047; Fiala 1921, 9; Cajthaml – Smíšek 2016, 52, č. 3

Uložení: Národní muzeum, inv. č. H5-52858 (sb. K. Chaury)

Důlní známka s hodnotou III

Av.: v točeném provazcovém kruhu a hladkém čtverci na koso s arabeskami uprostřed stran pod kuličkou třířádkový nápis III WG / BERGWER / BOLETEN, pod tím oválný štítek se třemi spojenými jetelovými lístky, po stranách štítku kroužky

Rv.: hladký

Měď; 26,7/27,2 mm

Soukromá sbírka

Důlní známka s hodnotou VI

Av.: v tenké linii po obvodě pod krátkou vodorovnou linkou a dvěma kroužky třířádkový nápis ◦ VI ◦ WG / ◦ BERGWER / BOLETEN, pod tím oválný štítek se třemi spojenými jetelovými lístky, na úrovni horní části štítku po stranách dva kroužky

Rv.: hladký

Neumann 1872, 213, č. 39897

Měď; klipa výšky $1\frac{4}{12}$ rakouského palce = 31,6 mm, z toho výpočtem strany 22,3 x 22,3 mm

Důlní známka s hodnotou VI

Av.: jako předchozí

Rv.: hladký, v horním rohu vbito II

Měď; 5,415 g; klipa 22,0 x 21,7 mm

Cajthaml – Smíšek 2016, 53, č. 4

Uložení: Národní muzeum, inv. č. H5-52857 (sb. K. Chaury)

Karlovicovu známku s hodnotou I uveřejnil Josef Neumann v oddíle blíže neurčených ražeb německého prostoru 5. dílu soupisu měděných mincí, známek a žetonů. Litery WG interpretoval s otazníkem jako *Wassergefäss* čili vědro vody. Toto určení se dnes jeví jako nepravděpodobné. Později v 6. díle publikoval ještě klipu s hodnotou VI. Obě výše uvedené Karlovicovy horní bolety zmiňuje Eduard Fiala, který je první zařadil mezi české ražby. Jejich výrobní původ klade do mincovny v Jáchymově. Naposledy byly uveřejněné v roce 2016 v katalogu účelových známek a žetonů Chaurovy sbírky.

Pro porovnání zde ještě uvedme další podobné ražby Karlovicových současníků. Kryštof Gendorf z Gendorfu (1497–1563), pán ve Vrchlabí, Žacléři a Trutnově, královský rada, nejvyšší horní hejtman Království českého a horlivý důlní podnikatel, vydal čtyři horní známky s letopočtem 1541. Jejich nominální hodnoty jsou VI a XXVIII, na některých obě hodnoty.

Známka s hodnotou VI,
litografie

Známka se dvěma
hodnotami, XIII a VI

Známka s hodnotou XXIII
a její litografie

Známka s hodnotou III,
litografie

Známka s hodnotou VI
a její litografie

Podobné známky razil rovněž Vilém Miřkovský ze Stropčic (15??–1592), který byl manželem Gendorfovy vnučky. S tou vyžetil podniky na zpracování železa ve Vrchlabí. Miřkovského ražby s vrocením 1588 mají hodnoty III a VI. Známky obou pánů uveřejnil a jako první je dal do souvislosti Jindřich Otakar Miltner (*Miltner 1852*, 65, Tab. XI č. 82–83, Tab. XII č. 84–85; 355, Tab. XXXIII č. 280 a 723, Tab. LXXXI č. 687).

Literatura:

- CAJTHAML, Marek – SMÍŠEK, Kamil 2016: České, moravské a slezské mince 10.–20. století. Národní muzeum – Chaurova sbírka IX. 2. Účelové známky a žetony, Praha.
- FIALA, Eduard 1889: Beschreibung der Sammlung böhmischer Münzen und Medaillen des Max Donebauer. II. Abtheilung – Privatmünzen, Prag.
- FIALA, Eduard 1921: Peníze početní (Jetony). Věstník numismatické společnosti československé 3, s. 121–135.
- HABICH, Georg 1934: Die deutschen Schaumünzen des XVI. Jahrhunderts. Zweiter Band. Zweite Hälfte. München.
- HAIMANN, Petr 2006: Slovník autorů a zhotovitelů mincí, medailí, plaket, vyznamenání a odznaků se vztahem k Čechám, Moravě, Slezsku a Slovensku (1505–2005), Praha.
- HLAVÁČEK, Petr 2010: Christoph von Carlowitz (* 1578), humanista a diplomat reformačních časů. In: Comotovia 2009. Chomutov, s. 98–103.
- KILLIAN, Wilhelm 1858: Verzeichniss der ausschliesslich böhmischen Münzen- und Medaillen- Sammlung des Wilhelm Killian. Wien.
- MILTNER Jindřich Otakar 1852: I. Abteilung: Personenmünzen. In: MILTNER, J. O. – NEUMANN, J. 1852–1870: Beschreibung der bisher bekannten böhmischen Privatmünzen und Medaillen, Prag.
- NEUMANN, Josef 1868: Beschreibung der bekanntesten Kupfer–Münzen. Fünfter Band. Enthält die Beschreibung der Jetone und Marken aus Oesterreich, Russland, Frankreich und Deutschland. Prag.
- NEUMANN, Josef 1872: Beschreibung der bekanntesten Kupfer–Münzen. Sechster Band. Enthält den Schluss der Jetone, den Nachtrag und general index, Prag.
- NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, Emanuela 1969: Historický pohled na českou medaili. Numismatické listy 24, Praha, s. 129–140. (Brachmann).
- Ottův slovník naučný XIII, Praha 1888–1909, s. 1074. (Karlovič).
- PETRÁŇ, Zdeněk – RADOMĚRSKÝ, Pavel 2001: Ilustrovaná encyklopedie české, moravské a slezské numismatiky. Praha.

Medaillen und Boleten von Christoph von Carlowitz von Rotenhaus

Die Ausstellung des Regionalmuseums Chomutov von der Jahreswende 2018–2019 hat als eine bedeutende Persönlichkeit aus dem 16. Jahrhundert Christoph von Carlowitz von Rotenhaus (1507–1578) vorgestellt. An diesen erinnern auch die numismatischen Schaustücke, Medaillen und 3 Bergwerk-Boleten.

Die Urheberschaft der Medaillen wird von G. Habich Severin Brachmann (vor 1535 – ca. 1590) zugeschrieben, der zu den bedeutendsten in Prag tätigen Medailleuren der rudolphinischen Zeit zählte. Das Online-Lexikon Sächsische Biografie spricht die Medaillen offenbar irrtümlich Tobias Wolff zu, einem Medailleur am Dresdner Hof des Kurfürsten August.

Die Bergbauunternehmen der Herren in Böhmen des 16. Jahrhunderts werden von mehreren Prägungen belegt. Eine der ältesten sind die drei Kupfermarken des Christoph von Carlowitz von Rotenhaus aus der Zeit zwischen 1554–1564, während der er sich als Bergbauunternehmer betätigte und auf seinen Besitztümern Alaunabbau betrieb.

Zu Vergleichszwecken werden am Schluss ähnliche Prägungen von Carlowitz' Zeitgenossen gezeigt. Kryštof Gendorf von Gendorf (1497–1563), Herr in Hohenelbe, Schatzlar und Trautenau, königlicher Rat, oberster Berghauptmann des Königreichs Böhmen und Bergbauunternehmer, hat vier Bergwerk-Boleten mit der Jahreszahl 1541 herausgegeben. Deren Nominalwerte sind VI und XXVIII, auf einigen sind beide Werte verzeichnet. Ähnliche Boleten hat auch Vilém Miřkovský ze Stročic (15??–1592) geprägt, der Gemahl von Gendorfs Enkeltochter, der mit deren Hand auch Eisenverhüttungsbetriebe in Hohenelbe gewonnen hatte. Dessen Prägungen mit der Jahreszahl 1588 haben die Werte III und VI.

Římská pamětní mince ze sbírky Oblastního muzea v Chomutově

Pavel Simet

Ve sbírce Oblastního muzea v Chomutově se nachází z pohledu anticke numismatiky takřka bezvýznamná drobná mince. Avšak z pohledu velice skromné sbírky antických platidel v podsbírcce Numismatika je velmi zajímavá. Podle určení předního českého numismatika Jiřího Militkého¹ se jedná o redukovaný AE *follis* císaře Konstantina I., známého také jako Konstantin Veliký (306–337). Zvláštnost mince spočívá v tom, že není běžnou mincí oběhovou, nýbrž pamětní. Zkratka AE se užívá k označení pro mince z mědi (latinsky *aes*) nebo bronzu.²

Drobný bronzový *follis* byl ražen v celé řadě římských mincoven jako upomínka zřízení Konstantinopole hlavním městem římského impéria v roce 330 n. l. Město založil právě Konstantin I. na místě řecké osady Byzantionu. V ražbě pokračovali i Konstantinovi synové: císaři Konstantin II. (337–340), Constans (337–350) a Constantinus II. (337–361).³

Dobře dochovaný AE *follis*, raženo v mincovně Lugdunum (dnešní Lyon ve Francii)
foto: forumancientcoins.com

Chomutovský redukovaný AE *follis* má průměr v rozmezí 17,2 až 17,6 mm a váhu 2,3 g. Na lícni straně je vyobrazena hlava patronky Říma bohyně Romy z levého profilu, ve zbroji s přilbicí. Zleva doprava je opis VRBS.ROMA neboli *Urbs Roma*, v překladu „město Řím“. Rubové straně dominuje velká postava vlčice, která kojí sedící děti Romula a Rema, legendární zakladatele Říma. Nad ní jsou umístěny dvě osmicípé hvězdy. Pod vlčici a oběma bratry je opis SMKA, což je označení pro mincovnu Cyzicus⁴. Mince není v dobrém stavu, ale je stále dobře identifikovatelná a její povrch je bez patiny. Opis je velmi špatně čitelný a stejně tak i vyobrazení. Na rubové straně zůstal částečně zachovalý perlovec. Na pravé straně za vlčicí je patrný starý a již nečitelný muzejní popisek vyvedený v bílé barvě. *Follis* byl vyražen v roce 332 až 333 nebo v roce 335 v mincovně Cyzicus. Tomuto typu mince náleží mezinárodní katalogové číslo RIC VII# 90.

¹ Jiří MILITKÝ, *Nálezy antických mincí v Čechách a jejich historický význam*. Dizertační práce z roku 2010 je dostupná v elektronické verzi v Repozitáři závěrečných prací Univerzity Karlovy v Praze na internetovém odkazu: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/24476/>.

² Zdeněk PETRÁŇ – Pavel RADOMĚRSKÝ, *Encyklopedie české numismatiky*, Praha 1996, s. 26. Pozdně římské ražby, u nichž neznáme spolehlivě původní pojmenování, jsou rozděleny podle velikosti průměru do 5 skupin AE 1 až AE 5. Redukovaný znamená zmenšený co do průměru a váhy oproti původní minci (etalonu).

³ Zdeněk PETRÁŇ – Jiří FRIDRICHOVSKÝ, *Encyklopedie římských císařů a císařoven z pohledu jejich mincí*, Praha 2014, s. 279–281.

⁴ Dnes město Balkiz v Turecku. Mincovna fungovala v rozmezí let 268–474. Z. PETRÁŇ – J. FRIDRICHOVSKÝ, *Encyklopedie římských císařů a císařoven*, s. 64.

**Redukovaný AE
follis z Oblastního
muzea v Chomutově,
inv. č. NU 279, avers
a revers**

Mince se do chomutovského muzea dostala ze soukromé sbírky sběratele Franze Steinera, který žil v obci Pšov u Podbořan. Celý život procházel blízké i vzdálenější okolí svého bydliště a sbíral pravěké a starověké památky. Takto nashromáždil obrovskou sbírku velmi cenných předmětů, kterou v roce 1925 koupilo chomutovské muzeum. Bohužel záznamy sběratele o náleзовých okolnostech nejsou kvalitní a často zcela chybí.

Ve Steinerově sbírce bylo obsaženo několik antických mincí a mezi nimi i výše popisovaný *follis*. Údaje o lokalizaci a způsobu jeho nabytí jsou bohužel nedohledatelné. Dnes můžeme pouze spekulovat o tom, jak se k Franzi Steinerovi dostal. Z badatelského hlediska by bylo nejzajímavější, kdyby minci našel na Podbořansku, nebo alespoň na území Čech. Musíme ale počítat i s variantou, že ji do své sbírky mohl zakoupit, nebo ji dostal darem. I poté by však bylo možné pouze vznášet domněnky o místě jejího nálezů.

Podle sdělení současné archeoložky Oblastního muzea v Chomutově Lenky Ondráčkové spravovalo antické mince ze Steinerovy sbírky nejprve archeologické oddělení muzea pod souborným inventárním číslem CV-S 845. Odtud byly v sedmdesátých letech převedeny do nově zřízené podsbírký Numismatika. Popisovaná mince byla tedy součástí této podsbírký již od sedmdesátých let, ale pod inv. číslo NU 279 byla zapsána až při přípravě zápisu celé chomutovské sbírky do Centrální evidence sbírek. Přírůstkové číslo *follisu* je 101/2001.

Přibližně ve třicátých letech se minci pokusil určit tehdejší muzejní archeolog Helmut Preidel a považoval ji za antický *centenionalis*. Další pozornost jí věnoval v roce 2004 PhDr. Jiří Militký, Ph.D. z Národního muzea. Společně s dalšími antickými mincemi chomutovského muzea ji popsal ve své dizertační práci z roku 2010 „Nálezy antických mincí v Čechách a jejich historický význam“. Identifikoval ji právě jako redukovaný AE *follis*.⁵

Follis obecně označuje měnovou jednotku, kterou zavedl císař Dioklecián při své mincovní reformě v roce 294 n. l. Původně to byla drobná bronzová mince o hmotnosti 10 g, o průměru 25 až 28 mm a obsahovala i malé množství stříbra (2 až 4 %). Před zánikem tohoto nominálu v době mincovní reformy Konstantina I. měl *follis* hmotnost kolem 1,5 g.⁶

⁵ Jiří MILITKÝ, *Nálezy antických mincí v Čechách a jejich historický význam*, s. 392.

⁶ Z. PETRAŇ – J. FRIDRICOVSKÝ, *Encyklopedie římských císařů a císařoven*, s. 45–46.

Jak bylo uvedeno, chomutovský *follis* byl nejprve mylně považován za *centenionalis*, což je měděná mince o průměru 17 až 19 mm. V době vlády Konstantinů byla nejběžněji užívaným platidlem, a je tak i jednou z nejčastějších sběratelských mincí antického Říma. Spolu s *centenionalem* byla ražena také jeho polovina. *Centenionalis* je často zaměňován s nominálem *maiorina*, jelikož jsou dochovány pouze písemné informace, které neumožňují přesné rozlišení obou mincí. Některé drobné pozdně římské nominály nelze konkrétně pojmenovávat, a proto se užívá již zmíněné zkratky AE (*aes*) s číslicí značící průměr mince v milimetrech. Podle Q. Brucka bylo rozdělení bronzových nominálů po mincovní reformě Konstantina II. přesto standardizováno podle velikosti na AE 1 (2-*maiorina*), AE 2 (*maiorina*), AE 3 (*centenionalis*) a AE 4 (1/2-*centenionalis*).⁷

Mramorová busta císaře Konstantina Velikého ze 4. století. Vatikánská muzea, Museo Chiaramonti, inv. č. 1749

foto: wikipedia.org

Konstantin I. a jeho mincovnictví

Pozastavme se u osobnosti císaře Konstantina I. a u mincovnictví jeho doby. Budoucí císař se narodil v roce 274 n. l. v Naissu v Horní Moesii (Niš, dnešní Srbsko) jako syn Constantia I. Chlora, jenž byl v roce 293 jmenován spolu s Galeriem nástupcem (*caesarem*) císaře Diokleciána. S ním se na Diokleciánův dvůr dostal i mladý Konstantin a získal tam dobré vzdělání i výchovu. Následně absolvoval službu u vojska a zúčastnil se tažení do Persie a Británie. Po smrti svého otce byl jmenován následníkem, tedy *caesarem*, a později i *augustem* (spoluvládce). O toto postavení musel bojovat se svými konkurenty, zejména s Maxentiem, kterého porazil v bitvě na Milvijském mostě, a poté i se svým spoluvládce Liciniem. Po porážce Licinia se stal neomezeným vládcem celého impéria.⁸

Konstantin I. byl schopný velitel, obratný diplomat a měl značné organizační schopnosti. Pro snadnější správu rozdělil říši na čtyři prefektury a ty dále rozdělil na diecése, složené z provincií. Také reorganizoval armádu. Jeho důležitým činem bylo Milánské ujednání (dříve tzv. Milánský edikt) z roku 313, podle nějž byla v západní i východní části římské říše zajištěna svobodná volba náboženství včetně křesťanství. Konstantin zemřel v roce 337 po náhlé nemoci při válečném tažení proti Peršanům. V západní části říše byl později prohlášen bohem a ve východní části světce.⁹

V roce 330 založil Konstantin I. nové město Konstantinopol, jíž si zvolil za hlavní sídlo císařství. Právě k této příležitosti se váže vznik mince z chomutovského muzea, určené jako redukovaný AE *follis*, jak bylo popsáno výše.

Konstantin I. provedl jednu z posledních významných změn v římském mincovním systému. V roce 309 zavedl nový zlatý nominál *solidus* s váhou 4,55 g, který byl lehčí než zlatý *aureus*, a nahradil stříbrný *argenteus* mincí zvanou *siliqua* o hmotnosti 3,4 g. Začal také s ražbou dalších stříbrných mincí, a to *miliarense* a těžkého *miliarense*. Během jeho vlády byla významně snížena hmotnost a velikost *follisů* a v roce 326 byla uvedena do provozu nová mincovna

⁷ Tamtéž.

⁸ Tamtéž, s. 279–281.

⁹ Tamtéž, s. 281.

¹⁰ Tamtéž, s. 281–282.

v Konstantinopoli. Během let 309 až 337 byla zahájena ražba dnes vysoce vzácných nominálů, *solidů*, a jejich dílů (*semisis*). Většinu raženého oběživa ale tvořily mince měděné – *foliisy* a další menší nominály, pro které však neznáme přesná jména. Jsou proto označovány dle rozměru: AE 3 (18–20 mm), AE $\frac{3}{4}$ (16–17 mm) a AE 4 (13–15 mm). Císařův portrét na mincích je schematický stejně jako u ostatních císařů, ale přesto u něj lze odlišit určité individuální rysy. Na některých stříbrných a zlatých nominálech má císař tvář zdviženou vzhůru. Tuto nezvyklou pozici hlavy na mincích napodobilo ještě několik následujících panovníků.¹⁰

Pamětní mince Konstantina I. – redukovaný AE *foliis* – je zajímavým dokladem antického mincovnictví, uloženým v Oblastním muzeu v Chomutově. V rámci skromné sbírky antických platidel v podsбірce Numismatika patří mezi cenné předměty i přesto, že je na povrchu značně poškozený a jeho nálezové okolnosti jsou neznámé.

Römische Gedenkmünze aus der Sammlung des Regionalmuseums in Chomutov und das Münzwesen unter Konstantin dem Großen

Der Artikel befasst sich mit der Beschreibung einer kleinen antiken Münze, die in der Teilsammlung Numismatik des Museums von Chomutov aufbewahrt wird. Die Gedenkmünze URBS ROMA wurde zu Ehren der Stadtgründung Konstantinopels geprägt.

Die Münze ist im Jahr 1925 bei Ankauf der Privatsammlung von Franz Steiner aus Pšov bei Podbořany ins Museum von Chomutov gelangt. Informationen über Lokalisierung und Erwerb der römischen Münze für Steiners Sammlung sind leider unauffindbar. Der zweite Textteil enthält eine kurze Zusammenfassung über das Münzwesen des Kaisers Konstantin des Großen sowie dessen Kurzbiografie.

Hrací karty typu Stukeley ve sbírce Oblastního muzea v Chomutově

Jan Hirsch

V roce 2018 narazili pracovníci muzea při pravidelné revizi podsbírky Etnografie na 7 historických hracích karet, což autora příspěvku přivedlo na myšlenku napsat o nich krátký článek. Karty jsou velmi zašlé stářím, ušpiněné a některé i poničené, ale je patrné, že pocházejí ze stejné karetní hry. Jejich rozměry jsou – v = 7,2 cm, š = 4,5 cm – daleko menší než rozměry dnešních obvyklých hracích mariášových nebo kanastových karetních listů.

Zachovaly se hrací karty těchto barev a hodnot: srdcová 5, srdcová 10, žaludová 10, žaludový svršek, zelená 3, zelená 7 a kulová 7 (inventární čísla Et 2036 – Et 2042). V této souvislosti je třeba uvést zajímavou symboliku jednotlivých karetních barev, která pochází z vrcholného středověku: Červená srdce zastupovala vždy duchovní stav, kule reprezentovaly stav šlechtický (symbolizovaly knoflíky na vojenských šatech), zelené listy představovaly měšťanský stav a žaludy prostý venkovský lid.

V našem případě jsou to karty typu Stukeley, masově ve střední Evropě vyráběné ve 2. polovině 16. a 1. polovině 17. století. Na první pohled je patrné, že jsou ukázkou té skutečně nejlevnější produkce své doby. V doprovodné ilustraci k článku lze srovnat kvalitu a míru grafického zpracování „našeho“ žaludského svrška¹ s mnohem lépe a náročněji zpracovaným žaludským svrškem (sice jiného typu, ale z téhož období) ze sbírek Správy Pražského hradu². Ten „chomutovský“ se na první pohled jeví mnohem prostší a jednodušší. Bližší časové určení a určení původu chomutovských hracích listů nebylo ihned možné, protože chybělo žaludské eso, na němž se zpravidla nacházejí datace a signatura výrobce.

Autor tohoto článku se proto obrátil s žádostí o pomoc na kolegy z okolních severočeských muzeí, do Prahy a nakonec na odborné pracoviště v jižním Německu, kde se ve městečku Leinfelden-Echterdingen nedaleko Stuttgartu nachází „Deutsches Spielkarten-Museum Leinfelden-Echterdingen“³, muzeum s největší veřejnou sbírkou hracích karet v Evropě. Tamní kolegové byli velmi vstřícní a zdarma poskytli odborný katalog se srovnávacím materiálem.⁴

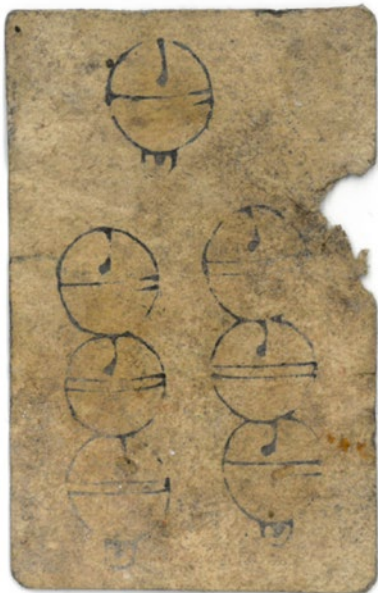
Karty typu Stukeley byly pojmenovány po novověkém sběrateli, anglickém lékaři Dr. Stukeleyovi, jenž vlastnil úplnou karetní hru výše uvedeného typu. Obrázky zmíněných karet byly v novověké historii

¹ Oblastní muzeum v Chomutově, podsbírka Etnografie, inventární číslo Et 2039.

² Tuto kartu vyrobil r. 1552 nejspíše kartář Sigmund Beck a ve sbírce Správy Pražského hradu má evidenční číslo PHA 77/4 (56).

³ Český překlad názvu této instituce zní: „Německé muzeum hracích karet Leinfelden-Echterdingen“ a pro jasnější představu čtenáře o rozsahu tamější sbírky je třeba uvést, že fondy tohoto muzea tvoří přes 500 tisíc hracích karet ze 7 století a 5 světadílů.

⁴ Detlef HOFFMANN, *Altdeutsche Spielkarten 1500–1650. Katalog der Holzschnittkarten mit deutschen Farben aus dem Deutschen Spielkarten-Museum Leinfelden-Echterdingen und dem Germanischen Nationalmuseum Nürnberg*, Nürnberg 1993.

Srdcová 5, inv. č. Et 2036, kulová 7, inv. č. Et 2042,
zelená 3, inv. č. Et 2040, žaludová 10, inv. č. Et 2038
Hrací karty typu Stukeley, Oblastní muzeum v Chomutově,
60. léta 16. století (?)

Žaludový svršek, Správa Pražského hradu, ev. č. PHA 774 (56), rok 1552

Žaludový svršek, Oblastní muzeum v Chomutově, inv. č. Et 2039, 60. léta 16. století (?)

poprvé publikovány r. 1787. Nejdříve se odborná veřejnost domnívala, že jsou to karty anglické, z doby krále Richarda II. (1367–1400). Možná odborníky tehdy zmátlo oblečení karetních figur, s jistotou datovatelné do závěru 14. a první poloviny 15. století. Ovšem další badatel Samuel Weller Singer později lokaci a dataci karet upřesnil. Lokalizoval karty do Německa a datoval je do doby po r. 1500. Podle názoru některých znalců je možné, že karetní hra tohoto typu má původ v jihoněmeckém Norimberku. Jak z následujících výzkumů vyplynulo, tyto karty jsou doložitelné až po roce 1550 a s jejich „potomky“ se lze setkat ještě ve století osmnáctém.⁵

Je nutno podotknout, že výše zmíněné chomutovské hrací karty nejsou jedinými hracími kartami typu Stukeley, které se na území České republiky a v širším středoevropském prostoru dochovaly. Pro příklad nemusíme chodit daleko. V krušnohorském městečku Jáchymov, v tamější Královské mincovně čili na půdě Muzea Karlovy Vary, měl v listopadu 2012 sběratel a badatel Jaroslav Ohec přednášku s názvem „Nejstarší hornické hrací karty“, které datoval do let 1516–1521. V této souvislosti není bez zajímavosti, že se Ohecův žaludský svršek nápadně podobá chomutovskému žaludovému svršku.

A nálezy podobných hracích karet (sice trochu novějších, z 2. poloviny 16. a z 1. poloviny 17. století) byly zaznamenány rovněž v našem hlavním městě Praze, přímo na Pražském hradě. Tam

⁵ Detlef HOFFMANN, *Frühe Holzschnitt-Spielkarten, von den Anfängen bis ins 16. Jahrhundert*, s. 21.

Srdcová 10, inv. č. Et 2037, zelená 7, inv. č. Et 2041

Hrací karty typu Stukeley, Oblastní muzeum v Chomutově, 60. léta 16. století (?)

byly v uplynulých 150 letech nalezeny 3 soubory tohoto typu hracích karet: nález v r. 1872 v Černé věži⁶ a nálezy ve Vladislavském sále ve 30. letech 20. století⁷ a rovněž v letech 2008–2009.⁸

V případě „našich“ sedmi chomutovských karet je pro nedostatek konkrétního srovnávacího materiálu těžké se zodpovědně přiklonit k nějakému bližšímu datování a lokalizování. Přání však bývá otcem myšlenky, a tak si autor tohoto příspěvku dovoluji vyslovit smělou, ale ničím nepodloženou domněnku, že chomutovské karty mohou pocházet z dílny chebského výrobce karet Wenzela Sigla a jsou vyrobeny v 60. letech 16. století. Jeho karetní listy (16 z celkem 48; r. 1566) jsou totiž rovněž zobrazeny v již zmiňovaném německém katalogu na s. 126–127 a nápadně se těm chomutovským podobají. Bohužel mezi Siglovými kartami chybí žaludový svršek (a další figury), jehož oděv a celkové zobrazení postavy by umožnily bližší srovnání obou karetních her. Autorova domněnka proto zůstává jen spekulací a „zbožným přáním“.

Závěrem lze konstatovat, že hrací karty ze sbírky Oblastního muzea v Chomutově, ačkoli jsou pouze torzem původní karetní hry, jsou cenným dokladem o každodenním životě prostých lidí v našem regionu ve 2. polovině 16. a první polovině 17. století. Doufejme tedy, že se v brzké době naleznou finanční prostředky na jejich restaurování, aby mohly v novém, důstojném hávu zůstat trvale významným historickým svědkem dávno minulých dob.

⁶ V současné době v Archivu Pražského hradu.

⁷ Nyní součástí archeologické sbírky Správy Pražského hradu.

⁸ Uložen v Archeologickém ústavu Praha.

Poděkování

Na závěr bych chtěl poděkovat panu Mgr. Janu Vlčkovi za informace o starých hracích kartách nalezených na Pražském hradě, panu Mgr. Lukáši Gavendovi z kadaňského muzea za cenné rady a připomínky a panu Petru Krumlovi z „Clubu sběratelů hracích karet“ za pomoc při orientaci v problematice. Mé hlavní díky patří „Německému muzeu hracích karet Leinfelden-Echterdingen“ za nezištné zaslání a darování katalogu.

Spielkartentyp „Stukeley“ aus der Sammlung des Regionalmuseums Chomutov

Im Regionalmuseum Chomutov, genauer in dessen Ethnografiesammlung befinden sich sieben historische Spielkarten vom Typ Stukeley, die mutmaßlich aus der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts stammen und einen wertvollen Beleg zum Leben einfacher Leute in der Renaissancezeit darstellen. Zwar handelt es sich nur um den Torso eines Kartenspiels, doch kann sich nicht jedes Museum mit ähnlichen Stücken rühmen.

Stopy středověkého krovu kostela svaté Kateřiny v Chomutově

Jaroslav Pachner

Když v devadesátých letech 20. století proběhla oprava a rehabilitace prostoru kostela svaté Kateřiny, byla skutečně celá řada objevů, které ukázaly vývoj této zajímavé stavby a objasnily mnoho otázek, jak byla začleněna do areálu komendy řádu německých rytířů. Obnova kostela byla připravována již od konce 19. století, ale vždy se vyskytly okolnosti a důvody, aby rehabilitace nenastala, nebo aby práce byly přerušeny. Od roku 1773 byl kostel využíván jen jako skladiště a pouze spořivost chomutovských měšťanů přispěla k tomu, že úpravy objektu nebyly nikdy tak zásadní, aby smazaly vysokou uměleckou hodnotu stavby a vypovídací schopnost dochovaných stavebních fragmentů, které dokládají starší stavební etapy. V prostoru půdy se zachovala řada prvků, které ukazují na původní středověké zastřešení této stavby.¹

Počátky Chomutova sahají do přelomu 12. a 13. století, do doby formování kolonizačních újezdů na úpatí Krušných hor. Plocha města byla však již osídlena staršími kulturami včetně Slovanů (v Kosmově kronice jmenován Lucký kraj a řeka Úzká – dnešní Chomutovka). První písemná zpráva o Chomutově pochází z roku 1252 a týká se nepřímo zřejmě i dnešního kostela svaté Kateřiny, neboť byl součástí panského dvorce, který Bedřich Načeradec daroval řádu německých rytířů (*Ordo equitum Teutonicorum*). V tomto roce (29. března 1252) předal Bedřich (*Fridericus de Chomutov*), syn Načeratův, *oppidum Comutaw* řádu.² V roce 1261 jeho dar potvrdil král Přemysl Otakar II. Kostel stál nepochybně již v roce 1281, protože podmínkou doloženého odkazu Chotěbora z Račic a jeho manželky bylo pohřbení v řádovém kostele.³ Kostel spolu s komendou byly poškozeny při požáru města v roce 1408 a při dobytí města husity v roce 1421.

Od roku 1411 již město Chomutov nepatřilo řádu, ale bylo spravováno královským hejtmanem a později zástavním pánem. Z řádového kostela se postupně stala zámecká kaple. Pozdně gotické a renesanční přestavby komendy na zámecké sídlo vedly ke zkrácení kostela pohlcením kostelní lodi a západní věže do obytné části sídla. Po Jakoubkovi z Vřesovic nabyli Chomutov v roce 1455 Jan Calta z Kamenné Hory. Sňatkem s jeho dcerou Bonuší získal město Beneš z Veitmile, jenž roku 1488 provedl vyrovnání s řádem německých rytířů a dosáhl vložení Chomutova do desek zemských ve vlastní

¹ Jaroslav PACHNER, *Nové objevy při opravách chomutovské radnice*, Chomutov 2006, s. 143–156. Všechny použité obrazové přílohy – fotografie a modely – jsou dílem autora tohoto článku.

² Petr RAK, *Chomutov 1252–2002*, Chomutov 2002, s. 7.

³ Tamtéž, s. 8.

prospěch. Veitmilové spravovali Chomutov do roku 1560, kdy jej koupil arcivévoda Ferdinand Habsburský.

Zásadní úpravy kostela svaté Kateřiny byly provedeny za Lobkoviců. Kostel byl proměněn v rodové mauzoleum, a to vestavbou krypty, malířskou výzdobou ve formě epitafu na severní stěně presbyteria a erbovní výzdobou nad vítězným obloukem a okolo oratoří. Od roku 1571 byl majitelem Chomutova Bohuslav Felix Hasištejnský z Lobkovic a od roku 1583 jeho syn Bohuslav Jáchym. Roku 1588 město výměnou získal Jiří Popel z Lobkovic, jenž však upadl v císařovu nemilost. Chomutov mu byl konfiskován, a město se tak dostalo pod přímou správu krále.

V popisu zámku z roku 1594 je mimo jiné uváděna chodba plná kostelního zařízení, oratoř slečny a panská oratoř, kde byly 3 židle kožené s hedvábnými třásněmi, 1 kamna a hedvábné polštáře. Město postihl velký požár roku 1598 a při něm měl být spolu se zámkem

**Kostel sv. Kateřiny
v Chomutově s viditelnou
otesanou římsou pod
střechou**

značně poškozen i zámecký kostel. Tehdy byl zřejmě definitivně zničen původní krov, nestalo-li se tak již v roce 1408 nebo 1421. Po vykoupení města z poddanství od královské komory se Chomutov stal svobodným královským městem v roce 1605.

Vyhořelý a poškozený zámek byl postupně do roku 1627 přestavěn na radnici. Kostel svaté Kateřiny byl poté užíván jako radniční kaple pod správou jezuitů. V roce 1687 je zaznamenán požár radnice. Plán rekonstrukce poškozené stavby provedl stavitel z Prahy a vlastní opravu prováděli tesař Michal Vogel a stavitel Johann Müller ze Žatce (za částku 272 zlatých 58 kr.).⁴ Dnešní krov radnice pochází stále z velké části z opravy v roce 1687. Zrušení jezuitského řádu v roce 1773 mělo za následek i zrušení kostela. Zařízení bylo rozprodáno a kostel byl upraven na sýpku, skladiště a kočárovnu. Později sloužil i jako garáž sanitního vozu s revizní jámou.

Mauzoleum Bohuslava Felixe z Lobkovic z roku 1583 bylo zničeno a pověstný perlový oltář byl odkoupen rodem Lobkoviců za 1 000 zlatých (dnes je v rodovém majetku na zámku v Nelahozevsi). Čtyři oltáře, lavice a zpovědnice byly rozprodány farním úřadům v okolí Chomutova. Dne 15. října 1790 krajský úřad v Žatci v zastoupení náboženského fondu prodal ve veřejné dražbě zavřený a ke světské potřebě odsvěcený kostel svaté Kateřiny primátorovi Chomutova Klingerovi pro potřeby města. Sanktusní věžice z kostelní střechy byla přemístěna na krov radnice, a to včetně zvonu. Náhrobníky a ostatky rodu Lobkoviců byly odvezeny do Nového Sedla nad Bílinou, náhrobní kameny rodu Veitmilů⁵ byly umístěny do zdi radnice a některé byly zazděny do hřbitovní zdi. Interiér kostela byl poté využíván jako skladiště. Prostor byl rozdělen dřevěnými podlahami do tří výškových úrovní. Jak jsme již uvedli, byl užíván jako sýpka, skladiště a nejnižší podlaží jako vozovna.

Od konce 19. století se objevovaly požadavky na rehabilitaci kostela svaté Kateřiny. Roku 1899 provedl vídeňský architekt Weber několik plánů na obnovu. Ve zprávě je vysoce hodnocena umělecká hodnota stavby pocházející ze 13. století. Městská rada tehdy rekonstrukci kostela neodsouhlasila pro vysoké finanční náklady. Po první světové válce vznikl další návrh na úpravu kostela pro památník padlých, ani ten však nebyl realizován.

V roce 1937 byl památkovými orgány republiky vypracován program oprav kostela. Celkový náklad byl tehdy odhadován na 413 000 korun. Z tohoto programu byla v roce 1937 opravena střecha a byly provedeny práce klempířské, zámečnické a tesařské. V roce 1938 byly odbourány krámky, které přiléhaly k východní a severní stěně presbyteria, a odhalené opěráky byly obetonovány. Všechny práce byly prováděny pod dohledem Státního památkového úřadu. Ten při prohlídce 10. února 1938 požadoval, aby bylo zastaveno zalévání trhlin cementovou maltou a aby ji nahradila malta nastavovaná. Již v roce 1938 byly práce na opravách zastaveny. V bývalé příčné lodi pod radnicí byl v roce 1944 zřízen protiletectký kryt, který byl počátkem šedesátých let 20. století přestavěn na kryt civilní obrany.

Po druhé světové válce byl kostel znovu užíván jako skladiště i sýpka. Roku 1953 žádala Československá církev husitská o přidělení

⁴ Jan MUK, *SHP bývalého kostela sv. Kateřiny*, Praha 1990, s. 24.

kostela ke konfesijním účelům. Roku 1966 požádala rada MěNV v Chomutově o zajištění stavby buď trvalým ohrazením, nebo, nebudou-li zahájeny opravy, měl odbor výstavby nařídit částečnou demolicí. V roce 1969 byl Ing. arch. Milanem Krejčíkem vypracován projektový úkol „Rekonstrukce, oprava a zajištění kaple svaté Kateřiny a přilehlých prostor“. Jako skladiště však sloužila stavba až do roku 1990.

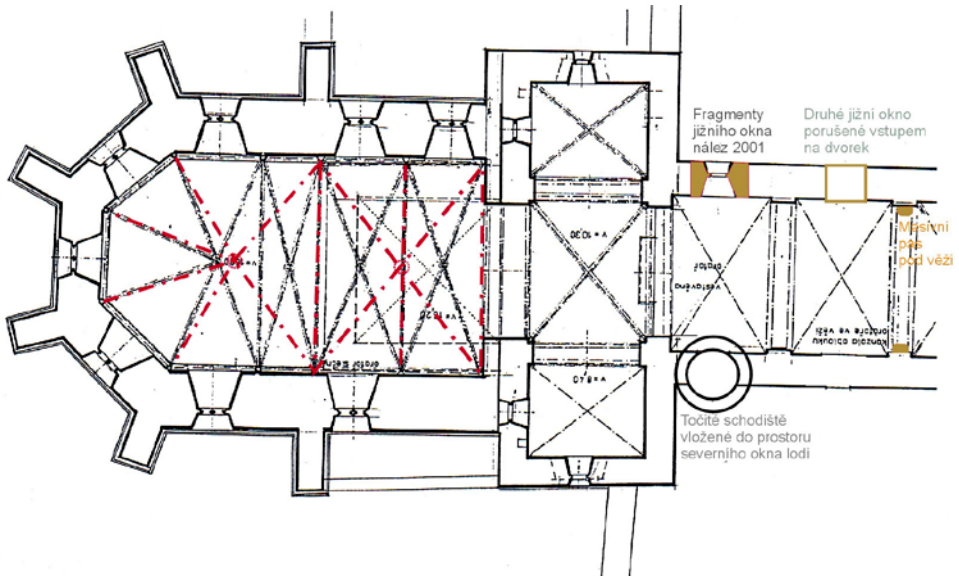
Od konce 19. století byly zahajovány přípravné práce pro rekonstrukci kostela. Nikdy však nebyly plně realizovány. Statické zajištění, které však spíše zatížilo klenební konstrukci, bylo provedeno podle projektu SÚRPMO (Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů) v osmdesátých letech 20. století Okresním stavebním podnikem Chomutov. V roce 1991 byly konečně zahájeny zajišťovací práce a statické zabezpečení, které spočívalo v utažení táhel nad klenutím, a opravy krovu a střešní krytiny. Statické zabezpečení navrhl Ing. Petr Pýcha a bylo konzultováno s významným památkářem Ing. Janem Mukem. Projekt na opravu a restaurování kostela byl vypracován Ing. arch. Jaroslavem Pachnerem v roce 1993 a byl postupně doplňován v souvislosti s objevy dalších skutečností, které nebyly do vyklizení interiéru a provedení archeologického průzkumu patrné. Restaurátorské práce akad. mal. restaurátora Jana Živného a akad. soch. restaurátora Jaroslava Jelínka v interiéru byly zahájeny v roce 1995 a ukončeny byly v roce 2000 restaurováním obvodového pláště.⁶ V letech 1992 až 2000 byly také provedeny podrobné restaurátorské a archeologické průzkumy. Od roku 2000 slouží prostor kostela jako výstavní, koncertní a společenská síň i jako sakrální prostor, kde se slouží mše ve svátke svaté Kateřiny.

Kostel svaté Kateřiny se nalézá v centru městské památkové zóny Chomutova. Je součástí rozlehlého komplexu původně řádové komendy, panského sídla a nakonec radnice města. Tvoří jádro rozvoje města, které bylo vytyčeno před souborem komendy. Kostel tak vystupuje do západního okraje tržního náměstí a jeho podélná osa navazuje na osu jižní městské ulice (Ruská, dříve Kamenná, mířící k Praze). Na kostel je vázána i příčná městská komunikační osa sever–jih, kterou omezuje konec presbyteria kostela a děkanského kostela Nanebevzetí Panny Marie. Stavba tak leží na základním komunikačním kříži města. Západní komunikace procházela původně severně od kostela areálem komendy. Po úpravě zámku na radnici byla vytvořena dnešní Táboritská (dříve Zámecká) ulice, která vznikla v prostoru zaniklého opevnění komendy. Kostel dnes spolu s komplexem radnice ovládá západní průčelí náměstí 1. máje.

Kostelní loď a západní věž jsou dnes součástí interiérů radnice. Otevřený prostor kostela a navazujících oratoří zahrnuje původní příčnou loď a presbyterium. Presbyterium je ukončené pětibokým závěrem a je vně opatřené mohutnými odstupňovanými opěráky. Příčná loď je tvořena třemi klenebními čtverci a mírně šířkově vystupuje za presbyterium. Mezi dva severní opěráky je vestavěn oblouk, umožňující přístup na boční severní oratoř slečny, a pod ním je schodiště, které zpřístupňovalo vestavěné patro skladiště v době degradace interiéru kostela.

⁵ Tamtéž, s. 26.

⁶ Jaroslav PACHNER, *Nové objevy při opravách chomutovské radnice*, Chomutov 2006, s. 143–156.

Půdorys kostela sv. Kateřiny se zákresem schématu zamýšlené šestidílné klenby. Odpovídá rytmu opěrných pilířů stavby.

Kostel je dnes přístupný jižním portálem s renesančním ostěním datovaným 1575, nově probouraným portálem (po roce 1790) do příčné lodi v severní stěně a také přes rozdělené prostory původní lodi, které jsou propojeny se sklepy radnice. (Sklepy sloužily jako lednice a pivovarské sklepy městského pivovaru, později jako protiletectký kryt a kryt civilní obrany). Otvory používané jako garážové a skladové vjezdy byly zazděny v letech 1938 a 2000. Hmotově z komplexu radnice vystupuje pouze presbyterium. Nad příčnou loď byla nastavěna další patra zámku upravená později pro radnici, a kostel tak převrstvují.

Průčelí kostela se severní a východní stěnou obrací do náměstí 1. máje. Jižní průčelí je dílem zastavěno domem čp. 100 a částečně je obráceno do dvora tohoto domu. Západní stěna je zahrnuta do hmoty radnice. Presbyterium vyřází do prostoru hmotnými opěrnými pilíři. Prosvětleno je vysokými úzkými lomenými okny s kružbami. Příčná loď je v severní stěně prolomena malým lomeným okénkem narušeným ve spodní části dodatečně prolomeným otvorem, dnešním hlavním vstupem. Jižní stěna příčné lodi je opatřena úzkým lomeným okénkem, v horní části stěny doplněným okénkem kulatého tvaru, a ještě obloukovým jižním portálem v úrovni podlahy.

Interiér kostela je tvořen nižším prostorem tří klenebních polí příčné lodi a za vítězným obloukem vysokým presbytářem. Do kněžiště je orientována malá oratoř, jež je přístupná z místností primátora po oblouku vestavěném mezi původní severní opěrné pilíře. Do příčné lodi je orientována velká západní oratoř, vestavěná do původní kostelní lodi.

Současný dřevěný krov kostela je tvořen hambalkovým krovem o třech a o dvou úrovních hambalků s vysokým středním sloupem

Kostel sv. Kateřiny – nejlépe zachovaný úsek profilované korunní římsy na jižním průčelí nad opěrným pilířem

Kostel sv. Kateřiny – vnitřní pískovcová konzola nad klenbou v prostoru půdy

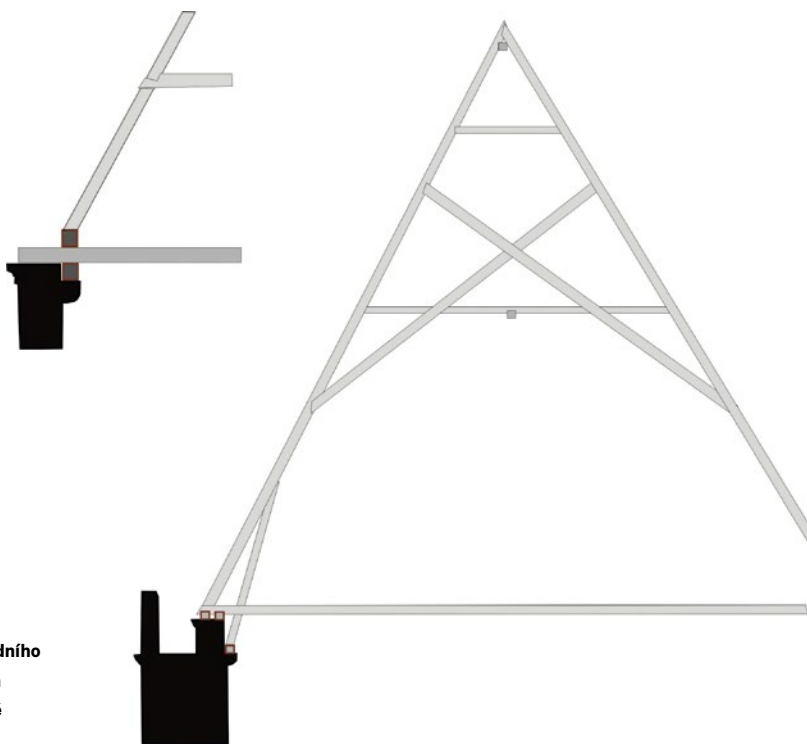
Příklady využití vnitřních konzol pro středověké krovy

Otisk přízedního trámu nad vnitřní konzolou

a se dvěma úrovněmi ležatých stolic s typickou distancí mezi rozpěrami a hambalky, přes kterou procházejí pásy. Úsek krovu nad radniční částí pochází dle účtů z druhé poloviny 17. století. Krov nad presbyteriem bude zřejmě o něco mladší. V prostoru půdy nalézáme stopy staršího středověkého krovu a úpravu koruny zdi, která ukazuje na existenci obranného ochozu. Ve vnitřní zdi jsou zakotveny mohutné pískovcové krakorce, které nesly původní středověký krov. Nad původní gotickou římsou je nazděna další zeď, která teprve nese pozednici barokního krovu. Šířka zdi v koruně ukazuje na existenci ochozu po obvodu presbyteria. Jak vyhlížel krov nad starší hlavní lodí a nad příčnou lodí kostela, již nevíme. Nad touto částí stavby bylo pořízeno další patro pozdně gotického zámku. Je však možné, že zde patro existovalo již v době vrcholně gotické komendy.

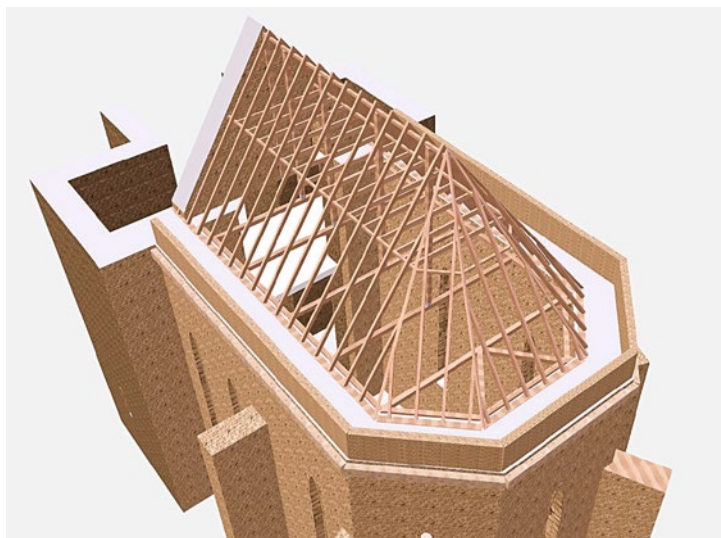
Hlavní vstup je dnes veden do severní stěny příčné lodí z náměstí 1. máje. Dřevěné dveře jsou volnou replikou pseudogotických vrat.

Příklad užití přízedního trámu na vnitřních konzolách v Řezně a v Tours

Starší jižní renesanční portál je opatřen dřevěnými vraty (asi od počátku 19. století až do roku 1995 byl portál zazděn). Ostění oken lodi je tvořeno tesanými pískovcovými kvádry. V příčné lodi jsou dvě okna bez prutů, dnes uzavřená skleněnými terčí v olověných rámech. Presbyterium je prosvětleno pěti vysokými a dvěma nižšími lomenými okny, jejichž ostění tvoří pískovcové bloky. Každé z oken je děleno sloupkovou pískovcovou kružbou se středním sloupkem. Vrcholí hrotitým obloukem s vepsanou jeptiškou a s členěným terčem nad ní. Jižní okna jsou zakončena jednoduchým kruhem. V osovém okně je pětিলist. V dalších se objevuje motiv trojlístu nebo čtyř kruhových otvorů. Také tato okna vyplňují skleněné terče zalité v olovu. Podlaha kostela byla opravena v roce 2000 a je tvořena cihelnou dlažbou rozměrově odvozenou od cihelné dlažby objevené archeologickým průzkumem. Průčelí kostela v části presbyteria tvoří rozměrné tesané pískovcové neomítané kvádry přírodní barvy. Příčná loď, vyzděná z lomového kamene, je částečně omítaná. V severní fasádě je příčná loď spolu s radnicí opatřena světlým pískovým nátěrem.

Mobiliář kostela byl rozprodán náboženským fondem na konci 18. století. Jak už bylo uvedeno, vzácný perlový oltář z mobiliáře kostela je majetkem rodu Lobkoviců a je umístěn na zámku v Nelahozevsi. Kostelní lavice byly údajně přesunuty do děkanského kostela

Model středověkého krovu kostela sv. Kateřiny s využitím vnitřních konzol

Model ochozu nad korunní římsou na široké zdi presbyteria kostela sv. Kateřiny

Nanebevzetí Panny Marie v Chomutově. V současnosti je prostor kostela svaté Kateřiny bez zařízení, ale jsou v něm umístěny plastiky a předměty lapidária Oblastního muzea v Chomutově.

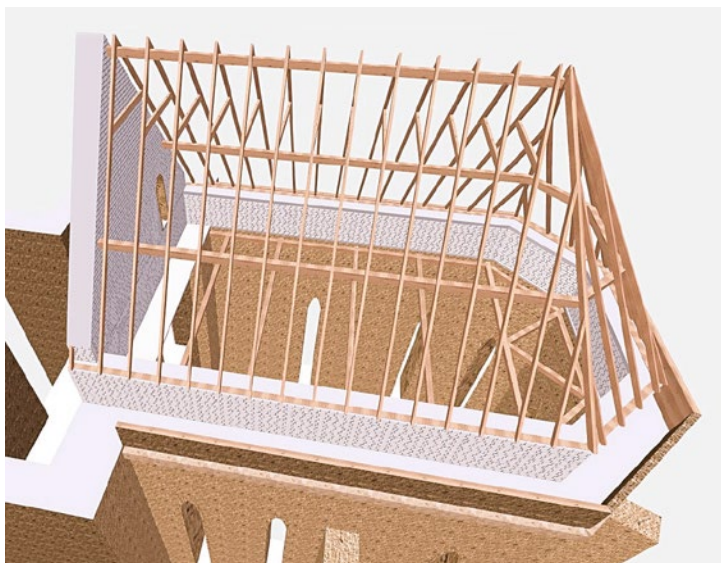
Vznik kostela lze předpokládat již v první třetině 13. století, jak dokládají architektonické články nejstarší části (tj. příčné lodi) a kostelní loď se západní věží. To by znamenalo, že kostelní stavba vznikla ještě před příchodem řádu německých rytířů do Chomutova. Je také možné, že řád působil v Chomutově i před rokem 1252 a listina z tohoto roku již jen stvrzovala starší stav.

Rozložitá proporcionalita příčné lodi je ještě románská. Architektonické prvky jsou prosté a lapidární, neobyčejně těžké a masivní, výrazně artikulují vnitřní prostor. Křížové klenby s mohutnými hranolovými žebry, jimiž je podložen masivní oblý profil, byly použity

Model středověkého krovu s využitím vnitřních konzol kostela sv. Kateřiny

Model varianty provedení krovu s ochozem na obvodové zdi presbyteria kostela sv. Kateřiny

například na stavbě dómu v Bamberku. V Čechách se tento typ žeber objevuje na pozdně románských stavbách (tribuna v Potvorově). Tato starší část kostela je zařazována k prvním projevům gotiky na české půdě a je časově kladena do druhé čtvrtiny 13. století.⁷

Řádkovou záležitostí je však jistě již presbyterium datované okolo roku 1281. Stěny staršího presbyteria byly objeveny archeologickým průzkumem v interiéru rozšířeného mladšího presbytáře v souběhu se severní stěnou. Jižní stěna byla zničena při hloubení renesanční lobkovické krypty. Starší, pravděpodobně obdélný závěr, byl obestavěn novým pětibokým presbyteriem. O mnoho vyšší chór vzbuzuje oproti nízké příčné lodi dojem samostatné kaple. Jeho stavitel byl alespoň zprostředkovaně seznámen s francouzskou gotikou doby Ludvíka IX. Je to zřejmé z charakteru dispozice i prostorového uspořádání.

⁷ Jiří KUTHAN, *Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách*, Praha 1983, s. 154 a 326.

Tvaroslovný rejstřík je tvořen válcovými klenebními příporami, rostlinnými motivy na svornících a na hlavicích, okny s kružbami forem klasické gotiky (osové okno obdobné jako v kostele svatého Štěpána v Kouřimi). Obvodové zdivo i opěrné pilíře jsou nezvykle předimenzované, a podtrhují tak pravděpodobně pevnostní charakter komendy. Síla zdiva odpovídá obvodové stěně královské kaple na Bezdězu, kde je v síle stěny veden v úrovni oken ochoz a je možné, že při založení byl uvažován i tento stavební záměr. Presbytář kostela svaté Kateřiny má některé obdoby v oblasti sasko-durynské ze třetí čtvrtiny 13. století, inspirované francouzskými vzory (západní chór dómu v Naumburgu, presbytář dómu v Míšni, v Čechách kostel svatého Salvátora v pražském klášteře svaté Anežky).

Oproti obdobným stavbám se však v Chomutově objevují poklaskické transformace: především úzká obdélná pole a rychlý dynamický rytmus, vypjatá klenební čela a ostře zalomené klenební kápě, přetínání žeber při výstupu nad hlavicí a konzolou. Naturalistický rostlinný dekor je již schematizovaný. Vějířové konzoly se v českém prostředí objevují v pozdním 13. a v první polovině 14. století (Bezděz, křížová chodba v Oseku). Vzhledem k těmto rysům je možno soudit, že zaklenutí presbytáře bylo provedeno až později než v osmdesátých letech 13. století. Presbyterium náleží k nejpozoruhodnějším dílům pozdního 13. století v českých zemích. Bohatě utváření a kvalitní provedení jednotlivých detailů vypovídají o značně vysokých ambicích a nárocích stavebníka.

Ve druhé polovině 15. století byl kostel zkrácen tím, že loď se západní věží byla zahrnuta do palácové zámecké stavby. Do oblouku příčné lodi byla vestavěna oratoř, upravená v další renesanční etapě, do severního okna byla vestavěna malá boční oratoř. Renesanční úprava ve druhé polovině 16. století se dotkla výškových poměrů v kostele. Do presbyteria byla vyhloubena rodová lobkovická hrobka, která narušila starší hroby pod podlahou i základy staršího závěru kostela. V osmdesátých letech 16. století byl nově vymalován interiér a malba převrstvila starší výzdobu.

Největší změnu v exteriéru znamenalo obloukové propojení mezi opěráky severního průčelí, které umožnilo přístup na boční oratoř ze zámeckých pokojů. Tato oratoř zároveň zničila severní okno presbyteria, ze kterého se dodnes zachovala vrchní část okenní kružby. Od 16. až do konce 18. století se žádné stavební změny neuskutečnily.

Po zrušení kostela v roce 1773 započala degradace stavby, která sloužila jako skladiště, sýpka, garáž. Do presbyteria byla vestavěna tři patra, kterým odpovídaly i vestavěné oblouky v jižních oknech, ale i ta byla nakonec úplně zazděna. Krov nad kostelem byl obnoven koncem 17. století. Další úpravy na něm byly prováděny koncem 18. století a týkaly se sejmutí věžičky se zvonec s hřebenu střechy. Následovala větší úprava krovu, jenž byl zesilován v rámci statických úprav.⁸

Úpravy pro účely skladiště a sýpky byly postupně odstraněny v letech 1992–2000. V listopadu 2000 byl pro veřejnost otevřen interiér kostela s obnoveným presbyteriem a s příčnou lodí se znovu

⁸ Jaroslav PACHNER, *Kostel sv. Kateřiny. Památky, příroda, život 25*, 1993, č. 4, s. 98.

Kostel sv. Kateřiny – západní zarděný oblouk presbyteria v prostoru půdy. Ukazuje na záměr pokračování přestavby kostela ve výškové úrovni presbyteria.

zasklenými okny a obnoveným jižním portálem. Jako vstup z náměstí byl ponechán probouraný severní kočárový vjezd z konce 18. století. Propojení se západní vestavěnou zámeckou oratoří bylo obnoveno opravou točitého schodiště v bývalé kostelní lodi. Obnova zahrnuje rehabilitaci raně gotického prostoru s renesanční malířskou výzdobou.

Význam dochované stavby kostela svaté Kateřiny spočívá především v zachování příčné lodi, která je příkladem přechodu románského a gotického slohu. Jedná se o nejstarší stojící stavbu ve městě. Také vysoký presbytář kostela je významný svojí uměleckou hodnotou kamenických detailů klenby a klenebních hlavic a sloupků. Hodnotné jsou i restaurované fragmenty malířské výzdoby ze 14. až 16. století.

Kostel představuje ve své starší části významný příklad kostelní stavby na přechodu románského a gotického slohu. Presbyterium je navíc špičkovou stavbou svého druhu, která prokazuje vysoké umělecké kvality gotického slohu na konci 13. století v našem regionu. Výmalba kostela je zachovaným fragmentem výzdoby sakrální stavby z osmdesátých let 16. století. Jednotlivé prvky starší výmalby, jako korunka a řádový znak ze 14. století⁹, mají zásadní význam pro historii města.

Oprava kostela svaté Kateřiny byla rozměrným restaurátorským dílem, při němž kolem kostela vznikla vpravdě stavební huť odborníků i řemeslníků, kteří své zkušenosti uplatňují na opravách řady památek v okolí. Průzkum kamene užitého na obvodovém plášti umožnil nalézt dnes zapomenutý pískovcový lom u Černovic, odkud byl dodáván kámen na všechny významné stavby v Chomutově, ale i na stavbu pozdně gotického kostela v Mostě. Archeologický výzkum potvrdil existenci staršího presbyteria, objevem dalších zdí však před nás postavil více otázek, než jich bylo před výzkumem. Oprava gotických omítek v interiéru kostela svaté Kateřiny svým rozměrem umožnila ověřit technologické postupy, které byly následně použity při opravě omítek v točitém schodišti na hradě Hasištejně.

⁹ Tamtéž, s. 98.

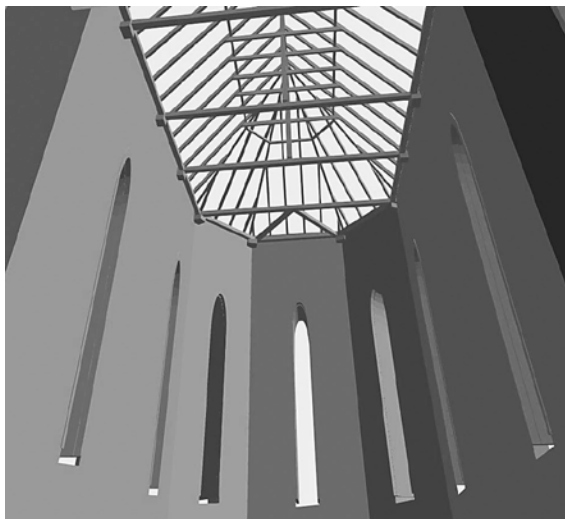

Strakonice, kostel sv. Prokopa v areálu hradu. Ochoz nad korunní římsou ukazuje, jak mohla původně vyhlížet situace i v Chomutově.

Dnešní krov kostela a radnice pochází z opravy z druhé poloviny 17. století. Je možné, že pro tuto konstrukci byly použity i některé starší prvky krovu. V každém případě je nutno konstatovat, že renesanční krov zámku měl zcela jiný tvar. Úplně zmizel mohutný krov velkého Lutherova sálu západního křídla. Dnes je nahrazen pultovou střechou. Otisky v západním štítu presbyteria kostela svaté Kateřiny ukazují na úplně jiné sklonky starších střech. V presbyteriu jsou na vnitřní stěně zachovány vetknuté konzoly, které mají analogii například v krovu chóru katedrály v Tours (Indre-et-Loire, Francie), jejíž krov pochází z doby okolo roku 1300. Tamější konzoly vetknuté v úrovni okapního žlabu v obvodové zdi nesou podélný trám, do něhož jsou opřeny sloupky a na který částečně přenášejí svislé reakce konstrukce krovu. Podobně byly konzoly použity v krovu již kolem roku 1200 v Notre-Dame v Paříži. Stejný účel měly nepochybně i konzoly ve sv. Kateřině. Otisk podélného trámu je ve zdivu dokonce i dnes patrný. Konzoly vetknuté do obvodového zdiva se objevují na mnoha středověkých stavbách. Například v kostele ve Vignory konzoly nesou vazné trámy otevřeného krovu nad kostelní lodí.¹⁰ Je možné, že i v Chomutově byl nad presbyteriem nějaký čas otevřený krov, než byla dokončena klenba. Tomu odpovídá užití konzol v interiéru a nasvědčuje tomu také změna klenbového schématu, patrná z rytmu opěrných pilířů a rozložení oken.

Původní středověký krov na presbyteriu kostela svaté Kateřiny měl zcela jiný tvar, než má ten současný, který pravděpodobně pochází až z oprav ve druhé polovině 17. století. Jestli na široké zdi presbyteria býval obranný ochoz (podobně jako je tomu dodnes u johannitského kostela ve Strakoncích), byl možná odstraněn už v období renesance. Úprava koruny zdi s nadezdívkou nad úrovní raně gotické římsy pochází patrně již z přestavby zámku v období renesance. Obranný ochoz na presbyteriu byl analogicky nadezděn přímo nad tvarovanou gotickou římsou a ta byla při pozdější přestavbě osekána.

¹⁰ Jan VINAŘ a kol., *Historické krovy. Typologie, průzkum, opravy*, Praha 2009, s. 53–86.

**Model otevřeného krovu nad presbyteriem kostela sv. Kateřiny –
možná podoba krovu před provedením klenby**

**Kostel sv. Kateřiny v Chomutově – pohled na presbyterium
z městské věže**

**Kostel Saint-Étienne
ve Vignory, Francie –
pohled do otevřeného
krovu v interiéru kostela**

Její tvar je i s profilací částečně zachován nad opěrným pilířem v jižním průčelí. Architektonické řešení vztahu ochozu a gotického krovu je dodnes zachováno například na katedrále v Tours ve Francii¹¹ nebo v Řezně v Německu¹². Obranný ochoz je v Čechách zachován například ve zmiňovaných Strakoncích, ale i v nám blízkých Droužkovicích a v Křimově¹³. Jak vyhlížel krov nad starší lodí, příčnou lodí a západní věží starší stavební etapy kostela sv. Kateřiny, se můžeme jen dohadovat. Podle struktury zdiva na jižním průčelí příčné lodi je možné usuzovat, že alespoň v této části stavby byla nástavba nad kostelní klenbou již od počátku výstavby. Podle zazděného východního okna tam nejpozději v době pozdně gotické přestavby existovala místnost. V období renesance existovala nástavba již nad celou příčnou i hlavní lodí kostela.

Literatura

ADAM Petr, *Němečtí rytíři*, Svitavy 1996.

BINTEROVÁ Zdena, *Dějiny Chomutova*, Chomutov 1997.

BOGDAN Henry, *Řád německých rytířů*, Praha 2009.

DURDÍK Tomáš, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999.

DURDÍK Tomáš, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, dodatky*, Praha 2002.

GAŽA Jan, *Kostel sv. Kateřiny*, Památky, příroda, život 33, 2001, č. 1.

GNIRS Anton, *Das Prachtstübchen im Komotauer Stadtschloss*, Unsere Heimat II, Chomutov 1924.

GNIRS Anton, *Der Umbau der Komotauer Ordensburg zum Stadtschloss*, Unsere Heimat VIII, Chomutov 1929.

GUBÍKOVÁ Renáta, *Kostel svaté Kateřiny v Chomutově*, Chomutov 2007.

JAN Libor – SKŘIVÁNEK František, *Němečtí rytíři v českých zemích*, Praha 1997.

¹¹ Tamtéž, s. 71.

¹² Tamtéž, s. 56.

¹³ Tamtéž, s. 11–12, s. 29–33.

- JAN Libor, *Zkáza českomoravské baillie řádu německých rytířů*, Časopis Matice moravské, Brno 1998.
- JAN Libor, *Bratři špitálu Panny Marie v českých zemích 1204–1411*, Tišnov 1995.
- JUROŠČÍKOVÁ Libuše, *Hospodářská strategie baillie řádu německých rytířů (studie)*, Praha 2003.
- KIEZLER Radim, *Bývalý konventní kostel sv. Kateřiny v Chomutově*, bakalářská práce, Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy v Praze 2016, nepublikováno.
- KRAHL Ignaz, *Geschichte der königlichen Stadt Komotau*, Komotau 1914.
- KUČA Karel, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, díl 2, Praha 1997.
- KUTHAN Jiří, *Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách*, Praha 1983.
- KUTHAN Jiří, *Česká architektura v době posledních Přemyslovců*, Praha 1994.
- LÍBAL Dobroslav, *Gotická architektura*, Praha 1984.
- MADĚRA Ferdinand, *Heraldické a nápisové památky Chomutovska*, Chomutov 2003.
- MERHAUTOVÁ Anežka, *Raně středověká architektura v Čechách*, Praha 1971.
- MILLAUER M., *Der deutsche Ritterorden in Böhmen*, Prag 1832.
- MUK Jan, *SHP bývalého kostela sv. Kateřiny*, Praha 1990.
- PACHNER Jaroslav, *Kostel sv. Kateřiny*, Památky, příroda, život 25, 1993, č. 4, s. 98.
- PACHNER Jaroslav, *Komenda, zámek, radnice v Chomutově*, Ústecký sborník historický 2004, Ústí nad Labem 2004, s. 233–248.
- PACHNER Jaroslav, *Nové objevy při opravách chomutovské radnice*, Chomutov 2006.
- PACHNER Jaroslav, *Opevněné kostely na Chomutovsku*, Chomutov 2013.
- RADOVÁ Milada – RADA Oldřich, *Kniha o sklípkových klenbách*, Praha 1998.
- RAK Petr, *Chomutov 1252–2002*, Chomutov 2002.
- SEDLÁČEK August, *Hrady, zámky a tvrze království Českého XIV.*, Praha 1936.
- SEDLÁČEK August, *Místopisný slovník historický Království českého*, 2. vyd., Praha 1998.
- VINAŘ Jan, *Historické krovy, konstrukce a statika*, Praha 2004.
- VINAŘ Jan, *Historické krovy. Typologie, průzkum, opravy*, Praha 2009.

Průzkumy a studie uložené v archivu Magistrátu města Chomutova

- Komplexní stavebně historický průzkum zpracovaný Ing. Janem Mukem, 1990–1994.
- Kostel svatě Kateřiny, E. Kyšková, 1963, ev. č. 311.
- Kostel sv. Kateřiny, Kotrba, 1966, ev. č. 26.
- Kostel sv. Kateřiny v průzkumu sakrálních objektů okresu Chomutov, 2000–2002, Jan Beránek, Petr Macek, Jaroslav Pachner.
- Restaurátorský průzkum akad. mal. Jana Živného, 1994–1998.
- Archeologický průzkum Jana Gažy, 1997–1998.

Spuren des mittelalterlichen Dachstuhls in der St. Katharinenkirche zu Chomutov

Die St. Katharinenkirche zu Chomutov entstammt mit ihren Fundamenten zwei Bauetappen aus dem 13. Jahrhundert. Während über Westturm, Kirchenschiff und Querhaus der Dachstuhl in den späteren Überbauten verschwunden ist, kann man über dem Presbyterium bis heute Spuren von der Konstruktion eines älteren Dachstuhls ausmachen, und zwar mächtige Kragsteine aus Sandstein im Dachbodenbereich. Der heutige Dachstuhl über Kirche und Rathaus entstammt den Reparaturarbeiten aus der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts. Möglicherweise wurden für diese Konstruktion auch einige ältere Dachstuhlteile verwendet. Die Abdrücke im Presbyterium-Westgiebel von St. Katharinen verraten ganz andere Neigungen der älteren Dächer. Im Presbyterium sind an der Innenwand eingesetzte Konsolen erhalten, die ihre Analogien beispielsweise im Dachstuhl des Chors über der Kathedrale von Tours (Indre-et-Loire, Frankreich) haben, deren Dachstuhl aus der Zeit um das Jahr 1300 stammt. Hier tragen die auf Höhe der Regenrinne in die Außenmauer eingefügten Konsolen eine Pfette, auf die Säulchen abgestützt sind, die auf diese teilweise die Vertikallast der Dachstuhlkonstruktion abtragen. Ähnlich wurden die für den Dachstuhl verwendeten Konsolen bereits um das Jahr 1200 in Notre-Dame/Paris verwendet. Dem gleichen Zweck dienten zweifellos auch die Konsolen in der St. Katharinenkirche. Der Abdruck einer Fußpfette ist im Mauerwerk auch hier erkennbar. In Außenmauern eingefügte Konsolen kommen an vielen mittelalterlichen Bauwerken vor. In der Kirche von Vignory tragen diese beispielsweise die Binder des über dem Kirchenschiff offenen Dachstuhls. Möglicherweise hat sich auch in Chomutov über dem Presbyterium in der Zeit vor der Vollendung des Gewölbes ein nach innen offener Dachstuhl befunden.

Zakládací listina kostela Nanebevzetí Panny Marie v Nové Vsi u Hory Sv. Šebestiána z roku 1313 a počátky vsi

Jiří Crkal

Není příliš obvyklé, že se ještě dnes objeví dosud neznámý pramen pocházející z období středověku a navíc týkající se našeho regionu. Přesto byly v nedávné době nalezeny nebo znovu objeveny a publikovány opisy listin vymezující výnosy z Přísečnice z roku 1339 (*Kloub 2010; Balášová – Burghardt 2014*) a prodeje rychty v nedaleké Volyni v roce 1296 (*Vašek 2016, 5–64*).

Stejně překvapivým je objevení opisu zakládací listiny kostela Nanebevzetí Panny Marie v Nové Vsi u Hory Sv. Šebestiána. Opis pochází z roku 1313 a nachází se v listináři *Diplomataria et scriptores historiae Germanicae*, editovaném dvojicí Schöttgen – Kreysig a vydaném roku 1755 v Altenburgu (*Schöttgen – Kreysig 1755, 63*). Poprvé na něj upozornil a latinský text se svým německým překladem publikoval regionální badatel profesor Alfred Mittelbach, jenž se zabýval především historií Přísečnicka. Zveřejnil jej v krajanském tisku Mei Erzgebirg vydaném v roce 1961 v Karlsruhe (*Mittelbach 1961, 2–3, 6–7*). Z důvodu nepřístupnosti tohoto typu literatury naší odborné veřejnosti tato zpráva ovšem na dlouhou dobu zcela zapadla. Listinu, která o několik desítek let zpět posunuje písemně zaznamenané počátky vsi, vydal pražský biskup Jan IV. z Dražic a je datována k 3. říjnu roku 1313. Na prosbu křimovského faráře Heinricha v ní povoluje založení filiálního kostela v Nové Vsi položené na hranici křimovské farnosti a předává jej do pravomoci výše uvedeného Heinricha a jeho nástupců.

II. Iohannes Episcopus permittit aedificationem nouae ecclesiae in Nona Villa, eamque Filiam matris in Crymow constituit a. 1313. (ex orig.)

Nos Iohannes, Dei gracia Pragensis Episcopus, notum esse volumus vniuersis, presentes litteras inspecturis, quod nos, cupientes cultum et honorem diuinum ampliare, ad petitionem discreti viri Henrici, plebani de Crymow, nouam ecclesiam fundare concessimus in Nona Villa sita in limitibus ecclesie de Crymow, statuentes per presentes litteras, quod predicta ecclesia in Nona Villa fundata debeat esse filialis ecclesia parrochie de Crymow superius nominare, et quod nullus in eadem ecclesia fundata potestatem habeat officandi, et fructus et obuenciones tollendi ex ipsa, nisi predictus Henricus, plebanus ibidem de Crymow, et sui successores, sibi legitime succedentes. In cuius rei testimonium presentes litteras dedimus nostri sigilli munimine roboratas. Datum Pragae, anno Domini millesimo CCC. XIII. V. Nonas Octobris, Pontificatus nostri anno XI.

Latinský text publikovaný
v listináři *Diplomataria
et scriptores historiae
Germanicae* roku 1755

**Vyobrazení Nové Vsi
s kostelem na lesní
mapě S. Podolského
z roku 1605**

Dosud první uváděnou písemnou zprávou k existenci Nové Vsi je privilegium vydané zemským komturem Rudolfem z Hohenburku roku 1345. Privilegiem dostal Georg Wallenhöffer za věrné služby německým rytířům dědičnou rychtu se statkem a vším příslušenstvím v „Grossen Neudorf“ (ANM, top. sbírka F, položka Chomútov). Privilegia byla znovu udělena roku 1405 Antoniu Feigenbaumovi, tentokrát Albrechtem z Dubé (Klotz 1933, 29). Další jsou poté zprávy o tamějších majetkových podílech pánů z Alamsdorfu v letech 1356, týkající se polností a 1363, kdy zde drží čtvrtinu vsi (zde *Nuendorf* a *Nova Villa*; RBM VI, č. 329, 175; LE I, č. 82, 43). Ke kostelu je to konfirmace z 16. října 1361, kterou do farního kostela v Křimově a jeho filiálního kostela v Nové Vsi prezentuje nového faráře viceprovinciál řádu německých rytířů a býčkovický komtur Jacob po úmrtí dosavadního plebána Bartholomea, vykonavatelem byl tehdy farář z Droužkovic (LC I/1, s. 163). Další autentické středověké zprávy ke kostelu postrádáme, jmenovitě je známo pouze několik dalších farářů.

Kostel byl postaven přibližně ve středu východní poloviny vsi, v těsném sousedství dědičné rychty. Předpokládáme, že to tehdy byl nejpoužívanější typ orientované stavby s pravoúhlým presbytářem zaklenutým křížovou klenbou a čtvercovou nebo obdélnou lodí. Jeho patrocinium může být původní, protože Panna Marie byla oblíbenou sveticí řádu německých rytířů (celým názvem se nazývají Bratři německého řádu Panny Marie v Jeruzalémě). Jediné vyobrazení kostela se nachází na lesní mapě pocházející z roku 1605, kde je patrná loď kostela a k němu z boku přisazená věž se štíhlou jehlancovou střechou. Autorem mapy je zemský měřič Šimon Podolský z Podolí, otázka je ale věrnost vyobrazení, které působí značně schematicky (SOKA Kadaň, *Sbírka map a plánů*).

Již v následujícím roce 1606 měl být vystavěn nový kostel. Patronátní právo nad ním vykonávali chomutovští jezuité. Fara se u kostela nikdy nenacházela, kostel byl zprvu filiálním ke Křimovu a od roku 1674 k Hoře Sv. Šebestiána. Roku 1752 u něj byla z příspěvků místních obyvatel vystavěna kaple sv. Leonarda, roku 1765 rozšířená.

Pohled na kostel Nanebevzetí Panny Marie a bývalou rychtu, později hostinec (velká budova napravo od kostela), před rokem 1945

V roce 1781 se o kostelu píše jako o zděné stavbě, obehnané sešlou hřbitovní zdí (Vašek 2018, 45). Kostel i s kaplí byl roku 1833 zbořen, se stavbou nového bylo započato příštího roku a vysvěcení se uskutečnilo roku 1839. Na náklady místních a menhartických obyvatel byl o dva roky později zrušen hřbitov i se hřbitovní zdí a byl přenesen na obecní pozemek východně od silnice.

Nový kostel vystavěný v klasicistním stylu byl obdélný, se západní hranolovou věží, neorientovaný. Měl nepatrně odsazený obdélný presbytář se sakristií připojenou k jižní stěně, interiér byl plochostropý, až na podvěží s křížovou klenbou. V západní části byla vestavěna kruchta nesená dvěma dřevěnými sloupy. Inventář byl přenesen ze starší stavby, rovněž tak oltář z kaple sv. Leonarda. Ještě z vybavení nejstaršího kostela mohla pocházet plastika Ukřižování okruhu Ulricha Creutze z období kolem roku 1520¹. Roku 1843 byly instalovány nové varhany od Franze Hellera z Königswalde. Stavitelem byl Václav Böhm z Málkova a celková cena byla 4 142 zlatých. Kostel zpočátku neměl věž a zvony byly zavěšeny na dřevěném lešení. Věž byla přistavěna až roku 1844 Josefem Dauschem z Chomutova, její cena byla 3 947 zlatých. V roce 1965 byla kostelu zrušena památková ochrana, údajně kvůli špatnému technickému stavu, a v roce 1967 byl zcela zbytečně zbořen. Dnes se na jeho místě nachází volná plocha (Htsk 1898, 896–897; Poche a kol. 1978, 484).

Nalezení opisu listiny o více než tři desetiletí posunuje počátky Nové Vsi. V době vydání listiny již nějaký čas existovala, a kostel tak byl vložen do stávajícího organismu vsi. Je ale pravděpodobné,

¹ Její časové zařazení a autorství je ovšem sporné a v současnosti se klade spíše do 17. století. Helena DÁŇOVÁ – Renáta GUBÍKOVÁ, *Všemu světu na útěchu. Katalog dlouhodobé expozice Oblastního muzea v Chomutově*, Chomutov 2014, s. 94.

že se tak stalo nedlouho po jejím vzniku, když dosavadní farní kostel v Křimově svou kapacitou již nemusel postačovat potřebám narůstajícího počtu farníků. Velikost Nové Vsi od počátku mohla být dána jejím založením jako dlouhé lesní lánové vsi, což evokuje již její pojmenování v privilegii z roku 1345, v němž se o ní píše jako o „*Grossen Neundorf*“, Veliké Nové Vsi. Podle urbáře z roku 1560 tam žilo 38 usedlých.

Rovněž místo kostela nebylo vybráno náhodně, ale ve středu vsi v těsném sousedství rychty, která zde vznikla patrně současně se vsí. Pro počátek vsi je datem *post quem* listina z roku 1281, kterou Chotěbor z Račic odkázal část svých majetků řádu německých rytířů v Chomutově. V listině ještě ves uvedena není. Rovněž z rozboru plužiny i plužin sousedních vsí vyplývá, že k jejímu vyměření došlo až později, kdy již existovaly Křimov i sousední Stráž². Založení Nové Vsi tak spadá někam do let 1281–1313 a završil se jím osidlovací proces tzv. křimovského újezdu, započatý někdy kolem poloviny 13. století (k tomu více *Crkal 2012, 109–126; Velímský 1998, 81–106; Volf 2014, 121–136*). Osou sídla se stal Novoveský potok, poslední usedlosti stály již v nadmořské výšce 800 m n. m. a konečná délka vsi dosáhla 1 700 metrů. Plužina zasahovala až do 870 m n. m., což je srovnatelné se sousední dnes již zaniklou vsí Spindelbach³. Přímo v Nové Vsi se také sbíhaly a zase rozbíhaly důležité trasy dálkové komunikace spojující Čechy se Saskem. O tom se nepřímou zmiňuje i listina Václava IV. vydaná roku 1401, kterou užívání této cesty zakázal (*CIM II, č. 731, 945–946*).

Již od vzniku vsi můžeme uvažovat o hornické činnosti v okolí, což vyplývá z výše uvedené listiny z roku 1345. Otázkou je, zda slovo „Nový“ v názvu evokuje pouze nové založení, nebo přesun či translaci staršího sídla. Název Nová Ves není u nás v případě nových založení nijak neobvyklý a podobný nedostatek invence pro nový název již němečtí rytíři prokázali v případě asi svého jediného dalšího založení: Horní Vsi / Oberdorf nad Chomutovem. Další možný původ slova „Nový“ nabízí místní pověst, podle které stávala v blízkosti křimovského nádraží ves *Marschen* nebo *Marschdorf*, která měla být zničena a vedle měla být založena ves nová (*Htsk 1898, 898*). Pomístní jméno *Marschdorf* nesou také pozemky jihovýchodně od vsi a zároveň západně od nádraží⁴, ale i pozemky východně od vsi při Křimovském potoce, směrem na Menhartice/Märzdorf (*Meder 1933, 102/2*) s podobně foneticky znějícím pojmenováním, což snižuje hodnotu této informace, neboť pověst o vsi mohla vzniknout nepochopením pomístního jména⁵. Podle dalších pověstí měli ves založit obyvatelé po zániku Spindelbachu nebo lidé z Místa, přicházející po jakési válečné události po staré silnici. Obojí je opět historicky nemožné (*Raab 1995, 114; Htsk 1898, 898*).

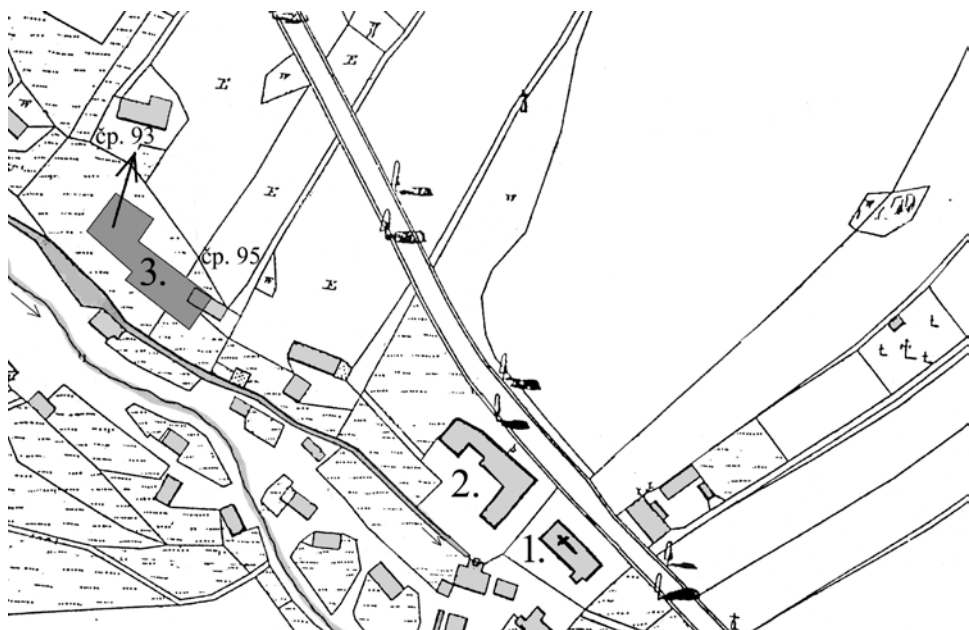
Dobu vzniku vsi se také podařilo ověřit archeologicky. Při záchranném výzkumu předcházejícím stavbě hřiště (p. p. č. 589/1, původně 454 a 455) byl nalezen celkem reprezentativní vzorek několika set keramických zlomků, řada železných předmětů prokazatelně středověkého původu (ostruha, šipka, srp, podkovy)

2 Původně Časlav, majetek pánů z Alamsdorfu; v listině z roku 1281 uvedena není a bývá v ní zaměňována s nedalekými Strážkami.

3 Poslední výzkumy ve Spindelbachu přinesly radiokarbonové datování 14C prvních zemědělských aktivit do let 1303–1336 (HOUFKOVÁ a kol. 2019). Založení vsi ale předcházelo několik skláren; zanikla v poslední čtvrtině 15. století, poslední zmínka pochází z roku 1481. Ke Spindelbachu více *CRKAL 2007; KLÍR 2016, 25–37*.

4 Zde byly nedávno místním badatelem V. Vaškem nalezeny zlomky vrcholně středověké keramiky, nálezy soubor poté rozšířily sběry a drobné sondáže autora. Keramika odpovídá běžné produkci používané od druhé poloviny 13. století až do století následujícího. Vzhledem k malému rozsahu naleziště a celkovému kontextu místa můžeme pracovní uvažovat o osamělém dvorci a možné souvislosti s blízkou dálkovou komunikací, nikoli o zaniklé vsi. Nově objevená lokalita bude předmětem dalšího výzkumu.

5 Terénní prospekce a detektorový průzkum vyloučily existenci osídlení v tomto prostoru.

Nová Ves na mapě stabilního katastru z roku 1843:

- 1. kostel Nanebevzetí Panny Marie;**
- 2. bývalá svobodná rychta, později hostinec;**
- 3. plocha archeologického výzkumu**

a ojediněle struska, patrně kovářská. Větší díl pochází ze sběrů po skrývce a z nestratifikovaných situací, část ze začištění bočních profilů z hlinité vrstvy nad podložím. Přímo archeologické objekty nebyly zachyceny. Zlomky jsou datovány od pokročilé druhé poloviny 13. století až do 14. století, část i do století následujícího (obr. s. 102). Na rozdíl od současných nálezů z Přísečnicka, kde převažuje redukčně vypalovaná keramika, je v Nové Vsi větší podíl náležející patrně již k okruhu oxidačně pálené červeně malované keramiky, kam patří i Chomutov. Na parcele se původně nacházely zemědělské usedlosti čp. 93 a 95, které byly zbourány po roce 1945. Největší množství nálezů pochází z parcely původně příslušející k domu čp. 93, nezvykle vybočujícího ze souvislé řady usedlostí. K jeho přesunu o několik desítek metrů výše do poslední polohy před zbořením mohlo dojít nejspíše na přechodu středověku a novověku, možná v souvislosti s výstavbou vodní nádrže zadržující vodu pro mlýn přináležející původně k rychtě⁶.

Založení dlouhých lesních lánových vsí, i když každé na jiném panství – Nové Vsi řádem německých rytířů sídlících v chomutovské komendě (v tomto případě ale neznáme původní roli pánů z Alamsdorfu držících zde ve 14. století významné majetky), a také sousedního Spindelbachu, u nějž však zakladatel není znám (můžeme uvažovat o pánech ze Šumberka nebo z Brandu), navázalo na starší osídlení soustředěné kolem Křimova a Sobětic. To se na rozdíl od novějších založení vyznačovalo především radiálními dispozicemi a převažujícími slovanskými jmény. Středověké osídlení Krušných hor tak již na přelomu 13. a 14. století dosáhlo svých mezních hranic, kdy

⁶ Nepublikovaný záchranný výzkum autora (Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech) z roku 2009.

**Nová Ves, zlomky středověké keramiky (kresba K. Pituchová);
železné předměty: 1. šípka; 2–3. podkovy; 4. srp; 5. ostruha**

byly obsazovány poslední příhodné polohy vhodné k zemědělskému osídlení. Nad hranici cca 800 m n. m. se o několik století později dostala až další sídelní vlna, spojená s hornickým osídlením Krušných hor v 16. století, reprezentovaná především zakládáním renesančních horních měst. To se bezprostředně dotklo i Nové Vsi, na jejichž pozemcích vzniká někdy před polovinou 16. století horní město Hora Sv. Šebestiána.

Latinský text

(J. Ch. Schöttgen – G. Ch. Kreysig)

Iohannes Episcopus permittit aedificationem nouae ecclesiae in Noua Villa, eamque Filiam matris in Crymow constituit a. 1313. (ex orig.)

Nos Iohannes, Dei gracia Pragensis Episcopus, notum esse volumus vniuersis, presentes litteras inspecturis, quod nos, cupientes cultum et honorem diuinum ampliare, ad petitionem discreti viri Henrici, plebani de Crymow, nouam ecclesiam fundare concessimus in Noua Villa sita in limitibus ecclesie de Crymow, statuente per presentes litteras, quod predicta ecclesia in Noua Villa fundata debeat esse filialis ecclesia parochie de Crymow superius nominate, et quod nullus in eadem ecclesia fundata potestatem habeat officandi, et fructus et obuenciones tollendi ex ipsa, nisi predictus Henricus, plebanus ibidem de Crymow, et sui successores, sibi legitime succedentes. In cuius rei testimonium presentes litteras dedimus nostri sigilli munimine roboratas. Datum Pragae, anno Domini millesimo CCC.XIII. V. Nonas Octobris, Pontificatus nostri anno XII.

Německý přepis

(A. Mittelbach)

Wir, Johannes, von Gottes Gnaden Bischof zu Prag, wollen, dass allen, die diesen Brief einsehen, bekannt werde, dass wir, gewillt die Verehrung und Ehre Gottes zu vermehren, auf die Bitte des vortrefflichen Mannes Heinrich, Pfarrers zu Kríma, genehmigt haben, eine neue Kirche in Neudorf, gelegenen an der Grenze des Kirchspiels von Kríma, zu errichten, wobei wir durch gegenwärtiger Brief bestimmen, dass vorgenannte Kirche, zu Neudorf errichtet, eine Filialkirche der oben genannten Pfarrei Kríma, sein muss und dass niemand in dieser neu errichteten Kirche die Befugnis habe, amtlich zu wirken und aus ihr Ertragnisse und Einkünfte zu erheben, ausgenommen der vorgenannte Heinrich, Pfarrer ebendort zu Kríma und seine Nachfolger, wie sie rechtmässig einander folgen. Zum Zeugnis dieser Sache haben wir gegenwärtiger Brief ausgestellt und durch Anhängung unseres Siegels bekräftigt. Gegeben zu Prag im Jahre des Herrn 1313, (V. Nonas, d. i.) am 3. Oktober, unserer Bischofswürde aber im 12. Jahre.

Český překlad z německého textu

(J. Crkal – K. Derner)

Biskup Jan umožňuje vybudování nového kostela v Nové Vsi, filiálního k mateřskému Křimovu r. 1313.

My Jan, z milosti Boží biskup pražský, chceme, aby všem, kdo budou číst tento list, bylo známo, že my, ke zmnožení cti a slávy Boží, jsme na prosbu výtečného pana Heinricha, faráře z Křimova, schválili založení nového kostela v Nové Vsi, položené na hranici farnosti Křimov, přičemž skrze současný list určujeme, že uvedený kostel, zřízený v Nové Vsi, bude filiálním k faře v Křimově a že nikdo v tomto nově zřízeném kostele nemá pravomoc sloužit mši a požívat jeho příjmy a užítky, kromě výše zmíněného Heinricha, faráře v Křimově a jeho nástupců, jak budou po sobě zákonně následovat. K dosvědčení tohoto, vydali jsme tento list a potvrdili připojením naší pečeti. Dáno v Praze léta Páně 1313, 3. října, ve dvanáctém roce našeho biskupského úřadu.

Prameny:

- CIM: Codex iuris municipalis regni Bohemiae. Tomus II. Ed. J. Čelakovský (Praha 1895).
Crkal, J. 2017: Zaniklá středověká ves Spindelbach. Zpráva o výsledcích povrchového průzkumu. Uloženo v ÚAPP SZČ Most, č. j. 2087/15.
LC: Libri confirmationum I/1, Anno 1354–1362. Ed. F. A. Tingl (Praha 1867).
LE: Libri Ereccionum Archidioecesis Pragensis. Seculo XIV. et XV. Liber I. Ed. C. Borový (Pragae 1873).
RBM: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars VI.
Schöttgen, J. Ch. – Kreysig, G. Ch.: Diplomataria et Scriptorum Historiae Germanicae Medii Aevi I, Tomus II. (Altenburg 1755).

Literatura:

- Balášová, M. – Burghardt, I. 2014: Neznámá listina z roku 1339 jako nejstarší písemný doklad o těžbě stříbra v českém Krušnohoří – Eine unbekannte Urkunde aus dem Jahr 1339 als ältester schriftlicher Nachweis von Silberbergbau im böhmischen Erzgebirge. In: Smolnik, R. (Hrsg.), ArchaeoMontan 2014. Ergebnisse und Perspektiven. Arbeits- u. Forschber. sächs. Bodendenkmalpf. Beih. 29, 167–179.
- Crkal, J. 2012: Zaniklá středověká ves Hoděvice v Krušných horách, k. ú. Vysoká (okr. Chomutov). In: Černá, E. / Kuljavceva Hlavová, J. / Sýkora, M. (eds.), Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách za rok 2009–2012, 109–126.
- Dáňová, H. – Gubíková, R. 2014: Všem světu na útěchu. Katalog dlouhodobé expozice Oblastního muzea v Chomutově. Chomutov.
- Houfková a kol. 2019: The dynamics of a non-forested stand in the Krušné Mts.: the effect of a short-lived medieval village on the local environment. In: Vegetation History and Archaeobotany č. 27, 607–621. <https://link.springer.com/article/10.1007/s00334-019-00718-5>

- Htsk 1898*: Heimatkunde des politischen Bezirkes Komotau, die Gerichtsbezirke: Komotau, Görkau und Sebastiansberg. Deutscher Bezirkslehreverein Komotau (ed.). Komotau.
- Klír, T. 2016*: Zaniklé středověké vsi ve výzkumném záměru Ústavu pro archeologii Univerzity Karlovy v Praze. Zaniklý Spindelbach (Krušné hory), Kří a Hol (střední Čechy). In: P. Nocuň / K. Fokt / A. Przybyła-Dumin (red.), *Wiešzaginiona. Monografie i materiały MGPE 5* (Chorzów 2016), 17–58.
- Kloub, J. 2010*: Přisečnická mincovna v písemných pramenech 16. a 17. století. In: Rak, P. (ed.), *Comotovia 2009. Sborník příspěvků z konference*, 104–116.
- Klotz, F. 1933*: Wirtschaftsgeschichte. In: *Heimatkunde des Bezirkes Komotau. 4. Band: Geschichte, 6. Heft: Wirtschaftsgeschichte*. Komotau.
- Meder, K. 1930*: Die Flurnamen. In: *Heimatkunde des Bezirkes Komotau, 3. Band: Volkskunde, 2. Heft*. Komotau.
- Mittelbach, A. 1961*: Der Errichtungsbrief der Kirche zu Neudorf bei Kríma vom 3. 10. 1313, die älteste Urkunde einer Kirchengründung im oberen Pressnitz-Weipertter Passgebiet. In: *Mei Erzgebirg, 7. Jahrgang*, Nr. 77, 6–7; Nr. 78, 2–3. Karlsruhe – Durlach.
- Poche a kol. 1978*: Umělecké památky Čech 2 (K/O). Praha.
- Raab, R. 1995*: Gedenkbuch an Wohlau. Rkp. Odenwald.
- Vašek, V. 2016*: Nos Iordanus Miles... Volyňské privilegium Jordana de Brande. In: Rak, P. (ed.), *Comotovia 2015. Sborník příspěvků z konference*, 5–64.
- Vašek, V. 2018*: Krajina Křimovska a Šebestiánohorska (nejen) v popisech I. vojenského mapování. In: P. Rak (ed.), *Comotovia 2017. Sborník příspěvků z konference*, 36–60.
- Velímský, T. 1998*: Trans montes, ad fontes! (Přes hory, k pramenům!). K roli újezdů při středověké kolonizaci středních a vyšších poloh na území severozápadních Čech. Most.
- Volf, M. 2014*: Historická zmínka o tzv. křimovském újezdě v zrcadle archeologických pramenů. In: Smolnik, R. (Hrsg.), *ArchaeoMontan 2013. Krušná krajina – Erz(gebirgs)landschaft – Ore landscape. Arbeits- u. Forschber. sächs. Bodendenkmalpf. Beih. 28*, 121–136.

Článek vznikl v rámci výzkumného projektu „Proměna středověkého venkovského kostela jako symbolu duchovní tradice a identity“ DG18P02OVV042, financovaného z Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II).

Die Gründungsurkunde der Mariä Himmelfahrtkirche in Neudorf bei Sankt Sebastiansberg von 1313 und die Anfänge des Dorfs

Der Beitrag behandelt die wiederentdeckte Gründungsurkunde der Mariä Himmelfahrtkirche in Neudorf bei Sankt Sebastiansberg. Deren Errichtung wurde auf die Vorstellungen des Krimauer Pfarrers im Jahr 1313 vom Prager Bischof Johann von Dražice genehmigt. Dieses Datum verschiebt gleichzeitig die Ersterwähnung des Dorfs um mehrere Jahrzehnte zurück. Ferner fasst der Beitrag weitere schriftliche Erwähnungen zusammen und widmet sich der anschließenden Bauentwicklung und -form des Gotteshauses in den anschließenden Jahrhunderten, die schließlich mit dessen Abriss endete. Ferner widmet er sich den Umständen der Entstehung und dem Aussehen von Neudorf. In dessen Gründung gipfelte die Besiedlung des sog. Krimauer Sprengels, die irgendwann um die Mitte des 13. Jahrhunderts begonnen hatte und zugleich den Höhepunkt des mittelalterlichen Kolonisierungsprozesses in den höchsten Lagen des Erzgebirges gebildet hatte. Der letzte Abschnitt präsentiert die Ergebnisse einer archäologischen Rettungsuntersuchung, die Funde von der Wende des 13. und 14. Jahrhunderts erbracht hatte und datierungsmäßig die Dorfgründung in besagtem Zeitraum stützt.

Osudy dvou jirkovských soukromých zemědělců v letech 1945–1989

Michal Bečvář – Jan Hirsch

Následující řádky popisují osudy Josefa Příhody a Josefa Herana, dvou osídlenců, kteří v roce 1945 obsadili v Jirkově „uvolněné“ zemědělské usedlosti i s polnostmi a správu tohoto přiděleného národního majetku od jara roku 1947 oficiálně převzali. Josef Příhoda s manželkou získali usedlost čp. 480 po rodině Mittelbachových, v městské části původně nazývané Ratsrand¹, v levobřežní části údolí říčky Bíliny. Pan Heran se s rodinou usadil v někdejší Brüxerstrasse², v usedlosti čp. 347 po rodině Bergnerových.

Oba muži si byli v mnohém podobní. Oba pocházeli z nejnižších vrstev, oba se jmenovali Josefové, oba se s vervou vrhli do hospodaření na zemědělské půdě, oba využili zejména tradičního dědictví Jirkova čili ovocnářství a oba po prozření po únorovém puči v roce 1948 setrvale čelili tlaku režimu, který se je snažil přinutit ke kolektivnímu hospodaření.

Liší se však podklady, podle kterých lze jejich osudy alespoň částečně rekonstruovat. Po Josefu Příhodovi jsou dochovány dokumenty a deníkové záznamy, pan Josef Heran starší je zachován především v paměti svých příbuzných. Oba si vysloužili jen skromné zmínky v záznamech jirkovských kronik a pouze o panu Josefu Heranovi lze dohledat podklady v regionálním tisku.

Soukromí rolníci versus kolektivizace

Michal Bečvář

¹ Dnes je prostor zhruba vymezen ulicí Na Stráni a tokem Bíliny ve východní polovině Olejomlýnského parku. Dům čp. 480 stojí takřka v centru tamější zahrádkářské osady.

² Od 17. 8. 1945 až dodnes ulice Mostecká; Vladimír BEČVÁŘ, *Historická data Jirkova a jeho obcí*, Jirkov 2000, s. 80.

³ Kronika města Jirkova 1930–1963, s. 137.

Situace v době osídlování sudetoněmeckých oblastí po 8. květnu 1945 se v Jirkově od jiných měst a vsí nijak nelišila. Internovaní Němci jen přihlíželi, jak přísidlenci obsazují jejich byty, domy a usedlosti, dílny a podniky. Do posledního transportu původních jirkovských obyvatel 6. listopadu 1946³ byly v českých rukou obnoveny v městě takřka všechny provozovny živnostníků a řemeslníků, chod některých továren, chov dobytka a obhospodařování půdy. Příchozí většinou z vnitrozemí přebírali konfiskované majetky a počali s nimi nakládat jak v duchu jejich původní povahy, tak dle vlastního úsudku.

Těch, kteří si mohli říkat zemědělci a využívat zkušeností s hospodařením s půdou, bylo poskrovnu. Přiřadili se k nim také původně podruhoví, bezzemci nebo nádeníci mnohdy pouze se

základním vzděláním, anebo s výučními listy v profesích zemědělství nepříbuzných, ovšem se sebedůvěrou, že hospodaření s půdou zvládnou, užijí své rodiny a ještě uspějí na trhu. Jenže sebevědomí mnohých novopečených zemědělců záhy vystřídala bezradnost, a tak z různých důvodů, zpravidla s přiznáním, že zemědělství jako celku nerozumějí, se v následujících letech správy znárodněného majetku vzdávali.⁴

Ti vytrvalejší se však dokonce semkli, již v roce 1946 založili místní sdružení Jednotného svazu českých zemědělců a ve stejném roce iniciovali v Jirkově vznik rolnické komise v zastoupení obcí Vinařic, Hannersdorfu (Jindřišské) a Jirkova, který měl zástupce tři, mezi nimiž byl dle kroniky i Josef Příhoda⁵.

20. března 1947 započal v Jirkově převod konfiskovaného majetku do vlastnictví, zemědělské usedlosti spadaly do druhé vlny, až po nabytku.⁶ V zápise kronikáře za rok 1947 jsou rolníci a zemědělci z Jirkova a Vinařic chváleni za plnění státních dodávek a za to, že 29. ledna 1947 „v plném znění odsouhlasili a schválili 6 zemědělských zákonů ministra Ďuriše“⁷. Poúnorová očista v zemědělství postihla pouze jednoho zemědělce z Vinařic, který byl z národní správy usedlosti odvolán.⁸

Zasedání Informbyra⁹ v červnu roku 1948 podnítilo první kroky k vyřešení otázky pozemkové reformy po druhé světové válce v ČSR. Záhy byla Komunistickou stranou Československa spuštěna kampaň za kolektivizaci zemědělství a zároveň s ní byla hlášána štvavá

**Jirkovské sdružení
Jednotného svazu českých
zemědělců v roce 1946,
zcela vlevo sedící Josef
Příhoda**

⁴ Například se tak stalo v rodině autora této stati. Jeho prapra- a prarodiče vrátili pozemky u Březence a dobytek již v roce 1947, a nestalo se tak kvůli katastrofálnímu suchu téhož roku.

⁵ Kronika města Jirkova 1930–1963, s. 125.

⁶ Tamtéž, s. 141 a 142.

⁷ Tamtéž, s. 147.

⁸ Tamtéž, s. 163.

⁹ Těž „Kominforma“, mezi léty 1947 a 1956 Moskvou řízená mezinárodní organizace komunistických stran.

propaganda proti sedlákům, které označila za „vesnické boháče“ a „kulaky“, s nimiž je nutné vést a vyhrát „třídní boj“. Vedle donucování ke vstupu do jednotných zemědělských družstev, represí a zmanipulovaných soudů vedoucích k uvěznění nebo k zákazům pobytu se důležitou zbraní funkcionářů stala pokřivená legislativa umožňující ekonomický nátlak na soukromě hospodařící zemědělce.

14. dubna 1949 byl v Jirkově vytvořen přípravný výbor pro založení jednotného zemědělského družstva (JZD)¹⁰ a o půl druhého roku později, 13. září 1950, byly slavnostně rozorány meze¹¹ a JZD dostalo od obce přiděleny objekty bývalé továrny Korda v Tovární ulici. Již tehdy byla v kronice zaznamenána stížnost na liknavost některých zemědělců při stavebních pracích na společném kravíně. Přesvědčovací kampaň o výhodách vstupu do JZD Jirkov padla na úrodnou půdu a „mimo družstvo zůstalo pouze několik zemědělců, kteří odmítali uznat výhody kolektivního hospodaření na půdě“¹². Mezi sedmi jmenovanými, kteří kampani nepodlehli, byl i Josef Příhoda.

Jirkovské JZD však dobrou pověst nemělo, jeho úspěchy v hospodaření byly ojedinělé, v kronikářských zápisech z let 1951–1955 jsou v kapitolách „Zemědělství“ stížnosti na neplnění státních dodávek, pravidelně viněni jsou v této souvislosti také soukromě hospodařící rolníci a zemědělci¹³, a zápisy dokonce uvádějí, že někteří družstevníci nechtějí hospodařit nebo svá pole obdělávat¹⁴. Nespokojenost s postoji a přístupem některých členů JZD, původně soukromých rolníků, kteří se nechali přesvědčit ke vstupu a převedení svých pozemků na družstvo, vyústila často v jejich vyloučení. Roku 1953 tak po vyloučení šesti členů JZD stoupl počet soukromých zemědělců na 25¹⁵ a v zápise v kronice za rok 1954 je uveden tento „nelichotivý“ poměr hospodařících zemědělců: 54 soukromých zemědělců oproti 23 družstevníkům¹⁶.

Počátkem roku 1956 byli opět všichni soukromí zemědělci vyzváni ke vstupu do JZD. Někteří při jednání odmítli ze zásady, jiní

¹⁰ Tamtéž, s. 171.

¹¹ Tamtéž, s. 188.

¹² Tamtéž, s. 189.

¹³ Tamtéž, např. s. 213.

¹⁴ Tamtéž, např. s. 231.

¹⁵ Tamtéž, s. 230.

¹⁶ Tamtéž, s. 249.

prohlásili, „že vstoupí, ale počkají, zda se poměry v JZD zlepší“¹⁷. Ani o rok později však hospodaření JZD vzdorující rolníky nijak nepřesvědčilo, a tak kronikář konstatoval, že „získán nebyl jediný“, a vepsal, že soukromých zemědělců hospodařících na více než 5 hektarech půdy je v obci sedm¹⁸.

V roce 1958 je uváděno již jen 5 soukromých zemědělců s půdou v rozsahu větším než 5 hektarů a zároveň je poznamenáno, že do JZD vstoupily 4 rodiny o celkovém počtu 11 lidí a se souhrnnou obhospodařovanou plochou 5 hektarů.¹⁹ V tomto roce byly zahrady Josefa Herana a dalšího živnostníka začleněny jako městské zahrady a pan Heran byl jmenován jejich odpovědným pracovníkem.²⁰

Roku 1959 vstoupilo 17 soukromých zemědělců do JZD, které si tak připsalo 19,24 ha půdy.²¹ Podle zápisu zbývalo 5 samostatně hospodařících zemědělců, „většinou starších, kteří se obávají, že při vstupu do družstva by intenzita jejich práce nestačila k obživě rodiny“²².

V roce 1959 také Jirkov zavedl dvouletý konsolidační plán v souladu s usnesením XI. sjezdu KSČ, jež jako jeden z nejdůležitějších úkolů příštích let stanovilo zvýšení zemědělské výroby.²³ I v této souvislosti zaniklo v roce 1960 de facto neschopné jirkovské JZD a sloučilo se s JZD Březanec v JZD Družba, ovšem i to bylo pro setrvalé problémy zrušeno a 30. září 1961 bylo převedeno pod Státní statek Červený Hrádek.²⁴

Ještě v roce 1960 působilo v Jirkově dle kroniky 5 soukromých zemědělců²⁵, o rok později podlehli tlaku kolektivizace a socializace zemědělství poslední tři²⁶. Pánové Příhoda a Heran již mezi nimi v kronice jmenování nejsou.

Ovšem alespoň v případě Josefa Příhody je to rozpor. Kronikář zřejmě nebyl vázán uvážením soukromých zemědělců s menší obhospodařovanou výměrou. A také nemusel vědět, že ještě na konci září 1961 musel Josef Příhoda na ONV v Chomutově prokázat zaplacení doplatku za hospodářskou činnost soukromého zemědělce. Tak je to uvedeno v jeho soukromém deníku. Zemědělcovi potomci dodnes uchovávají sešit s tvrdými deskami, do nějž Josef Příhoda zapisoval od 20. 8. 1955 do 1. 8. 1965²⁷ takřka každodenní činnost na pozemku, počasí, rodinné události i účetnictví.

¹⁷ Tamtéž, s. 269.

¹⁸ Tamtéž, s. 279.

¹⁹ Tamtéž, s. 307.

²⁰ Tamtéž, s. 310.

²¹ Tamtéž, s. 328.

²² Tamtéž, s. 339.

²³ Tamtéž, s. 337.

²⁴ Vladimír BEČVÁŘ, *Historická data Jirkova a jeho obcí, Jirkov*, Jirkov 2000, s. 58–59.

²⁵ Kronika města Jirkova 1930–1963, s. 382; uvedeni jsou pánové Houštecký, Havrlant, Havel, Boháček a Pičman, všichni včetně výměr obhospodařovaných ploch.

²⁶ Tamtéž, s. 412; uvedeni jsou pánové Houštecký, Havrlant a Havel.

²⁷ Deník je k tématu relevantní. Zachován je ještě jeden sešit se záznamy Josefa Příhody v období 1. 10. 1968 až 11. 11. 1969, v nichž od 15. 11. 1969 pokračoval Příhodův zeť Václav Blažek, jehož poslední sporadické záznamy pocházejí z roku 1994.

Josef Příhoda (1885–1969), zemědělec v údolí Bíliny

Michal Bečvář

Narodil se v rodině domkaře 26. 1. 1885 v čp. 6 v Poborovicích u Bezděkova²⁸, malé vsi jihozápadně od Klatov. Po otci Josefovi zdědil domovské právo v nedalekém Kalu. Navštěvoval pětiletou obecnou školu v Bezděkově a v letech 1899 až 1902 se vyučil pomocníkem pekařským v Klatovech, kde byl také od dubna 1902 přihlášen k pobytu. Pracovní knížku, jež ho opravňovala zároveň k neomezenému cestování v zemích c. k. rakousko-uherského mocnářství a k tříletému cestování v německých státech, mu 30. září 1902 pod číslem 623 vydalo „Království české, Stravovna v Rokycanech“. Jako spolehlivý pracovník pracoval dle sezonních potřeb a poptávek u Společenstva živností potravních v Čáslavi, v pekárně firmy A. Mašek v Klatovech, v mlýně v Bezděkově nebo v mlýně Josefa Pecha v Mezimostí u Veselí nad Lužnicí a v letech 1915–1917 působil jako stárek u majitelky mlýna Karolíny Albrechtové-Riedlové v Horusicích, stárkem byl také u Marie Tetivové v Panských Mlýnech u Dobešova na Soběslavsku a u Františka Velíška v Čakovci u Českých Budějovic. 2. října 1922 mu bylo vydáno vysvědčení o zaměstnání u bratří Velíškových v Kvítkovicích na Českobudějovicku, u nichž pracoval jako stárek a byl ceněn jako obsluha plynového motoru a opravář strojů. V letech 1922–1923 byl stárkem v Městských mlýnech v Českém Krumlově.

Zápis v pracovní knížce Josefa Příhody z 28. září 1922

Jméno, příjmení a státní občanství zaměstnavatele, pokud se týče práva občanství. (Při občanství také podmínky náboženský.) Name, Vorename und Standort des Arbeitgebers, beziehungsweise Betriebs. (Bei Fremden auch die Staatsangehörigkeit des Arbeitgebers.)	Den vstupů Datum des Eintrittes	Den výstupu Datum des Austrittes	Vysvědčení Bezeugnis
K. a. FR. VELÍŠEK válcový uměl. mlýn v ČAKOVCI.	19. 9. 1922	28. 9. 1922	Josef Příhoda Zaměstnaní porocelou uvadenou dleber co starek v svém mlýně. K největší spokojenosti a bezpřetržitě Lobav a peněžitě polehavi Karel Felcák

²⁸ Úřední opis křestního listu vyhotovený dne 7. 10. 1908.

**Josef Příhoda s manželkou
Marií a dětmi Slávkou
a Josefem za 1. světové
války**

**Příhodova rodina
v polovině 30. let**

Do 26. září 1932 žil v Kvítkovicích, než se vrátil zpět do rodného kraje. To už měl více než čtvrt století rodinu. 26. října 1908 ho kaplan Adolf Milka sezdal v kostele v Poleni na Českobudějovicku s o tři roky mladší Marií Jonášovou, původem z Drslavic na Klatovsku. Roku 1940 již byl Josef Příhoda zavedeným mlynářem v Kalu a za druhé světové války byl zároveň nájemcem kalského hostince, tehdy bydlel v Malovicích čp. 5.

Válečné strádání rodiny Příhodových vystupňovala rodinná tragédie. Syn Josef, poručík letectva 1. leteckého pluku T. G. Masaryka v Hradci Králové, byl v lednu 1940 při pokusu překročit hranice protektorátu s úmyslem vstoupit do československých zahraničních služeb zatčen a „odsouzen pro pokus zemězrady a přípravu k velezradě ozbrojenou pomocí“²⁹. Zemřel v káznici Waldheim 19. 2. 1942 v necelých třiceti letech.

²⁹ Potvrzení Národního výboru v Netolicích ze dne 23. 7. 1945.

26. září 1945 obdržel Josef Příhoda od starosty Národního výboru v Kalu vysvědčení zachovalosti k účelu „k žádosti o přidělení domku s pozemky po Němcích“ a 17. listopadu 1945 byla Josefu Příhodovi z obce „Malovice, okres Prachatice“ odevzdána zápisem Osidlovací komise ministerstva zemědělství v Chomutově usedlost čp. 480 v Jirkově. Zároveň dostali manželé Příhodové dekret o vlastnictví půdy podepsaný v roce 1946 ministrem Juliem Ďurišem.

S usedlostí převzal Josef Příhoda 2 krávy, 2 kozy, 2 slepice a mechanizaci, jež sestávala z 1 pluhu čili jednoduchého „obracáku“, 1 pluhu dvojáku, 1 železných bran, 1 válce, 1 řezačky s poznámkou „nepotřebná“, 1 čistícího mlýnku, 2 hospodářských vozů, 1 žebřinového valníku a 1 močůvkové pumpy. V zápisu nechybějí 1 decimální váhy do 65 kg, 2 vidle, 2 lopaty, 3 hrábě a zásoby předchozího majitele čítající 120 kg ovsu, 4 q žita, 1 q ovesného šrotu, 20 q lučního sena, 20 q slámy, 7 q brambor a 15 q řepy.

Bohužel ani Příhodovi potomci nedokážou doložit, proč se 60letý muž s 57letou manželkou bez zjevných zkušeností v zemědělství pustili do způsobu obživy, který nabízel dřinu s nejistým výsledkem. Autor na tomto místě může jen spekulovat, že stejně jako v případě jeho prarodičů stálo za rozhodnutím Příhodových přesvědčení, že dosavadní profesní praxe jim v „nové“ republice nepřinese ani dobrý příjem, ani slušný důchod v budoucnu, a proto jim risk s vyhlídkou na jakýsi zisk stál za to.

**Doklad o převzetí
usedlosti čp. 480**

Osídlovací komise ministerstva zemědělství v Chomutově

C. J. 9-20. II 1945

ZÁPIS

o odevzdání usedlosti čp. 480. v J i r k o v ě do správy a užívání.

Osídlovací komise ministerstva zemědělství v Chomutově
v součinnosti s okresní rolnickou komisí v Chomutově
odevzdala v rámci osídlovacího řízení podle dekretu č. 28/45 Sb. panu (příjemce, vyznačeným)

Příhoda Josef

z Malovice, okres Prachatice čp. 5.

(dále zvaným »uchazeč o přísluší«) dnešního dne do správy a užívání sbora uvedenou usedlost se vším příslušenstvím, podrobně uvedeným v připojeném seznamu, který tvoří nedílnou součást tohoto zápisu, za těchto podmínek:

1. Konečné rozhodnutí o přísluší této usedlosti bude vydáno po vypracování a schválení příslušenství, ve kterém bude stanoven přesný rozsah přísluší, to jest určení a výměra pozemků, rozsah budov, druh a počet inventáře včetně zásob, jakož i podrobně stanoveny práva i závazky podle dekretu o osídlení.
2. Na usedlosti, odevzdané do správy a užívání, jsou uchazeč o přísluší povinni řádně hospodářiti. Při tom jsou povinni umožniti osídlovacím orgánům vypracování konečného návrhu přísluší a zejména dovoleti jim kdykoliv vstup na odevzdané nemovitosti.
3. Teprve po schválení příslušenství plánu bude uchazečům o přísluší vydáno potvrzení o pracovním přísluší. Při tom budou uchazeč o přísluší povinni vrátiti tu část ušlýchých nemovitostí a příslušenství (inventáře, zásob), která by podle schváleného příslušenství plánu přesahovala přísluší jim určené. Dojde-li v rámci příslušenství plánu ke sečení zemědělské půdy, musí umožniti souvisleci s tím změny.

Přečteno a podepsáno:

v Jirkově dne 17. listopadu 1945.

Vlastnoruční podpisy uchazeč o přísluší: *Josef Příhoda*

Za okresní rolnickou komisí: *Jan Šmída, Jaroslav Havelčík*

Za osídlovací komisí: *o. v. z. J. Ďuriš*

9. prosince 1947 uhradil Josef Příhoda 6 000 korun Národnímu pozemkovému fondu (NPF) v Okresní záložně hospodářské v Jirkově a 30. prosince téhož roku je datován podpis Josefa Smrkovského, předsedy Národního pozemkového fondu při ministerstvu zemědělství (MZ) v Praze, na přidělové listině pro Josefa a Marii Příhodovy na přiděl usedlosti čp. 480 ve výměře asi 3 hektarů, každému polovicí výměry. Okresní soud v Chomutově listinu zapsal 6. 1. 1948. Ke stejným datům byly přiznány a zapsány přiděly dalším 15 rodinám usedlým na Jirkovsku, z nichž 6 hospodařilo ve Vinařicích a 1 v Kyjicích.

Nastávající útoky proti soukromým zemědělcům v létě roku 1948 se samozřejmě dotkly i rodiny Příhodových. 21. 8. 1948 jim přednosta pobočky NPF při MZ v Teplicích vystavil předběžný předpis úhrady „za přidělený zemědělský majetek konfiskovaný podle dek. pres. rep. 12/45 Sb“. Celková vyčíslená úhrada činila 78 940 korun³⁰,

³⁰ Po započítání 5% srážky z důvodů rodinných a majetkových poměrů. Srážkou mohl být méně důchodový věk manželů Příhodových.

17.11.1957
 18.11.1957
 19.11.1957
 20.11.1957
 21.11.1957
 22.11.1957
 23.11.1957
 24.11.1957
 25.11.1957
 26.11.1957
 27.11.1957
 28.11.1957
 29.11.1957
 30.11.1957
 1.12.1957
 2.12.1957
 3.12.1957
 4.12.1957
 5.12.1957
 6.12.1957
 7.12.1957
 8.12.1957
 9.12.1957
 10.12.1957
 11.12.1957
 12.12.1957
 13.12.1957
 14.12.1957
 15.12.1957
 16.12.1957
 17.12.1957
 18.12.1957
 19.12.1957
 20.12.1957
 21.12.1957
 22.12.1957
 23.12.1957
 24.12.1957
 25.12.1957
 26.12.1957
 27.12.1957
 28.12.1957
 29.12.1957
 30.12.1957

17.11.1957
 18.11.1957
 19.11.1957
 20.11.1957
 21.11.1957
 22.11.1957
 23.11.1957
 24.11.1957
 25.11.1957
 26.11.1957
 27.11.1957
 28.11.1957
 29.11.1957
 30.11.1957
 1.12.1957
 2.12.1957
 3.12.1957
 4.12.1957
 5.12.1957
 6.12.1957
 7.12.1957
 8.12.1957
 9.12.1957
 10.12.1957
 11.12.1957
 12.12.1957
 13.12.1957
 14.12.1957
 15.12.1957
 16.12.1957
 17.12.1957
 18.12.1957
 19.12.1957
 20.12.1957
 21.12.1957
 22.12.1957
 23.12.1957
 24.12.1957
 25.12.1957
 26.12.1957
 27.12.1957
 28.12.1957
 29.12.1957
 30.12.1957

**Ukázka deníku
 Josefa Příhody**

byly v ní zahrnuty zásoby, bytové zařízení, pozemky, stromy, budovy, živí i mrtvý inventář, to vše počínaje 17. 11. 1945 čili dnem, kdy Příhodovi vyslyšeli výzvu k osídlení pohraničí a převzali usedlost nabízenou k obhospodařování. Ekonomický tlak byl i v následujících letech enormní. Například v roce 1955 vydali Příhodovi do hospodaření 3 031,86 korun a utržili 4 028,88 korun, o rok později jim z příjmu 15 953,49 Kč „zbylo k dobru“ 630 korun a 34 haléřů. Nutno podotknout, že do celoročního příjmu počítal Josef Příhoda i svůj důchod ve výši 380 korun. Za rok 1957 činil „přebytek“ hospodaření Příhodových 3 867,81 korun, ovšem jen díky příjmu důchodu v celkové výši 5 028 korun³¹.

Od první poloviny padesátých let se s velmi nejistými výsledky snažil v sousedství Příhodových pozemků hospodařit jirkovský komunální podnik. Zahradničení se mu skutečně nedařilo, způsob pěstování zeleniny, zejména mrkve, byl předmětem poznámek v Příhodově deníku. Na druhou stranu mělo vedení komunálního podniku s podporou funkcionářů Místního národního výboru (MNV) v Jirkově záslusk na zázemí, které by mohlo mít právě v usedlosti Josefa Příhody: „V případě, že byste domek prodal Komunálnímu podniku města Jirkova, může Vám kupující zříditi doživotní právo užívání tohoto domu a rovněž tak pro Vaši manželku.“ A následující podmínky formulace smlouvy³².

31 Od 1. 1. 1957 měl Josef Příhoda přiznaný důchod ve výši 419 korun.

32 Nedatováno, v archivu rodiny.

V roce 1957 už manželé Příhodovi tlak režimu neunesli. 9. září zaslali dopis MNV v Jirkově ve věci postoupení pozemků patřících

Josef Příhoda
na legitimaci
vystavené v Jirkově

k čp. 480: „Žádáme o převzetí pozemků po ukončení letošní sklizně, patřící k číslu 480 v Jirkově, dosud obhospodařovaný manželi Josefem a Marií Příhodovými. Ponecháme si dům č. 480 a pozemky kolem domu ve výměře od 40 do 50 arů. Důchod nám nestačí na krytí všech potřeb, takže z těch několika arů si vypěstujeme k živobytí, co budeme potřebovat. Jako důvod uvádíme: Jsme staří a neschopní k těžké práci... Pokud nám síly stačily, všechny dodávky jsme řádně plnili a celou výměru obhospodařovali. Ale nyní nám již síly nestačí, což můžeme prokázat lékařským vysvědčením...“ Jejich snaha však zatím kupodivu na úrodnou půdu nepadla.

10. srpna 1961 zemřela Josefova manželka Marie. Na hospodaření s půdou však nezůstal pan Příhoda sám, stejně jako v počátcích mohl se i nadále spolehnout na pomoc zeťovy rodiny Blažkových i čerstvou krev třetí generace, rodiny Horákových. I tak se definitivně blížil konec jeho soukromého hospodaření. Na konci léta 1961 opět vyvolal jednání s Městským národním výborem (MěNV) v Jirkově, přesněji s příslušnou zemědělskou komisí, a s Okresním národním výborem (ONV) v Chomutově. V úterý 19. září 1961 byl pozván na ONV, kde měl předat hospodářství, ale protože nebyla ukončena ujednání mezi příslušnými správními složkami, převzít pozemky od zemědělce úřad ještě nemohl. Ve stejný týden, v pátek 22. září, stanul pan Příhoda před zemědělskou komisí MěNV v Jirkově. Do deníku si zapsal: „Byl jsem předvolán, abych se vyjádřil, zdali nic proti tomu nenamítám. Prohlásil jsem, že s tou podmínkou, že to bude knižně odepsané od domku. Já že si ponechám domek a 45 arů včetně zastavené půdy. Vodovod že bude přísně vyhrazen pro domek čís. 480 a žádný že ho nesmí poškodit.“

Pan Příhoda bohužel neuvádí, kdo jiný by měl vodovod užívat, ale poblíž jeho pozemků v té době nikdo kromě komunálních služeb nepůsobil. K uvedenému dni se v deníku vrátil o dva roky později,

**Manželé Příhodovi
s vnoučaty před domem
čp. 480, krátce po
převzetí usedlosti**

zároveň se zachoval dopis z 1. 10. 1963, ve kterém zemědělec označuje MěNV, že tímto dnem na středisku Geodezie v Chomutově požádal o vyhotovení geometrického plánu na oddělení části zahrady. „Učinil jsem tak proto, aby již konečně byla celá záležitost, která se táhne přes dva roky, vyřízena,“ píše v deníku Josef Příhoda. „Vždyť zem. komise MěNV v Jirkově schválila na své schůzi dne 22. 9. 1961 převzetí pozemků a tyto pozemky také převzala a přidělila je k užívání svazu zahrádkářů, který zajisté již také odvádí MěNV nájem z těchto pozemků.“

26. září 1961 Josef Příhoda na ONV v Chomutově prokázal, že zaplatil doplatek za hospodářskou činnost soukromého zemědělce, a pan Bitrman³³ mu řekl: „Tak jest to vaše a my vám už žádné vyúčtování nebudeme dělat“. O pět dní později začal na doposud Příhodou obhospodařovaných pozemcích působit zahrádkářský svaz³⁴.

Josef Příhoda zemřel 17. listopadu 1969. Poslední zápis do deníku vepsal o šest dní dříve. Týkal se rytí na poli a úklidu paňkových oken.

³³ Přepis poměrně nečitelného jména z deníku včetně uvedené citace.

³⁴ Je tomu tak dodnes, v současnosti pod hlavičkou ZO ČZS Jirkov č. 2.

Josef Heran (1905–1989), sadař a zahradník

Jan Hirsch

Narodil se 4. ledna 1905 v části Sedlci ve dvojměstí Sedlec-Prčice v okrese Benešov jako manželský syn Františka Herana, domkáře v Sedlci čp. 149. Jeho matka Kateřina, rozená Hájková, pocházela z čp. 8 v Dobrošovicích v okrese Sedlčany. Oba jeho rodiče prožili své dětství a mládí ve středních Čechách.

O dětství samotného Josefa Herana toho bohužel více nevíme. 2. července 1929, ve svých 24 letech, se Josef Heran, tehdy již vyučený zahradník, oženil. Za manželku si vzal prodavačku a rovněž zahradnici Jiřinu Güntherovou (1907–1995), se kterou strávil nádherných šedesát let života. Svatba se konala v bydlišti nevěsty, v Nymburce, nejspíše v děkanském kostele sv. Jiljí, protože snoubence oddával nymburský děkan P. Josef Vítek. Přítomni byli samozřejmě i rodiče nevěsty: otec Vilém Günther, strojuvůdce Čsl. státních drah v Nymburce, a matka Josefa, rozená Naňková a pocházející z Pardubic. V roce 1932 se novomanželům narodil jediný syn Josef, který se stejně jako jeho otec vyučil zahradníkem, ale tuto profesi nikdy nevykonával. V dospělém věku pracoval jako horník na různých dolech v Západočeském a Severočeském kraji.

Jak z oddacího listu obou snoubenců vyplývá, v roce 1929 byl Josef Heran st. ještě zaměstnán v Benešově u Prahy, kde bydlel v čp. 329. Kdy přesně se mladá rodina přistěhovala do Jirkova, není známo, ale určitě až po skončení druhé světové války. V Jirkově bydleli Heranovi v Mostecké ul. čp. 347. Zahradnictví se nalézalo po levé straně, procházel-li člověk někdejší Mičurinovou ulicí směrem do centra města. U tohoto domu bylo malé hospodářství, kde J. Heran choval slepice, králíky, kachny a jedno prase. Na noc byli do areálu vypouštěni dva němečtí ovčáci jako obrana proti zlodějům. Především však byla za domem rozlehlá zahrada a v ní zpočátku dva, posléze jeden velký skleník, a v neposlední řadě rostl za zahradou rozsáhlý sad, kde měl pan Heran jabloně, hrušně, třešně, višně, švestky, meruňky, broskvoně,

Josef Heran

**Oddací list manželů
Heranových**

Československá republika.
Repubblica cecoslovaca.

Okresní úřad: Poděbrady
Oficium district.: Nymburk
Okres soudní: Nymburk
Districtus judicialis: Nymburk

Oddací list.

Testimonium copulationis.

Obec: di Tomáše
Vikariát: Nymburk
Farnost: Nymburk

Č. Exh. 1929 24.

Matriky oddaných:
Libri copulationum:

Knihy Asu
Tomus

List 24
Folium

Číslo post. 9/13
Num. currentis

Den, měsíc a rok oddávky Dies, mensis et annus copulationis	Dne <u>27. 1929</u> to jest dne <u>2. července</u> léta: <u>Tisícího devít. stého dvacátého</u> <u>václava</u> oddáni byli	
Jméno a příjmení stav čili zaměstnání, obydli místo narození, číslo domu, někdejší obydli, okres soudní a okres, úřed. jméno, příjmení a stav rodičů, obydli jejich, číslo, domů a náboženství Nomen, conditio, locus domicilii, et natiuitatis, ars, domus, prius domicilium, districtus iudic. et officium districti, nomen, conditio, domicilii et religio parentum	<u>Josef Heran,</u> zahradník v Bělčovicích p. 329 okres Burešovo v Uhahy, narozen 4. ledna 1906 Sedletí - manželský záznamník Herana, obn. káři v Sedletí p. 144 a Kalcíně, rozved. stav, Kovi z Dobrušovic p. 6 v obci Křesov Sedčanského.	<u>Irína Güntherova,</u> v Bělčovicích v Nymburce p. 709 v Šofářské ulici, narož. 24. února 1905, Nymburc, manželka děda Vilema Günthera, obn. v úřad. č. 1. d. 28. v. s. v Nymburce p. 709 a Josefa Václava Manžou z Pa. dubie.
Náboženství - Religio	<u>řím. katolického</u>	<u>řím. katolického</u>
Věk - Aetas	<u>24 roků</u>	<u>24 roků</u>
Stav Conditio, an prius iam matrimonio... suo iuncti fuerit	<u>svobodný</u>	<u>svobodná</u>
Kněz oddávající Sacerdos copulans	<u>Josef Višer, děkan</u>	
Svědkové oddávky Testes copulationis	<u>Elois Janák, zahradník v Sadské Günther Günther, inspektor č. 1. d. 28. v. s. v Bělčovicích</u>	
Prohlásky staly se Proclamationes factae	<u>v Nymburce a v Bělčovicích, dne 26. května, d. a 9. čer- vna 1929.</u>	

Na důkaz toho stůj zde podpis a pečeť farního úřadu.
In quorum fidem manu propria subscripsi et sigillo parochiali munivi.

Dáno na děkanem úřadě v Nymburce
Datum in officio in

dne 27. čer. 1929.

Višer,
děkan.

Datum a místo: Československá republika, matriky manželů v Nymburce, C. B. 1117 - 1118 - 1119 - 1120 - 1121 - 1122 - 1123 - 1124 - 1125 - 1126 - 1127 - 1128 - 1129 - 1130 - 1131 - 1132 - 1133 - 1134 - 1135 - 1136 - 1137 - 1138 - 1139 - 1140 - 1141 - 1142 - 1143 - 1144 - 1145 - 1146 - 1147 - 1148 - 1149 - 1150 - 1151 - 1152 - 1153 - 1154 - 1155 - 1156 - 1157 - 1158 - 1159 - 1160 - 1161 - 1162 - 1163 - 1164 - 1165 - 1166 - 1167 - 1168 - 1169 - 1170 - 1171 - 1172 - 1173 - 1174 - 1175 - 1176 - 1177 - 1178 - 1179 - 1180 - 1181 - 1182 - 1183 - 1184 - 1185 - 1186 - 1187 - 1188 - 1189 - 1190 - 1191 - 1192 - 1193 - 1194 - 1195 - 1196 - 1197 - 1198 - 1199 - 1200

ořešáky a kde pěstoval mirabelky a ryngle. Na zahradě pěstoval také kořenovou zeleninu a další druhy zeleniny a rostla mu tam sadba, květiny k řezu a samozřejmě také spousta jahod, rybízu a angreštu.

Kromě domu, sadu a zahrady v Mostecké ulici patřilo panu Heranovi jistou dobu i zahradnictví naproti jirkovskému městskému hřbitovu v Zaječické ulici, které mu však komunisté nakonec vzali.

Vypěstovanou zeleninu a ovoce prodával J. Heran na náměstí v jirkovském sídlišti Nové Ervěnice, stával tam se svým stánkem před

VYSVĚDČENÍ O UČŇOVSKÉ ZKOUŠCE

Číslo: 3733

Josef Heran

narozeny(á) dne 1.12.1932, místo narození Benešov u Prahy

okres Benešov, kraj Praha

vykonal(a) před zkušební komisí, zřízenou podle §§ 1 až 3 vyhlášky ministerstva práce a sociální péče ze dne 21. října 1949, č. 1050 U. l. I, kterou se vydávají předpisy o učňovských zkouškách (zkušební řád), učňovskou zkoušku z učebního oboru

z a h r a d n í k s tímto výsledkem:
Zkouška vědomostí dobře Zkouška dovedností dostatečně

Celkový výsledek dostatečně

Litoměřice, dne 28. června 1950.

ZKUSEBNÍ KOMISE PRO UČŇOVSKÉ ZKOUSKY

v učebním oboru zahradník

Předseda:

Příseďci:

Příseďci:

J. M. J. J.
P. J. J.
J. J. J.

M. J. J.
P. J. J.
J. J. J.

STUPNICE ZNÁMEK	1	2	3	4	5
	výborně	chvalitebně	dobře	dostatečně	nedostatečně

VysvĚdĚní o učňovské
zkoušce syna Josefa
(obor zahradník)

rohovým domem pod podloubím. Zároveň se od rána do večera do jeho sadařství „courali“ lidé pro ovoce, zeleninu a sadbu, kterou tam prodával, když právě na novoervínickém náměstí nebyl.

Pan Heran byl zároveň včelařem. Na svém pozemku měl včelín s několika včelstvy. Choval je v úlech nazývaných „budečáky“. Tyto nedělitelné, zadem přístupné úly se staly symbolem střeoevropského včelařství a v našich zemích převládaly od přelomu 19. a 20. století až do roku 1985, kdy byla jejich výroba zastavena.³⁵ Med však pan Heran stáčet jen pro svoji vlastní potřebu a pro potřebu své rodiny. Nikdy jej neprodával.

Velmi hezký vztah měl pan Heran ke svým vnučkám, zvláště ke dvěma nejmladším. Vytvářel u nich vztah k práci v sadě a na zahradě

³⁵ *Nástavkové včelaření, Ministerstvo zemědělství a výživy ČSR, Praha 1988, s. 4–5.*

**Dobový kapesní
kalendářik, ilustrační foto**

a dlužno dodat, že se mu to podařilo. Jedna z nich dlouhou dobu pracovala v zahradnictví jako prodavačka, sama měla více než dvacet let u domu v Údlících zahradu a v současné době má v panelákovém bytě v Chomutově více než 100 květin a na balkoně pěstuje další bylinky a ozdobné převislé květiny. Nejmladší vnučka pokračovala (a dosud pokračuje) v dědečkově tradici. Po skončení ZŠ absolvovala zahradnický kurz v Tušimicích a věnuje se profesně zahradničení v jednom zahradnictví na Chomutovsku.

Pan Heran byl velmi pracovitý člověk. Každý den vstával již v 5 hodin ráno. Pospídal velký hrnek horké meltové kávy, do které si přidával trochu vlastnoručně namleté zrnkové a lámal do ní kousky chleba.

Měl malý otevřený traktor, s jehož pomocí orál své pozemky a za který zapojoval o víkendech malý valník, na němž vozil své výpěstky k prodeji na náměstí do Nových Ervenic.

Srp, ilustrační foto

Na zahradě a v sadě se pan Heran dosti nadřel a ke sklonku svého života již chodil notně shrben a v předklonu. Avšak fyzicky namáhavá tvrdá práce na čerstvém vzduchu na zahradě a v sadu jeho organismus natolik zocelila, že nikdy nebyl vážně nemocen. I z viróz a bakteriálních onemocnění se vždy vyléčil sám bylinkami a různými včelími produkty, především propolisem a medem. A proto až do 70. roku svého života neměl u žádného obvodního lékaře v okrese vedenou zdravotní kartu!

Pan J. Heran st. byl celý život hluboce věřícím člověkem, římským katolíkem. Každou neděli a o církevních svátcích chodil do kostela, nejprve v Sedlci, poté v Benešově u Prahy a nakonec po příchodu do Jirkova navštěvoval děkanský kostel sv. Jiljí. Jeho vírou v Boha neotřásl ani komunistický převrat v roce 1948, ani těžká padesátá léta. Také jeho manželka Jiřina Heranová byla římská katolička. Doprovázela svého manžela na mše a jistě měla i výborný hudební sluch, protože v jirkovském kostele zpívala ve sboru. K víře v Boha vedli prarodiče i své vnučky.

Pan Heran st. byl řádným členem místní organizace Československé strany lidové (ČSL) v Jirkově a nebylo to členství pouze

**J. Heran s vnučkou
Maruškou, slavnost
Božího těla v jirkovském
kostele sv. Jiljí, počátek
70. let 20. století**

formální. Do práce této organizace se také aktivně zapojoval. Díky němu získávala ČSL v Jirkově finanční prostředky například na pronájem sálu, kde se konaly výroční schůze. Jirkovská místní organizace ČSL převzala za symbolickou odměnu patronát nad vytvořením některých sadů v Jirkově a péčí o ně. Městský národní výbor v Jirkově byl se spoluprací s ČSL spokojen, neboť členové této organizace pracovali pod odborným dohledem právě pana J. Herana st. – a především byli levní. Tímto způsobem byly např. na jaře 1970 vysázeny stromy, růžové keře a byly osety trávou některé plochy ve Svojsíkových sadech.³⁶ Po roce se v této souvislosti místní tisk o panu Heranovi velmi pochvalně vyjádřil a uveřejnil i jeho fotografii.³⁷ Bratři a sestry, jak se i tehdy členové ČSL oslovovali, parčík v centru města nejen obnovili, ale také se o něj starali. V době vegetace se postarali o včasné posečení a odklizení trávy a na podzim odklidili napadané listy. Obdobně pod vedením J. Herana st. pečovali o zeleň ve Smetanových sadech.

V sedmdesátých a osmdesátých letech se mohli obyvatelé jirkovských Nových Ervěnic kochat dlouhými záhony růží, které lemovaly obě strany dnešní Ervěnické ulice v místech přibližně od pošty až po křižovatku s Palackého a Dvořákovou ulicí. I tyto růže vysázel pan

³⁶ Nástup, 30. 12. 1970, s. 2.

³⁷ Tato skutečnost dokládá, že pan J. Heran st. i po odchodu do zaslouženého důchodu nesložil ruce do klína a nadále aktivně žil a pracoval nejen na své zahradě, ale i pro zvelebování veřejné zeleně města Jirkova. Nástup, 24. června 1971, s. 3.

Heran s rodinou a jeho manželka Jiřina pokaždé při procházce touto ulicí vnučkám s hrdoostí říkala: „*To jsou naše růže.*“

Kromě výročních schůzí, které se pravidelně konaly jednou za dva roky v prostorách dnešního městského divadla u autobusového nádraží (dříve vinárna a restaurace Jednota), a mimo čtyři pravidelné členské schůze za rok pořádala místní organizace ČSL každý rok pro své členy také tři až čtyři zájezdy po církevních i světských památkách. Těchto zájezdů se pan Heran se svojí rodinou pravidelně zúčastňoval.

Do důchodu odešli manželé Heranovi počátkem ledna 1970. Při této příležitosti se v sídle Technických služeb města Jirkova konala malá oslava, kde jim předseda MěNV Novák a ředitel Technických služeb Bednář poděkovali za zvelebování města, předali jim dárky a připili na zdraví.³⁸

V létě roku 1989 oslavili pan Josef a paní Jiřina Heranovi v jirkovském kostele sv. Jiljí v kruhu svých nejbližších 60. výročí sňatku čili svatbu diamantovou. Půl roku nato, 12. prosince 1989, Josef Heran v chomutovské nemocnici zemřel na mozkovou mrtvici. Jeho paní přežila svého manžela o šest let. Zemřela rovněž v Chomutově 5. července 1995. Oba manželé jsou pochováni ve společném hrobě spolu se svým synem a snachou na jirkovském městském hřbitově.

**Výroční schůze ČSL,
70. léta 20. století**

³⁸ Nástup, 15. 1. 1970, s. 2.

**J. Heran na jedné
z mnoha brigád**

**Diamantová svatba
manželů Heranových
v létě 1989**

Das Schicksal zweier Privatlandwirte aus Görkau in den Jahren 1945–1989

Das Einleitungskapitel befasst sich mit der Verwaltungsübernahme der verstaatlichten Anwesen und Betriebe in Görkau allgemein und der anschließenden Kollektivierung in der Zeit nach der Februarrevolution, bei der Privatlandwirte im Zuge des folgenden Jahrzehnts nach und nach zur Aufgabe ihres bisherigen Lebensunterhalts genötigt wurden. Im Kapitel über Josef Příklad wird das Schicksal eines aus der Gegend um Klattau stammenden Bäckergehilfen beschrieben, der nach dem 2. Weltkrieg dem Aufruf zur Besiedlung des Grenzlands gefolgt ist und sich im Rentenalter zum Umsatteln auf Landwirtschaft entschlossen hat. Dem politischen Druck von Seiten des Regimes vermochte er von 1948 bis in die 60er Jahre die Stirn zu bieten. Das Kapitel über Josef Heran beschreibt die Geschichte eines gelernten Gärtners aus der Umgebung von Beneschau, der gleichfalls erstmalig im Sommer 1945 nach Görkau gekommen ist und sich unverzüglich an die private Landwirtschaft gemacht hat. Dabei hat er das Gärtnerhandwerk nie völlig aufgegeben. Noch nachdem er um sein bäuerliches Anwesen gebracht wurde, hat er unausgesetzt zur Verschönerung von Görkau beigetragen und aus den kärglichen Überresten seines Bauernhofs noch in den 70er und 80er Jahren sein Leben gefristet.

Základní informace pro autory příspěvků

Populárně-naučný mezioborový časopis se zaměřuje na historii, památky, archeologii, kulturu a přírodu regionu Chomutovska s možnými přesahy do přilehlých oblastí.

1. Časopis zveřejňuje původní práce z oboru historických a přírodních věd a dalších příbuzných oborů.
2. Maximální doporučený rozsah jednoho příspěvku je 15 normostran textu (1 normostrana = 1 800 znaků včetně mezer) + obrazové přílohy.
3. Článek může obsahovat poznámkový aparát v poznámkách pod čarou, ale možností je také publikování textu bez poznámkového aparátu. V tomto případě prosím uveďte za článkem přehled použité literatury.
4. Písmo: font Times New Roman, velikost písma 12 včetně nadpisů.
5. Dělení slov na konci řádků nepoužívejte.
6. Číslo poznámky za interpunkcí značte horním indexem bez mezery.
7. Způsob citování v poznámkách a forma seznamu pramenů a literatury se řídí zvyklostmi v daném oboru. V případě nejasností prosím kontaktujte naši redakci.
8. Obrazové přílohy dodávejte v tiskové kvalitě (minimální rozlišení je 300 dpi). Prosím o jejich umístění do zvláštních elektronických souborů. V samostatném souboru uveďte seznam příloh a jejich popisky.
9. Při použití obrazového materiálu je autorovou povinností vypořádání veškerých autorských práv.
10. Prosíme autory, aby s textem dodali i krátké resumé v rozsahu maximálně poloviny normostrany. Redakce zajistí jeho překlad do němčiny.
11. Na konci příspěvku prosím uveďte pracovní kontakt na sebe (e-mailovou adresu, případně adresu odborné instituce).
12. Příspěvky do daného ročníku posílejte prosím vždy nejpozději do 31. května.

Hodnocení textů a autorské korektury

Všechny příspěvky jsou podrobeny schvalovacímu procesu, který zajišťují odborní pracovníci muzea nebo externí odborníci.

Autoři jsou povinni reflektovat případné připomínky redakční rady k textu. Redakční rada má právo odmítnout publikování textů, které nesplní odborná kritéria daného oboru. Má též právo na formální úpravu textů v zájmu grafického zpracování časopisu.

Po redakčních úpravách bude autor požádán o autorskou korekturu. Po grafické úpravě textu pro tisk ve formátu pdf bude autor vyzván ke korektuře konečné sazby.

Počínaje ročníkem 50/2018 je časopis přístupný v elektronické podobě na internetových stránkách muzea. Autoři vydají k publikování svého textu na Internetu písemný souhlas.

Za původnost a věcnou správnost textu zodpovídá autor.

Příspěvky nejsou honorovány. Každý autor obdrží zdarma dva výtisky časopisu a elektronickou verzi svého příspěvku ve formátu pdf.

Prosíme o zaslání textů v elektronické formě na e-mailovou adresu billkova@muzeumchomutov.cz.

Pro informace a dotazy prosím kontaktujte redakci:
Mgr. Milena Bílková, Th.D.
billkova@muzeumchomutov.cz.

OBLASTNÍ MUZEUM
V CHOMUTOVĚ